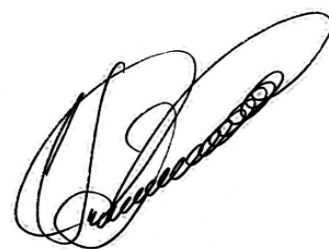

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису
УДК 343.98: 343.131

ТИТОР ДМИТРО ПАВЛОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА
У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО
НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Д. П.Титор

Науковий керівник –
Бабікова Олена Сергіївна,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Титор Д. П. Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Науково-дослідний інститут публічного права; Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Київ, 2024.

У дисертації на монографічному рівні опрацьовано теоретичні й праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та фактори, що сприяють її криміналізації. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють сферу волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги (ЦК та ПК України, Закони України «Про гуманітарну допомогу», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про волонтерську діяльність» тощо), внаслідок чого зроблено висновок про неоднозначні законодавчі тлумачення та практичну неузгодженість, ототожнення низки понять, розбіжність поглядів науковців з приводу визначення благодійництва тощо.

Проведено порівняльний аналіз різних форм благодійності та зроблено висновок, що найпоширенішими з них є волонтерство та гуманітарна допомога.

Розглянуто генезу виникнення волонтерського руху та благодійної діяльності в Україні. Наголошено, що гуманітарна допомога в Україні стала мати найбільш активні прояви протягом останніх 10 років, починаючи з 2014 року, адже саме в цей період держава стикнулася із масовими кризовими явищами техногенного, природного характеру та війною. За цей період було

створено низку благодійних та гуманітарних фондів і волонтерських організацій. Постає питання й вчинення шахрайських дій, пов'язаних із виділенням благодійної та гуманітарної допомоги в умовах таких надзвичайних правових режимів. Акцентовано, що еволюція злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги в Україні зумовлює необхідність негайних дій для захисту міжнародного іміджу держави, а також втручання правоохоронних органів задля виявлення та профілактики протиправних дій у цій сфері.

Здійснено деталізований аналіз способів шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, серед яких найпоширенішими є: привласнення коштів або майна, зібраного під виглядом допомоги постраждалим від війни або військовим; створення на фейкових сторінках у соціальних мережах інформації про допомогу; шахрайські дії відносно до сумлінних волонтерів, які публікують у соціальних мережах свої особисті дані; розробка фішингових сайтів, які майстерно імітують урядові та європейські портали, з метою незаконного заволодіння фінансовими ресурсами та конфіденційною інформацією користувачів; фішингові посилання, що ведуть на підроблені web-ресурси, які не відрізняються від оригінальних сайтів банків, державних органів або благодійних організацій; реєстрація благодійних організацій з метою здійснення протиправної діяльності, що пов'язана з увезенням товарів під виглядом гуманітарних вантажів; шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із окупованих територій та передачею грошей на окуповані території тощо.

Наголошено на ролі матеріальних, ідеальних та цифрових слідів при вчиненні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Записи у банківських системах та дані з комунікаційних мереж і електронних систем є ключовими доказами, які дозволяють ідентифікувати злочинців та відстежити їхні дії. Встановлено, що сліди злочинної діяльності здебільшого зберігаються на жорстких дисках –

94 %, магнітних стрічках – 85 %, хмарних сховищах – 42 %, пам'яті телефону – 93 % та інших носіях інформації.

Досліджено умови, що визначають обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, обставини часу та місця вчинення таких кримінальних правопорушень. Наголошено на важливості встановлення місця вчинення шахрайства, вчиненого шляхом використання інтернет-технологій.

З'ясовано, що предметом шахрайських дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є: військове спорядження; продукти харчування; предмети одягу; засоби гігієни; автомобілі, завезені на територію України як гуманітарна допомога на потреби ЗСУ; медикаменти та засоби індивідуального захисту (ліки, вакцини, маски, антисептики); медичне обладнання (апарати штучної вентиляції легень, пульсоксиметри та інші прилади, необхідні для лікування хворих на COVID-19); фінансова допомога тощо.

Зазначено, що потерпілими від шахрайства у сфері благодійності найчастіше стають особи, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок природних катаклізмів, соціальних потрясінь або збройних конфліктів. Натомість, іноді потерпілими стають й волонтери та благодійники.

Акцентовано, що механізм злочинної діяльності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги зумовлений особистими якостями злочинця та його «професійними» навичками. Наголошено на діяльності організованих груп та злочинних організацій, які створюють фейкові благодійні (гуманітарні) фонди та збирають кошти під виглядом допомоги постраждалим від природних катастроф, військових дій та інших надзвичайних ситуацій. Визначено функціональне призначення та склад злочинних угруповань, які вчиняють шахрайства у сфері волонтерства, благодійності та гуманітарної допомоги: організатори (особи, які розробляють злочинні схеми, керують діяльністю угруповання та

розподіляють ролі між учасниками; фінансові директори, які відповідають за фінансові потоки, легалізацію коштів та інвестування у різні активи); виконавці (вербувальники, які здійснюють пошук осіб із фінансовими труднощами, благодійні організації та державні установи, що виділяють кошти та інші блага; агітатори, які переконують певну категорію осіб здійснити пожертвування; логісти, які забезпечують доставку гуманітарної допомоги, її зберігання та розподіл); допоміжні сили (юристи, бухгалтери та фінансисти; ІТ-спеціалісти, які створюють та підтримують web-сайти, соціальні мережі та інші онлайн-платформи для збирання пожертвувань; спеціалісти з реклами та маркетингу стратегії залучення донорів); підставні особи: фіктивні благодійники; фіктивні постраждалі, які симулюють хвороби, нещасні випадки або інші проблеми, щоб отримати благодійну допомогу. Склад злочинних угруповань може змінюватися залежно від конкретної схеми шахрайства та масштабів протиправної діяльності.

Наголошено на достатньо стислому терміні (24 години), протягом якого складно правильно оцінити заяви (повідомлення) про факти та події, визначити наявність ознак складу кримінального правопорушення та його кримінально-правову кваліфікацію. Досліджено низку наукових думок з приводу можливості повернення «дослідчої перевірки», що дозволить більш виважено прийняти об'єктивне рішення на початку розслідування. Запропоновано збільшити термін перевірки заяв та повідомлень про вчинене шахрайство до 72 годин.

Наголошено, що специфіка шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги полягає в тому, що їхні ознаки часто перетинаються з ознаками незаконного використання гуманітарної допомоги та інших складів кримінальних правопорушень, або взагалі межує із цивільно-правовими деліктами, що ускладнює доведення провини. Надано низку пропозицій щодо правильного відмежування різних складів шахрайств.

Зазначено, що при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги виникає низка організаційних питань, пов'язаних із висуненням версій, серед яких наступні: 1) шахрайство з боку одержувачів гуманітарної допомоги, які отримували гуманітарну допомогу обманним шляхом; 2) шахрайство з боку осіб, які видавали себе представниками гуманітарних організацій (фондів); 3) заявник помиляється з приводу порушення його прав, зокрема, відсутній склад шахрайства, або іншого кримінального правопорушення, пов'язаного із благодійністю; 4) шахрайство з боку представників гуманітарних організацій та фондів у вигляді навмисного завищення кількості людей, які потребують допомоги, або фальсифікації документів, щоб отримати більше коштів чи ресурсів; 5) розкрадання гуманітарної допомоги для особистого збагачення з боку представників гуманітарних організацій та фондів; 6) отримання неправомірної винагороди з боку чиновників, які навмисно не розподіляли гуманітарну допомогу тим, хто її потребує, або розподіляли її незаконно тощо. Значну увагу приділено перевірці вказаних версій.

Розкрито специфіку оцінки джерел інформації про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, наголошено на проблемних питаннях при прийнятті рішення за результатами аналізу інформації, що міститься у заявах, повідомленнях, рапортах правоохоронних органів та інших джерелах.

Висвітлено обставини, що характеризують подію, місце та час вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, враховуючи тривалий, системний та періодичний характер таких дій. Для правильного юридичного аналізу дій осіб, причетних до шахрайств у благодійній сфері, слідчі повинні детально досліджувати спосіб його вчинення та наслідки, а також мотив. Доведено, що шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги може вчинятися тільки у формі прямого умислу. Висвітлено специфіку встановлення обставин, пов'язаних із доведенням умислу особи.

Особливу увагу приділено встановленню обставин, пов'язаних із правовим статусом суб'єктів, які задіяні в отриманні та просуванні благодійної або гуманітарної допомоги. Висвітлено особливості встановлення ознак шахрайства шляхом перевірки організації чи фонду за кодом ЄДРПОУ та аналізу інформації, розміщеної у соціальних мережах. Окреслено ознаки, які можуть свідчити про те, що організація є шахрайською.

Розглянуто питання щодо встановлення порушення нормативно-правових приписів, що регулюють виділення гуманітарної допомоги.

Наголошено на обставинах, що підлягають встановленню, при розслідуванні шахрайства у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги, вчиненого шляхом застосування комп'ютерних технологій, а також із застосуванням можливостей інтернет-банкінгу тощо.

Визначено причини та умови вчинення таких кримінальних правопорушень, які можна поділити на окремі групи: 1) правові – одним із ключових факторів, що сприяє шахрайству у сфері волонтерської та благодійної діяльності та гуманітарної допомоги є недосконалість законодавства, яке регулює дану сферу і створює можливості для маніпуляцій та зловживань. Для зменшення кількості шахрайств у цій сфері необхідно вдосконалити законодавство, усунувши прогалини та неточності, які можуть бути використані шахраями; 2) соціальні – соціальна незахищеність населення, економічна нестабільність, що робить людей більш вразливими до шахрайських схем; 3) психологічні – психологічна неготовність населення до шахрайства, а також недостатня правова обізнаність людей, що створює умови для успішної реалізації шахрайських схем; 4) організаційні – тяганина під час вирішення питань громадян, недостатній контроль з боку правоохоронних органів, неналежне ставлення до своїх обов'язків посадовими особами, відсутність централізованого банку даних щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності та гуманітарної

допомоги, слабкість організаційно-структурного забезпечення та низький рівень розкриття шахрайств.

Досліджено комплекс необхідних заходів, що забезпечують діяльність правоохоронних органів з профілактики таких кримінальних правопорушень.

Акцентовано, що одним із найважливіших інструментів боротьби із шахрайствами у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, є взаємодія правоохоронних органів із громадськістю, у тому числі з медіа, що може здійснюватися за різними напрямками – від надання інформації для публікацій до проведення спільних інформаційних кампаній та участі у досудовому розслідуванні.

Окреслено результати, які можна досягти шляхом такої співпраці, зокрема: а) оперативно виявляти факти шахрайства (громадяни, які стикнулися з шахрайством, можуть оперативно повідомити про це правоохоронні органи, надавши важливу інформацію для розслідування); б) свідчення громадян можуть стати вагомими доказами у судовому процесі; в) розповсюдження інформації про випадки шахрайства серед населення допомагає попередити інших громадян від потрапляння у подібні ситуації; г) активна взаємодія із громадськістю сприяє зміцненню довіри до правоохоронних органів та підвищенню їх авторитету тощо.

Виокремлено організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту. Особливу увагу приділено вивченню особи допитуваного, враховуючи процесуальний статус, вікові особливості, рівень обізнаності у сфері благодійності та волонтерства, наявність злочинного досвіду та ін. Зазначено, що попереднє вивчення особи підозрюваного надає можливість отримати важливу інформацію про його минуле, вчинені раніше кримінальні правопорушення, соціальне оточення, професійні навички, допомагає встановити можливу наявність співучасників протиправної діяльності, мотиви вчиненого та інші деталі, які можуть бути важливими для розслідування і дозволяють скласти більш повну картину злочинної діяльності. Вивчення даних про свідка і потерпілого сприятиме

прогнозуванню їхньої поведінки на допиті та може виявити можливість утаювання важливих деталей, розкрити інформацію про їхні зв'язки із підозрюваними та можливу особисту зацікавленість тощо.

Звернуто увагу на важливість ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, а також необхідність ознайомлення з правовою базою та особливостями функціонування сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, з метою визначення характеру реалізації злочинних намірів. Наголошено на доцільності отримання консультації спеціалістів, які обізнані з порядком і процедурою виникнення правовідносин між суб'єктами, які діють у зазначеному сегменті.

Зазначено, що у 22 % випадків виникає необхідність проводити допит у режимі відеоконференції, що вимагає створення відповідних умов для реалізації такого допиту. Проаналізовано проблемні питання щодо криміналістичного забезпечення проведення допиту у такому режимі.

Досліджено особливості формування психологічного контакту залежно від процесуального статусу особи (потерпілого, свідка, підозрюваного).

Висвітлено тактику проведення допиту з урахуванням використання рефлексивного мислення, прогнозування варіантів відповідей та поведінки особи під час допиту, пред'явлення доказової бази та ін. Окреслено особливості проведення допиту підозрюваного як в умовах співпраці, так і протидії досудовому розслідуванню.

Окреслено обставини, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого, свідка та підозрюваного.

Зазначено, що у осіб, які вчинили шахрайські дії, а також в організаціях, що мають відношення до благодійної (гуманітарної) допомоги та волонтерської діяльності, здійснюється вилучення значної кількості предметів та документів (у тому числі й електронних), які мають доказове значення. Проте, вилучення таких доказів нерідко супроводжується юридичними та практичними проблемами, що перешкоджають ефективному проведенню досудового розслідування.

Наведено підстави для проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері благодійної допомоги та волонтерської діяльності.

Зазначено, що вибір способу вилучення доказів залежить від конкретних обставин провадження. При прийнятті рішення слід враховувати такі фактори: характер доказів; місцезнаходження доказів; ризик знищення (пошкодження) доказів; можливість отримання додаткової інформації; вплив на процес розслідування в цілому тощо.

Наголошено на випадках, коли предмети і документи, що мають значення для кримінального провадження, доцільно вилучати не шляхом обшуку, а у інший спосіб, який меншою мірою впливає на порушення особистої недоторканності громадян – шляхом тимчасового доступу до речей та документів.

Особливу увагу приділено порядку тимчасового доступу до інформації, що перебуває у володінні мобільного оператора, з метою встановлення: ІМЕІ мобільних терміналів, в яких працювала sim-карта; місця виходу її на зв'язок та коло її інших абонентів. Дана інформація надає можливість прив'язати sim-карту до конкретної особи, ідентифікувати мобільні термінали, які використовувались злочинцями (шахраями).

Наведено перелік об'єктів обшуку та тимчасового доступу до речей та документів у провадженнях щодо шахрайств у сфері благодійної допомоги та волонтерської діяльності. Окреслено перелік об'єктів, що підлягають вилученню.

Висвітлено організаційно-тактичні особливості обшуку на території благодійних фондів, громадських організацій та офісних приміщень. Наведено комплекс тактичних прийомів при проведенні обшуку як у конфліктних, так і безконфліктних ситуаціях.

Окреслено специфіку доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, порядок вилучення та фіксації цифрової

інформації, у тому числі із хмарних сховищ, із залученням спеціаліста у галузі ІТ-технологій тощо.

Наголошено на значенні електронних носіїв інформації та паперових документів для розкриття шахрайства у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги. Розглянуто процесуальні та організаційно-тактичні особливості огляду паперових та електронних документів, які використовувалися при вчиненні шахрайства у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги, наведено перелік таких документів.

Звернуто увагу, що огляд паперових документів має включати детальне вивчення їхнього змісту, а також почерку і підпису з метою виявлення невідповідностей, які свідчать про підробку або інші махінації. Комплексне дослідження документів передбачає проведення як почеркознавчої експертизи для встановлення авторства почерку та підписів, так і інших видів експертиз (економічної, бухгалтерської, податкової звітності тощо) для аналізу змістовної частини. Тому під час огляду слід звертати увагу на всі деталі, які можуть бути використані для подальшого дослідження.

Наголошено на проблемних питаннях, які виникають під час огляду документів бухгалтерської та податкової звітності, а також документів, які підтверджують фінансово-господарські операції. Такий огляд супроводжується необхідністю вивчення інформації, що стосуються сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, що потребує використання спеціальних знань в галузі бухгалтерського обліку, фінансів, податків тощо. Наголошено на залученні до огляду спеціалістів різних галузей знань: спеціалістів в галузі бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності; спеціалістів у галузі технічного дослідження документів, почеркознавства та лінгвістики; спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій, ревізорів; аудиторів та ін.

Звернуто увагу на вивченні інформації на електронних платформах, де реєструються особи з метою отримання гуманітарної допомоги, а також

електронної інформації з різних реєстрів, особливостях моніторингу та аналізу постів у соціальних мережах тощо.

Висвітлено специфіку огляду сайтів благодійних організацій та гуманітарних фондів, розглянуто способи фіксації інформації, що знаходиться на web-сторінці.

Акцентовано увагу на огляді цифрових пристроїв (мобільних телефонів, комп'ютерів, планшетів тощо) шляхом візуального аналізу та описання їхніх зовнішніх ознак, а також специфіці подолання логічного захисту цифрового пристрою, захищеного паролем за участю спеціаліста.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства у сфері волонтерської й благодійної діяльності та надання гуманітарної допомоги для запобігання різним видам кримінальних правопорушень сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного Кримінального процесуального кодексу України;

– *науковій діяльності* – для удосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (акти впровадження Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 17 квітня 2024 р., Національної академії внутрішніх справ від 14 травня 2024 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», «Кримінальний процес», «Кримінальне право», «Кримінологія», а також підготовці монографій, підручників і навчальних посібників (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 травня 2024 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів

Національної поліції (акти впровадження Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України від 07 червня 2024 р., Головного слідчого управління Національної поліції України від 16 жовтня 2024 р.).

Ключові слова: шахрайство, гуманітарна допомога, волонтерство, благодійність, методика, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, розслідування, слідчі (розшукові) дії, криміналістична тактика, організація, взаємодія, спеціаліст, криміналістична профілактика.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

2. Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

3. Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

4. Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

5. Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

7. Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

8. Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

ANNOTATION

Tytor D. P. Basics of the methodology of fraud investigation in the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid.
– *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences on the specialty 12.00.09 – criminal process and criminology; forensic examination; investigative activity. – Research Institute of Public Law; Dniprovsk State University of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation at the monographic level elaborates the theoretical and praxeological principles of fraud investigation methods in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid and factors that contribute to its criminalization. An analysis of legal acts regulating the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid was carried out (Central Committee and PC of Ukraine, Laws of Ukraine «On Humanitarian Aid», «On Charitable Activities and Charitable Organizations», «On Public Associations», «On Volunteer Activities», etc.), as a result of which a conclusion was drawn about ambiguous legislative interpretations and practical inconsistency, the identification of a number of concepts, the disagreement of scientists' views on the definition of charity, etc.

A comparative analysis of various forms of charity was conducted and it was concluded that the most common of them are volunteering and humanitarian aid.

The genesis of the volunteer movement and charity activity in Ukraine is considered. It is emphasized that humanitarian aid in Ukraine began to have the most active manifestations during the last 10 years, starting from 2014, because it was during this period that the state faced massive man-made and natural crisis phenomena and war. During this period, a number of charitable and humanitarian foundations and volunteer organizations were created.

There were also issues of fraudulent actions related to the allocation of charitable and humanitarian aid under such extraordinary legal regimes. It is emphasized that the evolution of crime in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid in Ukraine necessitates immediate actions to protect the international image of the state, as well as the intervention of law enforcement agencies in order to detect and prevent illegal actions in this field.

A detailed analysis of the methods of fraud in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid was carried out, among which the most common are: misappropriation of funds or property collected under the guise of aid to war victims or military personnel; creation of information about

help on fake pages in social networks; fraudulent actions against honest volunteers who publish their personal data on social networks; development of phishing sites that skillfully imitate government and European portals, with the aim of illegally acquiring financial resources and confidential information of users; phishing links leading to fake web resources that do not differ from the original sites of banks, government bodies or charitable organizations; registration of charitable organizations for the purpose of carrying out illegal activities related to the import of goods under the guise of humanitarian cargo; fraudulent actions related to the transportation of persons from the occupied territories and the transfer of money to the occupied territories, etc.

The role of material, ideal and digital traces in committing fraud in the field of volunteering and charitable activities or providing humanitarian aid is emphasized. Records in banking systems and data from communication networks and electronic systems are key pieces of evidence that allow criminals to be identified and tracked. It was established that traces of criminal activity are mostly stored on hard drives – 94 %, magnetic tapes – 85 %, cloud storage – 42 %, phone memory – 93 % and other media.

The conditions that determine the circumstances of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid, the circumstances of the time and place of the commission of such criminal offenses have been studied. The importance of establishing the place of commission of fraud committed through the use of Internet technologies is emphasized.

It was found that the subject of fraudulent activities in the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid is: military equipment; food products; items of clothing; hygiene products; cars brought to the territory of Ukraine as humanitarian aid for the needs of the Armed Forces; medicines and personal protective equipment (medicines, vaccines, masks, antiseptics); medical equipment (ventilators, pulse oximeters and other devices necessary for the treatment of patients with COVID-19); financial assistance, etc.

It is noted that victims of fraud in the field of charity are most often people who find themselves in difficult life circumstances as a result of natural disasters, social upheavals or armed conflicts. On the other hand, volunteers and benefactors sometimes become victims.

It is emphasized that the mechanism of criminal activity in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid is determined by the personal qualities of the criminal and his «professional» skills. The activities of organized groups and criminal organizations that create fake charitable (humanitarian) funds and collect funds under the guise of helping victims of natural disasters, military operations and other emergency situations are emphasized.

The functional purpose and composition of criminal groups that commit fraud in the field of volunteering, charity and humanitarian aid are determined: organizers (persons who develop criminal schemes, manage the activities of the group and distribute roles among participants; financial directors who are responsible for financial flows, legalization of funds and investing in various assets); executors (recruiters who search for people with financial difficulties, charitable organizations and state institutions that allocate funds and other benefits; campaigners who convince a certain category of people to make donations; logisticians who ensure the delivery of humanitarian aid, its storage and distribution); auxiliary forces (lawyers, accountants and financiers; IT specialists who create and maintain websites, social networks and other online platforms for collecting donations; specialists in advertising and marketing strategies for attracting donors); fictitious persons: fictitious benefactors; fictitious victims who fake illnesses, accidents, or other problems in order to receive charitable assistance. The composition of criminal groups may vary depending on the specific fraud scheme and the scale of the illegal activity.

Emphasis is placed on a fairly short period of time (24 hours), during which it is difficult to correctly assess statements (reports) about facts and events, determine the presence of signs of a criminal offense and its criminal-legal

qualification. A number of scientific opinions have been studied regarding the possibility of the return of the «research inspection», which will allow a more balanced decision to be made at the beginning of the investigation. It is proposed to increase the period of verification of statements and reports of committed fraud up to 72 hours.

It is emphasized that the specificity of frauds in the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid is that their signs often overlap with the signs of illegal use of humanitarian aid and other forms of criminal offenses, or even border on civil torts, which makes it difficult to prove guilt. A number of proposals have been made for the correct delineation of different types of fraud.

It is noted that during the investigation of fraud in the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid, a number of organizational issues arise related to the presentation of versions, including the following: 1) fraud on the part of recipients of humanitarian aid who received humanitarian aid fraudulently; 2) fraud by persons posing as representatives of humanitarian organizations (funds); 3) the applicant is mistaken about the violation of his rights, in particular, there is no element of fraud or other criminal offense related to charity; 4) fraud by representatives of humanitarian organizations and funds in the form of deliberate overestimation of the number of people in need of assistance or falsification of documents in order to obtain more funds or resources; 5) embezzlement of humanitarian aid for personal enrichment by representatives of humanitarian organizations and foundations; 6) receipt of unlawful remuneration by officials who deliberately did not distribute humanitarian aid to those who need it, or distributed it illegally, etc. Considerable attention was paid to checking the specified versions.

The specifics of the assessment of sources of information about fraud in the field of volunteering and charitable activities or the provision of humanitarian aid are revealed, problematic issues in decision-making based on the results of the analysis of information contained in statements, messages, reports of law

enforcement agencies and other sources are emphasized.

The circumstances characterizing the event, place and time of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid are highlighted, taking into account the long-term, systematic and periodic nature of such actions. For a proper legal analysis of the actions of persons involved in fraud in the charitable sphere, investigators must investigate in detail the manner of its commission and its consequences, as well as the motive. It has been proven that fraud in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid can be committed only in the form of direct intent. The specifics of establishing the circumstances related to proving a person's intent are highlighted.

Particular attention is paid to establishing the circumstances related to the legal status of subjects involved in receiving and promoting charitable or humanitarian aid. The features of identifying signs of fraud by checking the organization or fund by the EDRPOU code and analyzing information posted on social networks are highlighted. Signs that may indicate that the organization is fraudulent are outlined.

The issue of establishing a violation of legal regulations governing the allocation of humanitarian aid was considered.

The circumstances to be established in the investigation of fraud in the field of charitable and volunteer activities or the provision of humanitarian aid committed through the use of computer technologies, as well as the use of internet banking capabilities, etc., are emphasized.

The reasons and conditions for the commission of such criminal offenses have been determined, which can be divided into separate groups: 1) legal – one of the key factors contributing to fraud in the field of volunteer and charitable activities and humanitarian aid is the imperfection of the legislation that regulates this area and creates opportunities for manipulation and abuse. To reduce the number of frauds in this area, it is necessary to improve the legislation, eliminating gaps and inaccuracies that can be used by fraudsters; 2) social – social insecurity of

the population, economic instability, which makes people more vulnerable to fraudulent schemes; 3) psychological – psychological unpreparedness of the population for fraud, as well as insufficient legal awareness of people, which creates conditions for the successful implementation of fraudulent schemes; 4) organizational – delays in resolving citizens' issues, insufficient control by law enforcement agencies, improper attitude of officials to their duties, lack of a centralized data bank on fraud in the field of volunteer and charitable activities and humanitarian aid, weakness of organizational and structural support and low fraud detection rate.

The complex of necessary measures ensuring the activity of law enforcement agencies for the prevention of such criminal offenses was studied.

It was emphasized that one of the most important tools for combating fraud in the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid is the interaction of law enforcement agencies with the public, including with the media, which can be carried out in various directions – from providing information for publications to conducting joint information campaigns and participation in pre-trial investigation.

The results that can be achieved through such cooperation are outlined, in particular: a) quickly detect fraud (citizens who have encountered fraud can quickly report it to law enforcement agencies, providing important information for investigation); b) testimonies of citizens can become important evidence in court proceedings; c) dissemination of information about cases of fraud among the population helps to warn other citizens from falling into similar situations; d) active interaction with the public helps to strengthen trust in law enforcement agencies and increase their authority, etc.

Organizational and preparatory measures for the interrogation are highlighted. Special attention was paid to studying the person of the interrogated person, taking into account the procedural status, age characteristics, level of awareness in the field of charity and volunteering, presence of criminal experience, etc. It is noted that the preliminary study of the suspect's identity provides an

opportunity to obtain important information about his past, previously committed criminal offenses, social environment, professional skills, helps to establish the possible presence of accomplices of illegal activity, the motives of the committed act and other details that may be important for the investigation and allow for a more complete picture of criminal activity.

Studying data about the witness and the victim will contribute to predicting their behavior during the interrogation and may reveal the possibility of concealing important details, reveal information about their connections with the suspects and possible personal interest, etc.

Attention was drawn to the importance of familiarizing with the materials of criminal proceedings, as well as the need to familiarize with the legal basis and peculiarities of the functioning of the field of volunteer and charitable activities or the provision of humanitarian aid, in order to determine the nature of the implementation of criminal intentions. Emphasis is placed on the expediency of obtaining the advice of specialists who are familiar with the procedure and procedure for the emergence of legal relations between entities operating in the specified segment.

It is noted that in 22 % of cases there is a need to conduct an interrogation in the mode of a video conference, which requires the creation of appropriate conditions for the implementation of such an interrogation. Problematic issues regarding the forensic support of interrogation in this mode are analyzed.

The peculiarities of the formation of psychological contact depending on the procedural status of the person (victim, witness, suspect) were studied.

The tactics of conducting an interrogation, taking into account the use of reflective thinking, predicting the options for answers and the behavior of a person during the interrogation, presenting the evidence base, etc., are highlighted. The features of the interrogation of the suspect both in the conditions of cooperation and opposition to the pre-trial investigation are outlined.

The circumstances to be established during the interrogation of the victim, witness and suspect are outlined.

It is noted that a significant number of objects and documents (including electronic ones) of evidentiary value are seized from persons who have committed fraudulent acts, as well as from organizations related to charitable (humanitarian) aid and volunteer activities. However, the extraction of such evidence is often accompanied by legal and practical problems that prevent the effective conduct of a pre-trial investigation.

The reasons for conducting a search in criminal proceedings regarding fraud in the field of charitable assistance and volunteer activities are given.

It is noted that the choice of the method of extracting evidence depends on the specific circumstances of the proceedings. When making a decision, the following factors should be taken into account: the nature of the evidence; location of evidence; the risk of destruction (damage) of evidence; the possibility of obtaining additional information; impact on the investigation process as a whole, etc.

Emphasis is placed on cases when items and documents relevant to criminal proceedings should be seized not by search, but by another method that has a lesser effect on the violation of the personal integrity of citizens – by temporary access to things and documents.

Special attention was paid to the order of temporary access to information in the possession of the mobile operator, in order to establish: IMEI of mobile terminals in which the SIM card worked; places of her contact and circle of her other subscribers. This information makes it possible to link a SIM card to a specific person, to identify mobile terminals used by criminals (fraudsters).

The list of objects of search and temporary access to things and documents in proceedings related to fraud in the field of charitable assistance and volunteer activities is provided. The list of objects to be removed has been outlined.

The organizational and tactical features of the search on the territory of charitable foundations, public organizations and office premises are highlighted. A set of tactical techniques for conducting a search in both conflict and non-conflict situations is given.

The specifics of access to computer systems or their parts, mobile terminals of communication systems, the procedure for extracting and recording digital information, including from cloud storage, with the involvement of a specialist in the field of IT technologies, etc. are outlined.

The importance of electronic media and paper documents for revealing fraud in the field of charitable and volunteer activities or providing humanitarian aid is emphasized. The procedural and organizational-tactical features of the review of paper and electronic documents used in committing fraud in the field of charitable and volunteer activities or the provision of humanitarian aid are considered, and a list of such documents is given.

It is noted that the review of paper documents should include a detailed study of their content, as well as handwriting and signature in order to identify inconsistencies that indicate forgery or other fraud.

A comprehensive examination of documents involves conducting both a handwriting examination to establish the authorship of handwriting and signatures, as well as other types of examinations (economic, accounting, tax reporting, etc.) to analyze the substantive part. Therefore, during the examination, attention should be paid to all the details that can be used for further research.

Emphasis is placed on problematic issues that arise during the review of accounting and tax reporting documents, as well as documents that confirm financial and economic transactions. Such a review is accompanied by the need to study information related to the field of volunteering and charitable activities or humanitarian aid, which requires the use of special knowledge in the field of accounting, finance, taxes, etc. Emphasis is placed on the involvement of specialists in various fields of knowledge in the review: specialists in the field of accounting, tax accounting, financial reporting; specialists in the field of technical research of documents, handwriting and linguistics; specialist in the field of computer technologies, auditors; auditors, etc.

Attention was paid to the study of information on electronic platforms where people register for the purpose of receiving humanitarian aid, as well as

electronic information from various registers, features of monitoring and analysis of posts in social networks, etc.

The specifics of the review of the websites of charitable organizations and humanitarian funds are highlighted, the methods of recording information on the web page are considered.

Attention is focused on the examination of digital devices (mobile phones, computers, tablets, etc.) through visual analysis and description of their external features, as well as the specifics of overcoming the logical protection of a password-protected digital device with the participation of a specialist.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical propositions, conclusions and practical recommendations presented and argued in the dissertation are implemented and used in:

– *law-making activities* – in order to improve legislation in the field of volunteering and charitable activities and providing humanitarian aid to prevent various types of criminal offenses, a number of proposals were formulated to introduce changes and additions to the current Criminal Procedure Code of Ukraine;

– *scientific activity* – to improve the basics of the methodology of investigating certain types of criminal offenses (implementation acts of the Dnipro State University of Internal Affairs dated April 17, 2024, the National Academy of Internal Affairs dated May 14, 2024);

– *the educational process* – when teaching the educational disciplines «Organization of the investigation of criminal offenses», «Criminal studies», «Operational investigative activity», «Criminal process», «Criminal law», «Criminology», as well as the preparation of monographs, textbooks and training aids (acts of implementation of the National Academy of Internal Affairs dated May 10, 2024);

– *law enforcement activities* – to improve the activities of pre-trial investigation bodies, operational and expert units of the National Police (acts of the implementation of the Strategic Investigations Department in the Dnipropetrovsk

Region of the National Police of Ukraine from June 7, 2024, of the Main Investigative Department of the National Police of Ukraine from October 16, 2024).

Keywords: fraud, humanitarian aid, volunteering, charity, methodology, forensic characteristics, criminal proceedings, investigation, investigative (search) actions, forensic tactics, organization, interaction, specialist, forensic prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

2. Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

3. Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

4. Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

5. Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

7. Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

8. Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	29
ВСТУП.....	30
 РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.....	40
1.1. Правове регулювання сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та фактори, що сприяють її криміналізації	40
1.2. Окремі елементи криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.....	58
Висновки до 1 розділу.....	76
 РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.....	79
2.1. Оцінка інформації щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.....	79
2.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні.....	92
2.3. Криміналістична профілактика та взаємодія правоохоронних органів з державними і приватними установами та громадськими організаціями, засобами масової інформації у кримінальному провадженні.....	103

Висновки до 2 розділу.....126

РОЗДІЛ 3

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ.....129**

3.1. Особливості проведення допиту підозрюваного, потерпілого та
свідка.....129

3.2. Організація і тактика проведення обшуку та тимчасового доступу до
речей та документів.....140

3.3. Особливості огляду електронних носіїв інформації та паперових
документів.....156

Висновки до 3 розділу.....166

ВИСНОВКИ.....169

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....179

ДОДАТКИ.....202

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДМС	–	Державна міграційна служба
ГУНП	–	Головне управління Національної поліції
ЕПС	–	Електронні платіжні системи
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	–	Європейський Союз
ЗО	–	Злочинна організація
ЗСУ	–	Збройні Сили України
КК	–	Кримінальний кодекс України
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ України
НСРД–		Негласна слідча (розшукова) дія
НП	–	Національна поліція
ОГ	–	Організована група
ОЗГ	–	Організована злочинна група
ОЗУ	–	Організоване злочинне угруповання
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ОРЗ	–	Оперативно-розшукові заходи
п.	–	Пункт
р.	–	Рік
с.	–	Сторінка (сторінки)
СБУ	–	Служба безпеки України
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідча (розшукова) дія
ст.	–	Стаття
ЦК	–	Цивільний кодекс
ч.	–	Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Волонтерство та благодійність в Україні, особливо в умовах війни, стало не просто актом доброчинності, а й зумовило глибокі трансформаційні процеси, що відбуваються у державі. Відновлення зруйнованого житла, забезпечення гуманітарною допомогою внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від війни та інших осіб, хто її потребує, підтримка морального духу військових та спорядження їх медикаментами, продовольчими товарами, засобами захисту, автомобілями – це незначна частина того, над чим працюють волонтери та благодійники. Добровольчі ініціативи – це міцний фундамент, на якому будуються сильні та згуртовані спільноти. На тлі збільшення соціальної незахищеності населення, волонтерська та благодійна діяльність стає дедалі життєво необхідною, заповнюючи прогалини у системі соціальної допомоги.

На сьогодні, волонтерство та благодійність, а також гуманітарна допомога, попри свою важливість, стикаються з численними бар'єрами, що підривають ефективність і прозорість цих напрямів. Зокрема, благородні ідеї благодійності та волонтерства нерідко стають завісою для недобросовісних маніпуляцій. Протиправні махінації з гуманітарною допомогою, зловживання пільгами, наданими благодійним організаціям, псевдоволонтерський рух суттєво підривають довіру до всього сектору та шкодить тим, хто дійсно потребує невідкладної допомоги. Наявність певних прогалин у законодавстві, недосконалість певних положень дозволяють використовувати новітні способи протиправної діяльності шахраям, які, створюючи фейкові благодійні організації, наживаються на безпорадності громадян.

Відсутність офіційних даних про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги створює інформаційний вакуум, який лише посилює проблему та ускладнює розроблення ефективних і своєчасних заходів протидії цим негативним

явищам.

Для запобігання таким зловживанням необхідний, насамперед, жорсткий контроль з боку держави за діяльністю благодійних і волонтерських організацій, а також розробка наукових підходів і спеціальних методик для виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень.

Основою дисертаційного дослідження становлять ґрунтовні праці вчених, присвячені процесуальним та криміналістичним аспектам досудового розслідування, зокрема: В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. В. Дарагана, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, В. П. Корж, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Маляррової, В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, О. Ю. Татарова, В. Є. Тарасенка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та ін.

Дослідження питань, пов'язаних із розслідуванням різних видів шахрайства, знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних науковців: С. В. Головкіна, І. А. Гукової, О. В. Дикого, К. Д. Зайця, С. М. Князева, В. Б. Коби, О. В. Курмана, В. Р. Мойсика, О. Л. Мусієнко, Г. В. Захарової, К. О. Калюги, Н. Ю. Кириленко, І. О. Коваленка, Н. А. Лисенко, О. Л. Мусієнка, Т. В. Охрімчук, Т. А. Пазинич, Н. В. Павлової, І. М. Попової, Д. А. Птушкіна, О. А. Самойленко, Т. Л. Тропіної, К. О. Чередник, Г. М. Чернишова, С. В. Чучка та ін. Зазначені дослідники зробили істотний внесок у методико розслідування шахрайств різних видів.

Натомість, комплекс невирішених питань щодо методики розслідування шахрайства у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги визначає високу теоретичну та практичну значущість, а також актуальність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Закону України «Про

національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI, Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI, Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV, положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Національної економічної стратегії на період до 2030 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22.11.2021 № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розробки теоретико-прикладних засад методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *задач*:

– з'ясувати специфіку правового регулювання сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та окреслити фактори, що сприяють її криміналізації;

– розкрити зміст окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства та визначити місце організованих груп у структурі злочинності в сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги;

– схарактеризувати процес оцінки інформації щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги;

– окреслити коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні;

– розкрити особливості криміналістичної профілактики та взаємодії правоохоронних органів з державними і приватними установами та громадськими організаціями, засобами масової інформації у кримінальному провадженні;

– визначити особливості проведення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка;

– охарактеризувати організаційно-тактичне забезпечення проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів;

– висвітлити особливості огляду електронних носіїв інформації та паперових документів.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Предмет дослідження – основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження, ґрунтуючись на його об'єкті та предметі, застосовано комплекс загальнонаукових та

спеціальних методів наукового пізнання, зокрема *порівняльно-правовий метод* – для порівняльного аналізу кримінального, кримінально-процесуального, цивільного законодавства та нормативних актів, що регулюють сферу благодійної й волонтерської діяльності та надання гуманітарної допомоги (підрозділ 1.1). *Системно-структурний метод* застосовано при визначенні структури криміналістичної характеристики шахрайства та характеристиці окремих її елементів, окресленні напрямів криміналістичної профілактики у кримінальному провадженні (підрозділ 1.2, розділ 2). *Догматичний* – під час з'ясування окремих наукових категорій та положень, тлумачення певних понять, уточнення понятійного апарату (розділи 1-3). *Статистичний* та *соціологічний методи* – для узагальнення оперативної й судово-слідчої практики, аналізу статистичних даних, матеріалів кримінальних проваджень і анкетування та опитування респондентів (розділи 1–3). *Функціональний метод* – для визначення напрямів профілактичної діяльності слідчого (підрозділ 2.3), оптимізації організації та планування досудового розслідування шахрайства (підрозділ 2.1), особливостей проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (розділ 3). *Формально-логічні методи* застосовувалися при розгляді наукових концепцій та поглядів учених щодо окремих питань, що стосуються особливостей розслідування шахрайства (розділи 1–3). На основі *методу синтезу* сформульовано загальні висновки та практичні рекомендації за темою дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять згруповані відомості ДІАП Національної поліції України за 2019-2024 рр., Єдиного звіту про вчинені кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора України за період 2018-2024 рр., а також результати судово-слідчої практики за 2016-2024 рр. Вивчено матеріали 146 кримінальних проваджень із проблематики дослідження (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська області, м. Київ), проанкетовано 345

респондентів, серед яких слідчі, працівники оперативних підрозділів, органів прокуратури, кіберполіції, експертних підрозділів МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням криміналістичної характеристики та організаційно-тактичних аспектів розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, в якому сформульовано низку наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, що мають важливе теоретико-прикладне значення, зокрема:

вперше:

– визначено місце організованих груп у структурі криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, проведено детальний аналіз структури та особливостей функціонування злочинних угруповань, що спеціалізуються на вчиненні шахрайств, з особливим акцентом на ролі лідера ОГ та його впливі на координацію шахрайських дій;

– висвітлено особливості й специфіку огляду паперових документів та електронних носіїв інформації, у тому числі компонентів комп'ютерної системи, зовнішніх носіїв та внутрішніх накопичувачів у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, із залученням широкого кола фахівців з бухгалтерського обліку, податкового обліку, фінансової звітності, а також фахівців з технічного дослідження документів та ІТ-технологій тощо;

– запропоновано внести зміни до законодавства, зокрема, з метою підвищення ефективності протидії шахрайствам у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги обґрунтовано необхідність прийняття спеціального Закону, який визначить правові основи взаємодії правоохоронних органів та засобів масової інформації у сфері обміну інформацією, проведення спільних розслідувань та забезпечення захисту джерел інформації. Запропонований нормативно-правовий акт має на

меті створити умови для взаємовигідної співпраці правоохоронних органів та засобів масової інформації;

удосконалено:

– систему даних щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги шляхом детального дослідження взаємопов'язаних процесів, факторів, часових та просторових умов, що передують і супроводжують його вчинення;

– наукові підходи щодо систематизації типових способів підготовки, учинення та приховування шахрайства;

– типову характеристику слідової картини шахрайства через дослідження матеріальної та ідеальної складової, а також цифрових (електронних, комп'ютерних) слідів;

– положення щодо початку досудового розслідування шахрайства шляхом впровадження більш ретельної оцінки первинної інформації та обґрунтованого прийняття рішення про відкриття кримінального провадження;

– наукові положення щодо організації й планування розслідування шахрайства, з висвітленням системи версій і деталізації правил їх побудови та перевірки;

– типові криміналістичні ознаки особи потерпілого від шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги;

– класифікацію щодо груп осіб, які вчиняють шахрайські дії у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, із визначенням місця злочинного угруповання в системі злочинності у цій сфері;

дістали подальшого розвитку:

– система обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, що визначається конкретними завданнями;

– наукові положення щодо заходів криміналістичної профілактики під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, з урахуванням розвитку соціальних програм, які допомагають особам, які потребують у допомозі, отримати доступ до необхідних ресурсів, посилення освіти та правової грамотності населення, а також вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність волонтерських організацій та благодійних фондів;

– напрямки здійснення взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами, громадськістю та засобами масової інформації у кримінальному провадженні;

– організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (обшуку, допиту, огляду паперових документів та електронних носіїв інформації, тимчасового доступу до речей і документів);

– наукові положення щодо проведення допиту осіб під час досудового розслідування у режимі відеоконференції (у разі неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні з поважних причин);

– комплекс тактичних прийомів, що застосовуються під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту підозрюваного, обшуку, огляду тощо;

– система тактичних помилок, яких припускаються слідчі під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства у сфері волонтерської й благодійної діяльності та надання гуманітарної допомоги для запобігання різним видам кримінальних правопорушень сформульовано

низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного Кримінального процесуального кодексу України;

– *науковій діяльності* – для удосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (акти впровадження Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 17 квітня 2024 р., Національної академії внутрішніх справ від 14 травня 2024 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», «Кримінальний процес», «Кримінальне право», «Кримінологія», а також підготовці монографій, підручників і навчальних посібників (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 травня 2024 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції (акти впровадження Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України від 07 червня 2024 р., Головного слідчого управління Національної поліції України від 16.10.2024 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 2021 р.), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 2022 р.), «Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових

доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких 178 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 203 найменування і займає 23 сторінки, 4 додатки викладено на 25-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

1.1. Правове регулювання сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та фактори, що сприяють її криміналізації

Досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку України та її регіонів в умовах перехідної економіки передбачає націленість не лише на науково-технічний прогрес, модернізацію і диверсифікацію виробництва, збереження та захист усіх форм власності, розвиток приватно-підприємницької ініціативи, подолання сировинної орієнтації в економіці, а й мінімізацію соціально-економічної нерівності усіх верств населення, досягнення високого прожиткового мінімуму, надання повноцінної фінансово-економічної допомоги нужденним та іншим соціальним групам. У соціальній політиці держави благодійність має бути актуальним інструментом у вирішенні затребуваних соціально значущих проблем нужденних верств населення і підвищення якості їхнього життя [139]. Налагодження збалансованого руху фінансових потоків у бюджетному процесі є життєво важливою складовою у забезпеченні функціонування як фінансової системи, так і добробуту у державі в цілому [203; 202].

З одного боку, благодійність як явище виступає інструментом вирівнювання доходів у суспільстві, вирішення найбільш гострих проблем соціального розвитку, виживання окремих груп населення. З іншого боку, джерелом благодійності виступають бізнес-структури, для яких несиметричний фінансовий потік, що не приносить економічної вигоди, є невластивим. Благодійність пов'язана зі зміною статусу та характеризує

рівень залежності, гідності, моральності та ін. З іншого боку, не можна заперечувати факту того, що благодійність стає нормальним елементом цивілізованих економічних відносин виконуючи ключову роль згладжування соціальних протиріч. Це досягається формуванням прошарку інститутів, що обмежують вплив комерційних інтересів і забезпечують компенсацію статусних позицій донорів. Такими інститутами виступають благодійні фонди, релігійні організації, фонди цільової підтримки вирішення соціальних проблем [139].

Благодійність має особливе значення, оскільки її мета полягає не лише у задоволенні інтересів громадян та забезпеченні рівності, благодійність спрямована на ліквідацію соціальної нерівності. Не тільки соціальна держава передбачає наявність такого елемента, як благодійність, а й благодійність не може існувати поза державою, оскільки потрібна законодавча регламентація. Держава здійснює контрольні функції за тими діями, що відбуваються у межах благодійності. Помилково розглядати благодійність поза зв'язком із державою через такі чинники: 1) держава забезпечує створення правової основи діяльності благодійності, положення яких визначають заходи належної поведінки суб'єктів благодійності; 2) органи влади держави здійснюють охорону та захист суспільних відносин, що виникають у рамках благодійності; 3) суб'єктам, що займаються благодійністю, надаються пільги; 4) держава надає матеріальну допомогу організаціям, діяльність яких пов'язана із благодійністю, в окремих випадках допускається пряме фінансове забезпечення деяких акцій, які проводяться благодійними організаціями [33, с. 325].

В історії України благодійництво завжди відіграло важливу роль у розвитку науки, освіти, культури, у підтриманні соціально незахищених верств населення та окремих знедолених людей. Літописні джерела згадують князів Київської Русі, які за свої кошти будували храми і відкривали при них школи. Їх справу продовжили наступники – гетьмани та козацька старшина, а згодом – промислові магнати та фінансисти. Натомість, особливої значущості

для нашої держави ця сфера життєдіяльності суспільства стала набирати обертів, починаючи із подій на Сході й Півдні України, та зі значним збільшенням чисельності осіб, які потребують різноманітної допомоги [147, с. 3].

Комплексний підхід до досліджуваної проблематики надає підстави зробити висновок про розбіжність поглядів науковців з приводу визначення благодійництва.

У цьому розрізі В. В. Сичова та Т. С. Полонець звертають увагу, що благодійною діяльністю слід вважати низку соціальних послуг, зокрема: 1) передачу благ на конкретні цілі, виконання яких є обов'язковою умовою отримання пожертвування; 2) пожертви на користь благоотримувачів, цілі використання яких визначають самостійно; 3) передачу благ у формі подарунка, за договором дарування; 4) заповіт особистого майна; 5) передачу громадянам (на певні цілі) або юридичним особам (не обов'язково цільова) благ (речі або права); 6) одноразові пожертви; 7) покриття поточних витрат або боргів благоотримувача; 8) оплату витрат із організації благодійних акцій, програм, концертів і передача коштів, отриманих від їх проведення на користь нужденних; 9) виконання будь-якої професійної діяльності, робіт або послуг безоплатно; 10) соціальну рекламу, привернення суспільної уваги; 11) участь в акціях, програмах та ін. Під благодійністю також розуміють такі види діяльності, як безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів, публічний збір благодійних пожертв, меценатство, матеріальна допомога нужденним, що надається як окремими особами, так і організаціями; спонсорство, філантропія, а також соціальна (корпоративна, приватна) відповідальність та соціальні інвестиції [151, с. 34]. Разом із тим, за визначенням О. Донік благодійність – це діяльність, завдяки якій громадські та приватні ресурси добровільно спрямовуються їхніми власниками для допомоги окремим соціально незахищеним групам людей, вирішення суспільних проблем, а також поліпшення умов громадського життя. Така підтримка надається не тільки нужденним особам, які живуть у злиднях, а й

тим людям (громадські активісти, фахівці, представники творчих професій, учні та студенти), некомерційним і неполітичним організаціям, які відчувають нестачу в коштах для вирішення індивідуальних, професійних, культурних та суспільних завдань [52, с. 109].

Цікавою є визначення благодійності з позиції індикації соціокультурного стану спільноти. Зокрема, А. В. Лядньова благодійність вважає соціальною цариною взаємодії людей, що зводиться на морально-емоційній основі та є одним із інструментів забезпечення життєдіяльності соціальної, духовної, культурної сфер, яким притаманний економічний, політичний, конфесійний вимір. Благодійність виступає результатом свідомої угоди між окремими людьми про устрій їх спільного життя, що має полегшити стосунки між ними і створити взаємну безпеку. У кінцевому ж підсумку благодійність виступає своєрідним «містком» поміж соціальним холізмом та атомізмом, таким собі скріплювальним елементом соціального буття, котрий сприяє певному урівноваженню становища всіх елементів спільноти, не допускаючи повного відчуження і замикання на собі окремих пластів суспільства, а з іншого боку штучного руйнування або розмивання соціального розшарування [99, с. 16]. У свою чергу, О. А. Ковтун наголошує, що у сучасне поняття благодійності вкладається широкий зміст (від звичайної матеріальної допомоги до меценатства), що уособлює як високі моральні принципи, так і громадський рівень розуміння необхідності здійснення програм соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки. Термін «благодійність» стосується сфери громадської активності, пов'язаної з передачею юридичними й фізичними особами грошових та матеріальних засобів, а також із особистим внеском приватних осіб у справу допомоги нужденним [72].

Як некомерційну неприбуткову діяльність організацій та фізичних осіб, спрямовану на задоволення потреб соціального розвитку трактує поняття благодійність і Я. М. Буздуган. У ширшому розумінні благодійність він визначає як «інвестування соціальної сфери» [17, с. 89].

Отже, виходячи з аналізу наукових думок, можна побачити, що більшість дослідників благодійність розглядають як вияв цілеспрямованої уваги до людей, котрі з різних причин не можуть власними зусиллями забезпечити собі хоча б мінімальні умови належного існування за конкретних обставин суспільного повсякдення, а також надання їм посиленої допомоги у збереженні й організації своєї життєдіяльності, підтримання їхнього матеріального, соціального та психологічного стану [180, с. 24; 108].

Є певні колізії й у законодавстві, що регулює відносини у сфері благодійницької діяльності в Україні. У той час, як недосконалість законодавства про благодійництво в Україні не лише ускладнює створення благодійних організацій, але й створює перешкоди для їх ефективної діяльності, підриваючи довіру до цього сектору.

Що стосується законодавчого визначення, то у ст. 3 Закону «Про Товариство Червоного Хреста України» благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, ґрунтуючись на загальнолюдських принципах гуманності й взаємодопомоги, що здійснюється виключно безоплатно, тобто без мети одержання прибутку чи іншої винагороди. Цим же законом Товариство Червоного Хреста визнається добровільною громадською гуманітарною організацією, яка в процесі своєї діяльності може створювати добродійні благодійні фонди та за рахунок останніх надавати безкоштовну санітарну й медико-соціальну допомогу самотнім непрацездатним громадянам похилого віку, дітям-сиротам, інвалідам, бездомним, немічним та іншим соціально не захищеним верствам населення, яким необхідні турбота та підтримка (ст. 9) [37; 18].

Разом з тим, відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна діяльність визначається як добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати

будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [146; 130; 18].

Так, стаття 3 вказаного нормативного документа, сферами благодійної діяльності визначає наступні:

- 1) освіта;
- 2) охорона здоров'я;
- 3) екологія, охорона довкілля та захист тварин;
- 4) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їхніх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів та нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 5) опіка і піклування, законне представництво та правова допомога;
- 6) соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги та подолання бідності;
- 7) культура та мистецтво, охорона культурної спадщини;
- 8) наука і наукові дослідження;
- 9) спорт і фізична культура;
- 10) права людини і громадянина та основоположні свободи;
- 11) розвиток територіальних громад;
- 12) розвиток міжнародної співпраці України;
- 13) стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України;
- 14) сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні;
- 15) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану [130].

У контексті даної проблематики слід зауважити, що благодійна діяльність в Україні має різноманітні форми: від індивідуальних

пожертвувань фізичних осіб до масштабних проєктів, що реалізуються благодійними фондами.

Фізична особа може самостійно здійснювати один чи декілька видів благодійної діяльності з переліку, що міститься у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Набувачем благодійної допомоги при цьому може виступати фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада. Найбільш популярним видом благодійної діяльності, який може здійснювати благодійник-фізична особа, є публічний збір благодійних пожертв. Фізична особа може це робити: 1) від імені благодійної організації, діючи на підставі нотаріально посвідченої довіреності керівника благодійної організації; на користь благодійної організації від власного імені, діючи на підставі договору про благодійну діяльність з такою благодійною організацією; від імені або на користь бенефіціарів (тобто безпосередніх набувачів благодійної допомоги), діючи на підставі договору про благодійну діяльність з таким бенефіціаром або одним із його законних представників [13]. Проте, безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав є також доволі популярним видом благодійної діяльності з боку фізичних осіб.

Суб'єктами благодійної діяльності є також благодійні організації, які утворені та діють відповідно до цього Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [130]. Благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд.

Проаналізувавши ЦК України, можна визначити, що благодійні організації можуть створюватися як у формі непідприємницького товариства (членська благодійна організація), так і у формі непідприємницької установи (благодійний фонд і благодійна установа). Оскільки форма непідприємницького товариства відповідно до ЦК припускає особисту участь у його діяльності всіх учасників, то членська благодійна організація, що також будується на принципі участі членів у її діяльності, поглинається

поняттям «непідприємницьке товариство», що є родовим. Єдина відмінність благодійного фонду від членської благодійної організації полягає в складі його засновників. Благодійний фонд може засновуватися як фізичними, так і юридичними особами. За правовими ознаками благодійний фонд є різновидом непідприємницьких товариств, передбачених ЦК України. Благодійну мету в своїй діяльності мають і інші непідприємницькі організації, які умовно можна поділити за відповідними напрямками діяльності: 1) освітньо-виховні заклади; 2) об'єднання громадських організацій споживачів, створених у відповідності до Закону України «Про захист прав споживачів»; 3) молодіжні громадські організації, діяльність яких регулюється Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [134; 182; 200].

Виходячи із законодавчих визначень та думок науковців, можна підкреслити ознаки благодійної діяльності, зокрема:

– добровільність – це здійснення благодійної діяльності благодійником на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб;

– безоплатність – це здійснення благодійної діяльності без зустрічної дії майнового характеру з боку отримувача (реципієнта) благодійної допомоги;

– спосіб здійснення – особиста чи майнова допомога;

– цільовий характер – це здійснення благодійної діяльності лише у чітко передбачених законом цілях та сферах;

– суб'єкт – благодійник (дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності) та бенефіціар – (набувач благодійної допомоги (фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада), що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей, визначених законом) [146, с. 48].

Разом з тим, виходячи із наукових визначень та законодавчого тлумачення благодійної діяльності, можна побачити, що поряд із поняттям благодійності (благодійної діяльності) використовуються інші терміни: меценатство, волонтерство, спонсорство, гуманітарна допомога тощо, які називають по-різному: формами, видами, засобами здійснення благодійності [36, с. 62].

Дискусійним досі залишається й питання співвідношення понять «благодійність», «спонсорство» і «меценатство». У науковому середовищі немає єдиної чи загальноприйнятої думки щодо цього науково-соціального питання. Сучасне визначення благодійності базується переважно на емпіричних матеріалах благодійних організацій, індивідуальній діяльності та висновках наукових досліджень у сфері суспільних наук, більшість із яких порушують проблеми благодійності в рамках своїх провідних питань [199].

Натомість, ряд дослідників, розмежовуючи визначення «меценатство», «спонсорство» та «благодійництво», аналізуючи світовий досвід, відмічають, що спонсорство розцінюється саме як маркетинговий інструмент, результатом застосування якого є прихильне ставлення суспільства і державної влади до компанії. На заході вважається, що спонсорством благодійних заходів компанії займаються тому що: 1) участь в благодійних акціях та заходах покращує імідж компанії, показує, що це легально визнана компанія, твердо стоїть на ногах; 2) спонсорство є демонстрацією надійності, фінансового благополуччя і стабільності компанії; 3) участь у благодійних акціях знижує агресію і підвищує лояльність до компанії – як з боку споживачів, так і з боку влади міста/області/країни; 4) ще один вторинний, але важливий фактор – компанія з іміджем соціальноповідальної стане популярною не тільки серед широких мас споживачів, але й серед власних співробітників; і, зрештою, всім зрозуміло, що благодійність – це реклама. А її, як відомо, ніколи не буває багато. У цілому, відмітна особливість меценатства полягає у тому, що воно забезпечує безкорисливу допомогу і заступництво, направлені на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей

суспільного значення шляхом забезпечення талановитим особам або колективам можливостей освіти або самовираження. Наприклад, розглядаючи питання щодо співвідношення понять «благодійність та меценатство», М. В. Демешко зазначає, що загально визнаним є розуміння меценатства як форми благодійності, але благодійність та меценатство відрізняються своїми мотивами. Якщо благодійність пов'язана з милосердям, то меценатство – з протекціонізмом. Саме поняття благодійність ширше, ніж поняття меценатство. При цьому поняття благодійність стосується усіх сфер людського буття, а меценатство є важливим джерелом підтримки розвитку культури. Доведено, що меценатство є важливим фактором збереження і розвитку національного культурного надбання, а тому його цілями можна назвати: 1) формування умов для збереження і розвитку національного культурного надбання, підтримання його престижу на світовому рівні; 2) реалізація пріоритетних програм (проектів) збереження й розвитку національного культурного надбання; 3) підтримка професійної діяльності в галузі культури, мистецтва, науки, освіти, спорту, а також окремих діячів культури [43, с. 6].

Загалом, як вважає В. О. Руських, меценацька діяльність з-поміж благодійницької, загалом, вирізняється своєю соціально-культурною метою: збереження та розвиток культурного надбання. Крім того, мотивами благодійної діяльності є милосердя та співчуття; меценатства – протекціонізм та суспільна підтримка [142, с. 186]. Завдання людини-мецената – це допомогти не конкретно взятій людині, а тій громадській ролі, культурній спадщині власної держави, котру цей індивід потім залишить. Допомога незможній людині – благодійність, допомога художнику з геніальним талантом – меценатство в ім'я розвитку його таланту [49, с. 43].

Згідно із законодавчої регламентації, гуманітарна допомога також є різновидом (формою) благодійництва. Це закріплено у абз. 3 ст. 1 Закону № 1192 та цілком кореспондується з приписами ч. 4 ст. 5 Закону № 5073, згідно з якими закони України можуть визначати додаткові види благодійної

діяльності та особливості регулювання певних видів благодійної діяльності. На практиці це означає, що гуманітарна діяльність у першу чергу регламентується своїм спеціальним законом (Законом № 1192), а у випадках, де відсутні особливості регулювання – за загальними правилами, передбаченими для благодійництва. Наприклад, Постановою № 202 було передбачено, що в умовах воєнного стану не поширюються встановлені законодавством вимоги щодо отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги від юридичних та фізичних осіб – резидентів і нерезидентів. Цей припис має загальне значення і для гуманітарної допомоги, як особливого виду благодійництва. Аналогічні за змістом підходи можна знайти і у податковому законодавстві. Так, наприклад, п.п. 170.7.1. п. 170.7 ст. 170 ПКУ передбачено, що не оподатковується та не включається до загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку благодійна, у тому числі гуманітарна допомога (далі – благодійна допомога), яка надходить на його користь у вигляді коштів або майна (безоплатно виконаної роботи, наданої послуги) та відповідає вимогам, визначеним цим пунктом. І взагалі, правила оподаткування гуманітарної допомоги, як різновиду благодійництва, є фактично ідентичними, крім поодиноких виключень, що прямо передбачені безпосередньо Кодексом, і у першу чергу пов'язані з особливостями перетину митного кордону України гуманітарною допомогою в умовах воєнного стану. Так, наприклад, згідно з одним з абзаців п.п. 14.1.212 п. 14.1 ст. 14 ПКУ операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України як гуманітарної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, на період дії правового режиму воєнного стану, надзвичайного стану не вважаються реалізацією пального. Цей припис ПКУ, серед іншого, означає, що територіальні громади у особі ОМС (ВАНП) можуть отримувати у якості гуманітарної допомоги і паливно-мастильні матеріали [113].

У Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI волонтерство також розуміється формою благодійної

діяльності – є добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [36, с. 62; 131].

Отже, ми бачимо, що благодійність має різні форми, з яких найпоширенішими є волонтерство та гуманітарна допомога.

Натомість, В. І. Гришко та З. В. Красько наголошують на вагомих відмінностях цих двох благодійних форм. Перш за все волонтерство діє на основі представництва. Особи, які мають бажання стати волонтером, долучаються до їх списків шляхом укладення відповідного договору із неприбутковими організаціями та установами, від імені яких вони виконуватимуть ту чи іншу роботу тією чи іншою організацією. Гуманітарна допомога відрізняється тим, що донорами (тобто тими, хто надає гуманітарну допомогу), є юридичні особи, а отримувачами – юридичні особи, зареєстровані в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги. Отримувачами можуть бути благодійні, релігійні та громадські організації, їх підприємства, а також реабілітаційні установи. Саме через отримувачів гуманітарна допомога передається набувачам – фізичним та юридичним особам, які її безпосередньо потребують [34, с. 326].

В контексті даної проблематики слід звернути увагу на думку Р. А. Сербина, який, досліджуючи публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні у своїй дисертації розкриває зміст вказаних форм благодійної діяльності. Волонтерською діяльністю він вважає процес взаємодії спеціального суб'єкта (волонтерської організації чи волонтера) з об'єктом (особою, яка потребує допомоги), що здійснюється на добровільних засадах з метою поліпшення стану останнього; а гуманітарну діяльність відносить до процесу взаємодії суб'єкта й об'єкта, спрямованого на сприяння виживанню людини та її спільнот з метою забезпечення прав, свобод та інших інтересів людини, у сфері протидії стихійному лиху, техногенній катастрофі або збройному конфлікту й іншим надзвичайним подіям як в Україні, так і на міжнародному рівні. Натомість, вчений акцентує, що не слід

плутати ці дві форми благодійництва з іншими подібними процесами. Зокрема, ним виділяється ще й донорська діяльність – процес взаємодії певних суб'єктів (донорів, реципієнтів, лікарів), що здійснюється в інтересах людини, з метою популяризації ідей благодійного донорства та здорового способу життя, лікування й трансплантації; меценатська діяльність – процес взаємодії суб'єктів, спрямований на надання добровільної, безоплатної та безкорисливої матеріальної допомоги у сфері мистецтва, науки, культури, освіти та окремим творчим працівникам для збереження, створення й розповсюдження духовних цінностей у суспільстві, сприяння розвитку творчих і духовних засад особистості; філантропічна діяльність – процес взаємодії людини та суспільства, заснований на любові та доброзичливому ставленні до людини, жертвуванні власним часом, іміджем для заступництва нужденних шляхом надання безкорисливої та безадресної допомоги, а також для поліпшення умов життя суспільства; альтруїзм – заснована на моральних та гуманістичних принципах діяльність людини, що ставить інтереси іншої людини або загальне благо вище особистих інтересів; миротворча діяльність – процес взаємодії спеціальних суб'єктів, що полягає в наданні благодійної, безкоштовної допомоги мирному населенню шляхом проведення операцій із превенції конфліктів, установа, підтримання миру, а також ужиття заходів, спрямованих на відновлення життєдіяльності найважливіших елементів інфраструктури та цивільних інститутів країни в постконфліктний період і запобігання повторенню конфлікту [147, с. 15].

Разом із тим, можна констатувати, що нечітке розмежування термінів «благодійна допомога», «волонтерська діяльність» та «гуманітарна допомога» у законодавстві створює значні труднощі для роботи інститутів громадянського суспільства, волонтерів та благодійників/донорів.

До того ж, активний розвиток волонтерського руху в Україні викриває недосконалість чинного законодавства, яке потребує спрощення процедур реєстрації та діяльності волонтерських організацій. Законодавство повинно не обмежувати, а стимулювати ініціативу волонтерів.

Отже, поява ряду нормативно-правових актів, а саме ЦК та ПК України, Законів України «Про гуманітарну допомогу», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про волонтерську діяльність» на жаль докорінно не вплинули на ситуацію, а лише визначили ряд законодавчих прогалин, які потребували та потребують термінового вирішення. Аналізуючи нормативно-правові акти Ю. В. Кривенко також наголошує на ототожненні понять, термінологічні невідповідності, неоднозначні тлумачення та практичну незгодженість [81, с. 595].

З одного боку, визначення не є самостійною нормою права. З іншого – визначення відіграє важливу роль у правотворчій та правозастосовчій діяльності [117, с. 195]. Воно допомагає чітко й однозначно розуміти зміст закону, запобігаючи його неоднозначному тлумаченню та можливим суперечностям.

До того ж, відсутність на рівні законодавства уніфікованого підходу до облікового забезпечення операцій з надання благодійної допомоги негативним чином позначається на інформації, що формується у бухгалтерській звітності суб'єкта господарювання [150, с. 15].

Як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики та юридичної літератури, гуманітарна допомога в Україні стала мати найбільш активні прояви протягом останніх 10 років, адже саме в цей період наша держава стикнулася із масовими кризовими явищами техногенного, природного характеру та війною.

У період збройного конфлікту права людини перебувають під загрозою суттєвого та системного порушення в силу природи війни. Механізми захисту прав людини, які розраховані переважно на умови мирного часу, не є достатньо ефективними в період збройного конфлікту. Громадяни нерідко потерпають від наслідків війни, а тому потребують невідкладної допомоги [160, с. 135].

На початку 2014 року Україна була на межі розгортання воєнних дій. За цих обставин матеріальне забезпечення армії потребувало значних

фінансових ресурсів. Тоді саме благодійний сектор особливо активізувався для надання допомоги та підтримки всім тим, хто цього потребував. Однак виключний перелік сфер благодійної діяльності, що містився на той час у Законі, не давав можливості благодійним організаціям діяти у такому напрямі. Це зумовило необхідність внесення змін у Закон. Майже місяць відповідний проект розглядався Верховною Радою України до моменту прийняття його 8 квітня 2014 року – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» № 1190-VII. Тобто весь період часу від моменту, коли виникла потреба в терміновому залученні додаткових коштів для підтримки обороноздатності країни та захисту мирного населення до фактичного прийняття згаданого вище Закону, благодійні організації були виключені з переліку суб'єктів, які можуть провадити свою діяльність у цій сфері [196, с. 38].

Саме з метою сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану, починаючи з 2014 року в нашій державі надзвичайно збільшилась кількість благодійних організацій. Зокрема, за даними ДФС України протягом 2015 року 480 благодійними організаціями ввезено на територію України понад 18 тис. тонн гуманітарних вантажів на суму понад 130 млн. гривень. Зі збільшенням кількості суб'єктів благодійної діяльності в Україні, на жаль, побільшало й випадків порушення чинного законодавства. Зокрема, мають місце правопорушення на всіх етапах діяльності благодійних організацій, а саме від заснування, реєстрації, функціонування до моменту припинення таких юридичних осіб [40, с. 179].

Починаючи із 2019 року, в умовах всесвітньої пандемії з Державного бюджету України виділяли кошти на заходи, спрямовані на боротьбу із гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARSCoV-2, та її наслідками. Щороку в цей період до спеціального фонду Державного бюджету України надходили кредити (позики) від іноземних

держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проєктів, як «Екстрене реагування на COVID-19 та вакцинація в Україні» [181, с. 56]. Втім, у період дії досліджуваного надзвичайного правового режиму уваги потребували способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із гуманітарною допомогою, яка надходила від донорів, зокрема від міжнародних. Різноманітні фонди надавали допомогу коштами або товарами у вигляді ПЛР тестів, масок, рукавичок, засобів дезінфекції, захисних костюмів для медичного персоналу, ліків, вакцин для щеплення через громадські організації або безпосередньо лікарням. У більшості випадків допомога надходила без вхідних документів, тому постали складнощі під час її опису, визначення вартості, оприбуткування [181, с. 81]. Постали питання й вчинення шахрайських дій, пов'язаних із виділенням гуманітарної допомоги в умовах такого надзвичайного правового режиму.

З цього виходить, що відсутність чіткої та змістовної державної управлінської політики у сфері благодійництва призводить до появи так званого «тіньового благодійництва», тобто коли в цілому соціально відповідальні та законослухняні представники бізнесу, в силу відсутності належної підтримки з боку держави реалізують свої благодійні ініціативи таємно. Разом із тим не слід забувати і про те, що діяльність благодійних організацій цілком може і використовується суб'єктами як прикриття для досягнення власних корисних цілей, відмінних від тих, що закріплені для даної діяльності у законодавстві. Зокрема, з метою ухилення від сплати податків та відмивання «брудних грошей», реалізації фінансово-економічних схем з використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних організацій (наприклад, ввезення на територію України автомобілів у якості благодійної допомоги з метою їх передання третім особам, які не є нужденними, тобто такими, що мають право на безкоштовне забезпечення автотранспортними засобами, однак виступають фактичними покупцями, оскільки таємно оплачують їх придбання за кордоном). Така

ситуація вимагає від держави реалізації ефективної дозвільної (реєстрація, ліцензування) та контрольної-наглядової політики по відношенню до діяльності благодійних організацій [143, с. 3].

Питання гуманітарної допомоги вкрай актуалізувалося із початком повномасштабної агресії з боку російської федерації, яка розпочалась 24 лютого 2022 року як новий етап тривалої війни. Масштаби гуманітарної допомоги для цивільного населення, Збройних Сил України, волонтерських організацій тощо були значними всі ці роки, якщо ретельно дивитись на ситуацію в Донецькій та Луганській областях. Разом із тим, саме під час війни обсяги гуманітарної допомоги зросли у сотні і тисячі разів, адже уся країна потерпає від того лиха, яке несе з собою агресивна війна з боку ворога [105, с. 5].

Станом на початок широкомасштабного вторгнення РФ правова модель забезпечення гуманітарною допомогою була врегульована Законом України «Про гуманітарну допомогу», Порядком взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та Національного банку щодо реалізації Закону України «Про гуманітарну допомогу», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2013 № 241, Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 927 «Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги». З метою спрощення перетину митного кордону України товарами гуманітарної допомоги на період воєнного стану Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 01.03.2022 № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану», де передбачено, що пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги здійснюється за місцем перетину України шляхом подання декларації, заповненої особою, що перевозить товар, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньої економічної діяльності [47; 129; 46; 160; 132].

За цей період було створено низку благодійних та гуманітарних фондів і волонтерських організацій.

Фонд «Повернись живим» – один із найпотужних фондів допомоги українським воїнам, заснований у 2014 році.

Серед гуманітарних фондів найпоширенішими можна назвати:

– ЄДопомога. Платформу «ЄДопомога» створено Міністерством соціальної політики України за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та ПРООН за фінансової підтримки Швеції з метою забезпечення нагальних потреб громадян, котрі постраждали або були змушені змінити своє місце перебування у зв'язку з агресією росії. Надають різноманітну допомогу населенню;

– Товариство Червоного Хреста України, що надає внутрішньо переміщеним особам продуктивні набори (крупи, макаронні вироби, консерви, цукор, борошно, олія та інші продукти тривалого зберігання), гігієнічні засоби (дитячі та дорослі підгузки, чоловічі та жіночі засоби гігієни, дезінфікуючі розчини тощо). Також за наявності людям можуть видавати лікарські засоби та медикаменти;

– Співдія, що координується за підтримки гуманітарного штабу з координації гуманітарної допомоги Офісу Президента України, Міністерства молоді та спорту, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Надають різноманітну допомогу населенню;

– Християнська церква «Перемога», що надає допомогу продуктами, дитячим харчуванням та речами першої необхідності (м. Київ); молитовна, моральна й душевна підтримка та інші [126].

Натомість, сучасний стан злочинності у сфері благодійної допомоги в Україні набуває нових рис внаслідок прогресування криміногенних чинників. Злочинність у визначеному напрямку набуває динаміки, що вкрай негативно

позначається на репутації держави у світовому правовому просторі [27, с. 333].

Оскільки розподіл гуманітарної допомоги делеговано повністю місцевим органам влади, відсутній контроль за діяльністю регіональних гуманітарних штабів, пунктів видачі гуманітарної допомоги, волонтерських, громадських, благодійних організацій, фондів, державних і комунальних закладів, які отримують гуманітарну допомогу для задоволення потреб соціально вразливих категорій населення і внутрішньо переміщених осіб, тому це призводить до недостовірної комунікації і зростання корупційних ризиків щодо розподілу гуманітарної допомоги [27, с. 334].

Отже, система розподілу благодійної допомоги в Україні має бути більш прозорою та підзвітною, щоб уникнути корупції та забезпечити справедливе розподілення ресурсів. До того ж, еволюція злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги в Україні свідчить про необхідність негайних дій для захисту міжнародного іміджу держави, а також втручання правоохоронних органів задля виявлення протиправних дій у цій сфері.

1.2. Окремі елементи криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги

З приводу структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у криміналістичній науці досі ведуться жваві дискусії як стосовно можливості визначення уніфікованого переліку її елементів, так і її змістовного наповнення [176, с. 109].

Зокрема, криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень різні вчені визначають як:

- систему узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів;
- наукові положення окремої методики розслідування, що являють собою систему відомостей про елементи механізму вчинення злочину;
- наукову категорію, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки і властивості події злочину;
- наукову абстракцію, що відображає в основному на статистичному рівні дані про прийоми підготовки і способи вчинення окремих видів (підвидів) злочинів;
- систему закономірно взаємопов'язаних криміналістичних даних про елементи складу злочину;
- ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів;
- інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів;
- модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину тощо [162].

Натомість, погоджуємося із тими вченими, які наголошують, що не варто намагатися запропонувати унікальний для всіх різновидів правопорушень перелік елементів, адже для кожної категорії протиправних діянь характерні певні особливості у механізмі їх скоєння, що й визначають їх специфіку. Як результат, закономірності механізмів учинення кримінальних правопорушень будуть різними для окремих категорій кримінальних проступків і злочинів, а значить й узагальнені відомості про їх типові елементи також будуть різнитися. Відповідно елементи криміналістичної характеристики теж виокремлюються залежно від видової приналежності кримінальних правопорушень. Проте, погоджуємося, що не слід поділяти думку вчених, які занадто розширюють обсяг криміналістичної характеристики, тим самим включаючи до неї особливості діяльності з розслідування, на кшталт, слідчі ситуації, обставини, що підлягають

з'ясуванню, тощо. Також викликає заперечення пропозиція окремих науковців включати до змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень поряд з іншими елементами механізм їх учинення. Криміналістична характеристика – це, передусім, узагальнені відомості про закономірності механізму вчинення протиправного діяння, про його типові ознаки. Останні можуть бути представлені даними про способи вчинення, особу злочинця й особу потерпілого, сліди злочину, час, місце й обстановку вчинення кримінального правопорушення. Тому жодним чином не можна ототожнювати механізм злочину з його окремими складовими, адже це є логічно помилковим [176, с. 109].

Під час формування структурних елементів методики розслідування окремого виду кримінальних правопорушень та відповідної криміналістичної характеристики як інформаційної основи методики, з огляду на сутність і вид об'єкта, який вона характеризує, варто враховувати й використовувати ключові кримінально-правові та кримінологічні дані понятійного, соціологічного й психологічного характеру щодо протиправного діяння. Інакше, як справедливо наголошує Д. А. Птушкін, зазначена характеристика втратить свої правові, емпіричні та прикладні орієнтири, які вимагають криміналістичного осмислення й опису, та буде позбавленою будь-якого змісту й значення для криміналістики [137, с. 6].

У контексті даної проблематики А. В. Старушкевич зазначає, що криміналістична характеристика відображає в основному на ймовірному рівні, дані про окремі елементи кримінального правопорушення, зокрема: 1) особу злочинця і потерпілого, прийоми підготовки, вчинення і приховування окремих видів кримінальних правопорушень; 2) ситуаційно обумовлені, причинно або іншим чином пов'язані з подією кримінального правопорушення результати відповідних змін у навколишньому середовищі, що мають доказове значення; 3) спроби до приховування слідів кримінального правопорушення, що вживаються злочинцями, а також інформацію про інші обставини, що можуть бути корисними для повного,

всебічного та об'єктивного розслідування кримінальних проваджень [162, с. 3].

Разом з тим, дещо змінюється структура криміналістичної характеристики, якщо кримінальні правопорушення вчиняються організованими злочинними угрупованнями.

У цьому розрізі В. П. Корж визначає, що «криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими злочинними утвореннями, має систему даних, які отримуються в результаті узагальнення слідчої та судової практики про: 1) види організованих злочинних утворень, типові способи їх формування і принципи функціонування, види і форми корупційних зв'язків; 2) особливості особистісних властивостей і рольових функцій членів організованого злочинного утворення; 3) типові ознаки вказаних злочинів, що містяться (або відображені) у вигляді специфічних матеріальних або ідеальних слідів у способах економічних злочинів, в умовах та обстановці, в яких діяли члени організованого злочинного утворення, здійснювали легалізацію злочинних доходів, знання та використання яких є необхідним для виявлення, розкриття, розслідування і попередження вказаних злочинів» [78, с. 106].

Як показав аналіз судово-слідчої практики, у 44 % випадків шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги вчиняється не поодинці. Професійні шахраї, об'єднані в організовані групи, часто створюють мережу фіктивних благодійних фондів, залучають до своїх схем довірливих людей та використовують сучасні технології для поширення дезінформації, що ускладнює виявлення їхніх злочинних дій.

Так, Слідчим управління ГУНП в Дніпропетровській області проводилося досудове розслідування у кримінальному провадженні № 42022040000000475 від 21.12.2022 р., за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України. Досудовим розслідуванням встановлено, що у період з квітня 2022 р. по липень 2022 р.,

волонтер благодійної організації «ІНФОРМАЦІЯ_1» ОСОБА_4, діючи з прямим умислом, переслідуючи корисливі мотиви з метою отримання прибутку для власного збагачення, створив та очолив організовану групу до якої увійшли волонтери цього благодійного фонду ОСОБА_5 та ОСОБА_6, перебуваючи на території м. Дніпро, здійснювали продаж товарів гуманітарної допомоги у вигляді бронезилетів з бронепластинами виробництва Колумбії під час дії воєнного стану з метою отримання прибутку на загальну суму більше 520 000 гривень, що становить значний розмір [154].

Діяльність організованих злочинних груп, які створюють фейкові благодійні фонди та збирають кошти під виглядом допомоги постраждалим від природних катастроф, призводить до значних фінансових втрат для донорів та підриває довіру до справжніх благодійних організацій, які намагаються допомогти нужденним.

Тому вважаємо вдалим підхід тих науковців, які пропонують за таких обставин розглядати структуру криміналістичної характеристики в межах закономірностей утворення та функціонування кримінальних угруповань, у взаємозв'язку їх злочинної діяльності з поведінковою та соціально-психологічною характеристикою потерпілих [188, с. 9; 184; 183].

Отже, пропонуємо у структурі криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги розглянути наступні елементи:

- спосіб шахрайського посягання;
- сліди шахрайського посягання;
- обстановка вчинення шахрайства;
- предмет шахрайського посягання;
- особа потерпілого;
- особа шахрая, у тому числі як учасника злочинного угруповання.

Важливим фактором формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є прогнозування нових способів їх вчинення, виявлення типових хитрощів з боку злочинців [162, с. 3].

Здебільшого, схеми шахрайства полягають у привласненні коштів або майна, зібраного під виглядом допомоги постраждалим від війни або військовим. Можуть відрізнятися способи залежно від того, яким чином шахраї намагаються дістатися потенційної жертви [62].

Ще одним поширеним способом шахрайства є створення на фейкових сторінках у соціальних мережах інформації про допомогу, наприклад, відправити гуманітарну допомогу постраждалим від війни. Для цього вони просять користувачів оплатити доставку або інші витрати. Якщо користувачі погоджуються, шахраї отримують їхні гроші, а допомоги не надсилають.

Управлінню Організації Об'єднаних Націй з координації гуманітарних справ (УКГС ООН) стало відомо про повідомлення, які направляються електронною поштою та розповсюджуються на інших платформах із неправдивим посиленням на Гуманітарний фонд для України. Такі схеми з метою отримання грошей і особистих даних для отримання допомоги від ООН є шахрайськими [127].

Окремо можна виділити шахрайські дії із фіктивною гуманітарною допомогою, яка надається від міжнародних організацій.

Так, шахраї використовують інструменти фішингу для отримання доступу до банківських даних постраждалих від війни. Під виглядом відомих міжнародних організацій, які збирають та надають гуманітарну допомогу, у соціальних мережах або шляхом адресних розсилок розповсюджується новина про фіктивну фінансову допомогу, яка надається всім, або деяким групам українців від міжнародних організацій, щоб викликати довіру у людей. Для залучення допомоги шахраї просять надати персональні банківські дані тих, кому потрібна допомога [62].

Шахрайські дії можуть вчинятися як псевдоволонтерами, так і по відношенню до сумлінних волонтерів, які публікують у соц. мережах свої особисті дані (номери їх карток, номери телефонів тощо), які вміло використовують шахраї. Останні можуть під виглядом банківських

працівників отримати паролі, CVV/CVC код банківської картки, наприклад, для збільшення кредитного ліміту, для відкриття рахунку та ін.

Шахраї розробляють фішингові сайти, схожі на урядові портали та портали ЄС. Відвідувачі – а це здебільшого постраждали через війну люди – авторизовуються, вносять реквізити банківських карток для оплати комісії за транзакцію при нарахуванні грошової допомоги. Після чого гроші з їх карток списуються зловмисниками [25].

Має місце й реєстрація благодійних організацій з метою здійснення протиправної діяльності, що пов'язана з увезенням товарів під виглядом гуманітарних вантажів.

Ряд шахрайських дій зафіксований і у зв'язку із перевезенням осіб із окупованих територій.

Так, 06 квітня 2022 ОСОБА_5 під час надання гуманітарної допомоги щодо переміщення осіб з тимчасово непідконтрольних територій, через мережу Інтернет побачив інформацію про ОСОБА_6, яка просила вивезти її бабусю з тимчасово окупованої території міста Маріуполя. Цього ж дня, він умисно, з корисливих мотивів, повторно, з метою заволодіння чужим майном, шляхом обману, з використанням електронно-обчислювальної техніки зателефонував до ОСОБА_6 під приводом волонтера та запропонував таку допомогу за грошову винагороду в розмірі 2 700 гривень, нібито як плата за пальне, наперед не маючи наміру виконувати такі домовленості, на що та погодилася. Будучи введеною в оману, у проміжок часу з 13 год 10 хв до 17 год 00 хв, ОСОБА_6 перерахувала йому з власної банківської картки грошові кошти. Після отримання грошових коштів ОСОБА_5 заволодів ними, домовленості не виконав та розпорядився грошовими коштами в розмірі 2 700 гривень на власний розсуд, завдавши потерпілій ОСОБА_6 збитку на таку суму [157].

Не менш поширеними є шахрайські дії, пов'язані із передачею грошей на окуповані території. Так, допитаний в судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_3 пояснив, що він переїхав з тимчасово окупованого м. Пологи до

м. Запоріжжя. У нього були відсутні грошові кошти, внаслідок чого, з метою збагачення, у нього виник план для заробітку. Наприкінці літа 2022 року в додатку «Viber» він створив аккаунт волонтера ОСОБА_11 та в групі «Спільнота м. Пологи» створив повідомлення про перевезення грошових коштів у м. Пологи. За допомогою додатку з ним зв'язались потерпілі з приводу передачі грошових коштів у м. Пологи. Далі вони переказали йому грошові кошти на банківську картку його знайомої ОСОБА_8, які він в подальшому зняв у банкоматі та витратив на власні потреби [155].

В контексті даної проблематики вдалим є розподіл всіх шахрайських дій, здійснених Н. А. Лисенко, яка, беручи за основу характер відношення шахраїв до волонтерської та благодійної діяльності, згрупувала всі способи такого шахрайства на чотири групи. *До першої групи* вчена віднесла шахрайства, пов'язані з псевдоволонтерською діяльністю у мережі Інтернет та фізичному просторі (48 %) (шахрайські дії, пов'язані з пропозицією передачі грошових коштів родичам та тимчасово-окупованій території; шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із тимчасово-окупованих територій та їх розміщенням; фейкові оголошення у соціальних мережах інформації про допомогу; шахрайські дії з гуманітарною допомогою, під виглядом оплати за товарно-матеріальні цінності гуманітарного призначення за суттєво завищеною ціною або взагалі без виконання поставки). *До другої групи* належать шахрайські дії з фіктивною фінансовою допомогою, яка надається від міжнародних організацій (12 %) (застосування фішингу для отримання доступу до банківських даних постраждалих від війни; розробка фіктивних сайтів, схожих на урядові портали та портали ЄС). *До третьої групи* належать шахрайські дії, пов'язані з використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних та волонтерських організацій (22 %) (реєстрація як благодійних або волонтерських організацій для отримання пільг з податків, мита або інших платежів без наміру виконувати таку діяльність; використання фіктивного працевлаштування людей у благодійних або волонтерських організаціях з метою отримання державних

субсидій або інших виплат; використання благодійних або волонтерських організацій для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом тощо). До четвертої групи – шахрайські дії, що вчиняються особами, які видають себе за тих, хто потребує допомоги (18 %) [95, с. 15].

При розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги велике значення має інформація про сліди вчинення таких кримінальних правопорушень.

Варто зауважити на значенні матеріальних, ідеальних та цифрових слідів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Записи у банківських системах та дані з телекомунікаційних мереж і електронних систем є ключовими доказами, які дозволяють ідентифікувати шахраїв та відстежити їхні шахрайські дії. Зокрема, наші дослідження також показали, що сліди злочинної діяльності здебільшого зберігаються на жорстких дисках – 94 %, магнітних стрічках – 85 %, хмарних сховищах – 42 %, пам'яті телефону – 92 % та інших носіях інформації – 87 %.

Щодо обстановки вчинення кримінального правопорушення, слід зазначити, що більшість вчених розуміють її як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) у момент кримінального правопорушення, які впливають на спосіб та механізм його вчинення [152].

Обстановка вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, визначається низкою умов, які сприяють заволодінню шахраями майном або правами на майно потерпілих. До умов, які визначають обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності можна віднести:

1) соціально-економічні, викликані економічною нестачею, коли люди прагнуть отримати матеріальну вигоду будь-якими способами, у тому числі незаконними; 2) психологічні, викликані зростанням контингенту з підвищеним прагненням до наживи, схильністю до ризику, низьким рівнем емпатії, готовністю наживатися на чужому горі; 3) політичні, пов'язані з запровадженням військовим станом та воєнними діями тощо; 4) природно-кліматичні та технологічні, пов'язані з техногенними катастрофами, стихійними лихами тощо; 5) санітарно-епідеміологічні, пов'язані зі збільшенням волонтерського руху та благодійності задля подолання наслідків епідемій та допомоги постраждалим; 6) географічні, пов'язані зі збільшенням динаміки шахрайства залежно від територіальних особливостей (місця скупчення переселенців, деокуповані території тощо); 7) нормативно-правові, пов'язані з законодавчими колізіями та прогалинами у низці нормативно-правових актах, а також низьким рівнем правової культури населення тощо [95, с. 15].

Важливе значення для встановлення істини у провадженні мають місце та час вчинення кримінального правопорушення. Однак, при розслідуванні деяких кримінальних правопорушень визначення конкретного місця їх вчинення є дещо ускладненим [123, с. 140]. З цього приводу влучно акцентує Н. А. Лисенко, що динаміка шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності має залежність від регіону, де воно вчинене. Тобто, географічні координати визначають місце вчинення таких кримінальних правопорушень. З початком воєнних дій в Україні, шахрайство у місцях, які надають притулок для переселенців, особливо на західній Україні, дійсно значно зросло. Поширилися й випадки шахрайства, пов'язаного із грошовими компенсаціями для тих осіб, які прихистили в себе переселенців. Разом із тим, місцями вчинення таких протиправних дій можуть бути й прикордонні та прифронтові регіони, гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги. Ще одним із факторів, який визначає обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є особлива

популярність Інтернету та соціальних мереж (діджиталізація). У цьому розрізі слід говорити про місце вчинення шахрайства у віртуальному просторі. Натомість, трохи складним є й встановлення часу вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. У 88 % випадків такі протиправні діяння, пов'язані з багатоетапним механізмом, який полягає у здійсненні ряду дій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Тому можна говорити про певні розпливчасті межі визначення місця та часу [94, с. 342].

Перед тим, як перейти до предмету шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слід зазначити, що предмет кримінального правопорушення є структурним елементом відповідної криміналістичної характеристики тільки у тому разі, якщо він є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. При цьому, як відомо, предмет кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою відповідного елементу складу конкретного кримінального правопорушення у випадку, коли він безпосередньо передбачається в диспозиції статті (частин статті) Особливої частини КК України або впливає зі змісту складу кримінального правопорушення, тобто встановлюється через тлумачення (з'ясування змісту) інших ознак елементів складу такого кримінального правопорушення [22, с. 122; 101].

Як свідчить судово-слідча практика, об'єктами, які є предметом протиправних дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а також гуманітарної допомоги під час війни, здебільшого є:

- автомобілі, завезені на територію України як гуманітарна допомога на потреби Збройних Сил України;

- військове спорядження (військова амуніція та військові прилади), зокрема, спеціальні засоби індивідуального захисту як-то каски, виготовлені відповідно до військових стандартів або технічних умов, чи їх еквіваленти та спеціально призначені для них компоненти (підщоломи, амортизатори), що

класифікуються у товарній підкатегорії згідно з УКТЗЕД 6506 10 80 00; бронежилети;

– продукти харчування, зокрема, це можуть бути як консерви (овочеві, рибні, м'ясні, фруктові), крупи, свіжі та консервовані овочі/фрукти/ягоди, м'ясо (свіже /морожене/охолоджене/у вакуумі), риба/морепродукти (свіжа/морожена/охолоджена/у вакуумі), цукерки, шоколад, хліб, олія, вершкове масло, молочні продукти, чай, кава, питна вода тощо;

– засоби гігієни (вологі серветки, сухі серветки, пелюшки дитячі та дорослі, гігієнічні прокладки/тампони, рідке мило, засоби дезінфекції, щітки для чищення зубів дорослі і дитячі, зубні пасти);

– різноманітний одяг, взуття, інші речі побутового призначення;

– медичні засоби (маски медичні, респіратори, катетери для виведення сечі, рукавички, шприци та вата, тактичні аптечки, тощо);

– лікарські засоби (пігулки та сиропи, рідини медичного застосування);

– транспортні засоби спеціалізованого призначення для надання швидкої медичної допомоги тощо [190, с. 68; 189, с. 167].

Натомість, пандемія COVID-19 також внесла суттєві корективи у напрямі шахрайства, спричинивши появу нових об'єктів (предметів) злочинних посягань. Так, типовими предметами шахрайських посягань під час пандемії здебільшого є:

– медикаменти та засоби індивідуального захисту (ліки, вакцини, маски, антисептики);

– медичне обладнання (апарати штучної вентиляції легень, пульсоксиметри та інші прилади, необхідні для лікування хворих на COVID-19);

– фінансова допомога (пропозиція отримати фінансову допомогу від держави або міжнародних організацій за умови попередньої оплати певних послуг або переказу коштів);

– грошові інвестиції в вакцини та медичні технології тощо.

Продукти харчування, побутові прилади, одяг, меблі, гігієнічні засоби, грошові кошти, що виділяються як благодійна допомога тощо можуть бути предметом посягання у будь-який період.

У юридичній літературі можна зустріти думку, що до предмету злочинних посягань слід відносити й різного роду послуги.

Якщо брати до уваги надання послуг у ході волонтерської та благодійної діяльності, то в основному шахраї пропонують послуги, які нібито необхідні ЗСУ або особам, які постраждали від війни. Наприклад, вони можуть пропонувати: постачання зброї та боєприпасів; організацію евакуації; надання медичної допомоги; надання юридичної допомоги; надання допомоги щодо пошуку роботи; допомогу з пошуком житла або щодо реконструкції пошкодженого житла (внаслідок ракетного обстрілу чи бомбардування тощо). Натомість, ми схилиємося до думки, що пропонування таких послуг виступає лише засобом впливу на потерпілого у разі вчинення шахрайства. Кінцевою метою злочинної діяльності у будь-якому випадку виступає отримання матеріальних благ.

Категорії потерпілих від шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності визначаються особливим характером потреб, що виникають унаслідок соціально-економічної кризи, епідемії, пандемії, війни та інших надзвичайних станів. У цьому розрізі цілком слушним є розподіл всіх потерпілих у сфері волонтерської та благодійної діяльності на п'ять віктимогенних груп, зокрема:

1) військові, їхні сім'ї, а також особи, які змушені були покинути свої домівки через вторгнення РФ на їхні території (внутрішньо переміщені особи);

2) потерпілі, які через надзвичайні ситуації техногенного чи природного характеру (пандемії, епідемії, повені, урагани тощо) опинилися у важкому становищі, без медикаментів, коштів, житла та їжі;

3) малозабезпечені, безробітні, багатодітні особи, які перебувають у складних життєвих обставинах;

4) особи з інвалідністю та особи похилого віку, які нерідко мають обмежені можливості самостійно вирішувати свої проблеми і потребують невідкладної допомоги;

5) добросовісні волонтери та благодійники, які стали жертвами шахраїв через свою довірливість [95, с. 9].

Одним із важливих елементів криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів є також характеристика *особи злочинця*, зважаючи на те, що спосіб злочину та сліди злочинної діяльності чи бездіяльності зумовлені особистими якостями злочинця. Як доводять результати дослідження, злочини зазначеної категорії вчиняють як службові, так і інші особи, які мають доволі високий інтелектуальний рівень [65].

Незважаючи на зовнішню благополучність та позитивну характеристику, значна частина шахраїв має вищу освіту, займає керівні посади і вчиняє злочини виключно з корисливих мотивів.

Як вже зазначалося, система забезпечення благодійною (гуманітарною) допомогою в умовах воєнного стану складається з таких елементів:

- гуманітарна допомога;
- набувачі допомоги (фізичні особи, визначені законодавством юридичні особи);
- отримувачі гуманітарної допомоги;
- донори (міжнародні та українські);
- державні органи, які виконують функцію координації та контролю;
- перевізники гуманітарної допомоги;
- логістичні хаби та склади [80, с. 123].

Отже, будь-хто із вказаних осіб може на певній стадії мати відношення до шахрайства. До того ж, вказані особи можуть входити до складу організованого угруповання.

Ми вже відзначили роль організованих груп у структурі криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Нами

встановлено, що організовані злочинні угруповання, що займаються шахрайством у благодійній сфері, – це складні мережі, що представляють собою високопрофесійні команди, які складаються з осіб з високим рівнем освіти та навичок соціальної інженерії. Завдяки своїй згуртованості, здатності адаптуватися до змін та наявності корумпованих зв'язків, вони здатні створювати складні багаторівневі схеми шахрайства, які завдають значної шкоди як окремим людям, так і суспільству в цілому.

Злочинні угруповання, що спеціалізуються на шахрайствах у благодійній сфері, мають чітку структуру, в якій кожен учасник виконує свою роль: від маркетологів, які розробляють та поширюють рекламу, до фінансистів, які займаються легалізацією незаконно отриманих коштів. Особи, які входять до складу таких угруповань, зазвичай володіють високим рівнем комунікативних навичок та здатністю маніпулювати людьми, що дозволяє їм успішно реалізовувати свої злочинні схеми.

Наведемо приклад, що свідчить про високий професіоналізм та згуртованість таких злочинних угруповань.

Так, ОСОБА_7, будучи добре обізнаним у сфері гуманітарної допомоги, маючи гарні організаторські здібності, лідерські якості, високий авторитет серед учасників волонтерського руху, як активний організатор та учасник даного руху, у зв'язку з вказаним перебуваючи в особистих, довірливих стосунках з багатьма учасниками волонтерського руху, як в середині України так і за її межами, вирішив використати наявні зв'язки з корисливою метою, а саме для протиправного збагачення шляхом систематичного, протягом невизначеного терміну часу, збуту під час воєнного стану предметів гуманітарної допомоги, наданої країнами-донорами для стримування і відсічі збройної агресії російської федерації відносно України. Так, у період березня-першої декади квітня 2022 року за посередництва представника організації Fundacja Przedsiębiorcy Pomagaja, ul. Chwaszczyska 23/2, 81-571 Gdynia, Республіка Польща, ОСОБА_23 ОСОБА_7 налагодив постійний зв'язок з невстановленими досудовим розслідуванням представниками

Урядового агентства стратегічних резервів Республіки Польща та домовився про систематичне надання вказаною організацією для потреб Сил оборони України (Збойних Сил України, Національної гвардії України, правоохоронних органів тощо), як гуманітарної допомоги засобів індивідуального захисту (броніжилетів, захисних шоломів), зброї боєприпасів, предметів військового спорядження тощо. Усвідомивши та оцінивши об'єми гуманітарної допомоги, які представники Урядового агентства стратегічних резервів Республіки Польща готові через гуманітарні організації в Україні передавати військовим формуванням Сил оборони України, ОСОБА_7, вирішив вказану гуманітарну допомогу не передавати за призначенням, а продавати за заниженими цінами з метою отримання прибутку. Реалізуючи свій злочинний задум, усвідомлюючи, що отримання, перевезення, зберігання та продаж таких специфічних предметів гуманітарної допомоги у запланованих об'ємах можливий лише у разі залученням групи людей (не менше п'яти), які мають досвід торгівлі у тому числі через мережу Інтернет, як учасники та керівники громадської чи благодійної організацій можуть забезпечити офіційне прикриття протиправної діяльності такої групи людей, можуть забезпечити надання охоронюваних приміщень для зберігання отриманої гуманітарної допомоги, можуть забезпечити транспортними засобами придатними для перевезення предметів гуманітарної допомоги, чіткої координації дій між такими особами на засадах ієрархії, чітких обов'язкових правил поведінки та конспірації вирішив сформувати стійке, ієрархічне об'єднання в першу чергу з числа своїх знайомих учасників волонтерського руху, яким він може повністю довіряти, та які відповідають вказаним критеріям. Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, діючи як організатор злочинної організації ОСОБА_7 запропонував своїм знайомим учасникам волонтерського руху ОСОБА_8 , ОСОБА_9 , ОСОБА_10 та ОСОБА_11 об'єднатися в стійке ієрархічне об'єднання під його керівництвом для спільного вчинення тяжких кримінальних правопорушень (злочинів) пов'язаних зі збутом під час воєнного стану

предметів гуманітарної допомоги, яка передаватиметься Урядовим агентством стратегічних резервів Республіки Польща на потреби військових формувань Сил оборони України. Отримавши згоду вказаних осіб, повідомив їм план спільної злочинної діяльності, розроблені ним обов'язкові для всіх членів злочинної організації правила поведінки та конспірації, доручив підшукати для залучення до протиправної діяльності злочинної організації, осіб, які мають досвід торгівлі товарами широко вжитку, мають у користуванні транспортні засоби чи іншим чином будуть корисні для діяльності злочинної організації. Виконуючи вказівку ОСОБА_7 та за його погодженням ОСОБА_8 запропонував приєднатись до протиправної діяльності злочинної організації своєму знайому ОСОБА_4, який тривалий час здійснював діяльність пов'язану з торгівлею, отримавши його згоду, довів до його відома план спільної злочинної діяльності, визначенні ОСОБА_7 обов'язкові для всіх членів злочинної організації правила поведінки та конспірації. Водночас, виконуючи вказівку ОСОБА_7 та за його погодженням ОСОБА_9 запропонував приєднатись до протиправної діяльності злочинної організації своєму знайому ОСОБА_12, який тривалий час здійснював діяльність пов'язану з торгівлею. Отримавши його згоду, ОСОБА_7 довів до його відома план спільної злочинної діяльності, визначенні ним обов'язкові для всіх членів злочинної організації правила поведінки та конспірації, вказівку щодо пошуку інших співучасників злочинної організації. У подальшому, виконуючи вказівку ОСОБА_7 та за його погодженням ОСОБА_12 запропонував приєднатись до протиправної діяльності злочинної організації своєму знайому ОСОБА_13, який тривалий час разом із ним здійснював діяльність пов'язану із торгівлею, а отримавши його згоду, довів до його відома план спільної злочинної діяльності, визначенні ОСОБА_7 обов'язкові для всіх членів злочинної організації правила поведінки та конспірації, а також вказівку щодо пошуку інших співучасників злочинної організації. Для забезпечення власного функціонування злочинна організація використовувала ряд автотранспортних засобів, складські приміщення,

засобами зв'язку, які постійно змінювали, з метою конспірації та унеможливлення викриття та ідентифікації працівниками правоохоронних органів, використовували засоби конспірації. Таким, злочинна організація здійснила продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, на загальну суму 8 464 559,43 грн, тобто в особливо великому розмірі [158].

До складу злочинних угруповань, які вчиняють шахрайства у сфері волонтерства, благодійності та гуманітарної допомоги, зазвичай входять такі категорії осіб:

– організатори (особи, які розробляють злочинні схеми, керують діяльністю кримінального угруповання та розподіляють ролі між учасниками; фінансові директори, які відповідають за фінансові потоки, легалізацію коштів та інвестування у різні активи);

– виконавці (вербувальники, які шукають людей з фінансовими труднощами, благодійні організації та державні установи, що виділяють кошти та інші блага; агітатори, які переконують людей зробити пожертвування; логісти, які забезпечують доставку гуманітарної допомоги, її зберігання та розподіл);

– допоміжні сили (юристи, бухгалтери та фінансисти; ІТ-спеціалісти, які створюють та підтримують веб-сайти, соціальні мережі та інші онлайн-платформи для збору пожертвувань; спеціалісти з реклами та маркетингу стратегії залучення донорів);

– підставні особи: фіктивні благодійники; фіктивні постраждалі, які симулюють хвороби, нещасні випадки або інші проблеми, щоб отримати благодійну допомогу.

Втім, склад злочинних угруповань може змінюватися залежно від конкретної схеми шахрайства та масштабів діяльності.

Висновки до розділу 1

1. Сферу волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги регулюють наступні нормативно-правові акти: Цивільний та Податковий кодекси України, Закони України «Про гуманітарну допомогу», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про волонтерську діяльність» тощо). Зроблено висновок про неоднозначні законодавчі тлумачення та практичну неузгодженість, ототожнення низки понять, розбіжність поглядів науковців з приводу визначення благодійництва тощо.

2. Гуманітарна допомога в Україні стала мати найбільш активні прояви протягом останніх 10 років, починаючи з 2014 року, адже саме в цей період держава стикнулася із масовими кризовими явищами техногенного, природного характеру та війною. За цей період було створено низку благодійних та гуманітарних фондів і волонтерських організацій. Постали питання й вчинення шахрайських дій, пов'язаних із виділенням благодійної та гуманітарної допомоги в умовах таких надзвичайних правових режимів. Акцентовано, що еволюція злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги в Україні зумовлює необхідність негайних дій для захисту міжнародного іміджу держави, а також втручання правоохоронних органів задля виявлення протиправних дій у цій сфері.

3. Способами шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, є: привласнення коштів або майна, зібраного під виглядом допомоги постраждалим від війни або військовим; створення на фейкових сторінках у соціальних мережах інформації про допомогу; шахрайські дії по відношенню до сумлінних волонтерів, які публікують у соціальних мережах свої особисті дані; розробка фішингових сайтів, які майстерно імітують урядові та європейські портали, з метою незаконного заволодіння фінансовими ресурсами та конфіденційною інформацією користувачів; фішингові посилання, що ведуть на підроблені веб-ресурси, які не відрізняються від оригінальних сайтів банків, державних

органів або благодійних організацій; реєстрація благодійних організацій з метою здійснення протиправної діяльності, що пов'язана із ввезенням товарів під виглядом гуманітарних вантажів; шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із окупованих територій та передачею грошей на окуповані території тощо.

4. Записи в банківських системах та дані з комунікаційних мереж і електронних систем є ключовими доказами, які дозволяють ідентифікувати злочинців та відстежити їхні дії. Встановлено, що сліди злочинної діяльності здебільшого зберігаються на жорстких дисках (94 %), магнітних стрічках (85 %), у хмарних явищах (42 %), у пам'яті телефону (93 %) та інших носіях інформації.

5. Досліджено умови, що визначають обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, обставини часу та місця вчинення таких кримінальних правопорушень. Наголошено на важливості встановлення місця вчинення шахрайства, вчиненого шляхом використання інтернет-технологій.

6. Предметом шахрайських дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є: військове спорядження; продукти харчування; предмети одягу; засоби гігієни; автомобілі, завезені на територію України як гуманітарна допомога на потреби ЗСУ; медикаменти та засоби індивідуального захисту (ліки, вакцини, маски, антисептики); медичне обладнання (апарати штучної вентиляції легень, пульсоксиметри та інші прилади, необхідні для лікування хворих на COVID-19); фінансова допомога тощо.

7. Потерпілими від шахрайства у сфері благодійності найчастіше стають люди, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок природних катаклізмів, соціальних потрясінь або збройних конфліктів. Натомість, іноді потерпілими стають й волонтери та благодійники.

8. Механізм злочинної діяльності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги зумовлений особистими

якостями злочинця та його «професійними» навичками. Наголошено на діяльності організованих груп, які створюють фейкові благодійні (гуманітарні) фонди та збирають кошти під виглядом допомоги постраждалим від природних катастроф, війни та інших надзвичайних ситуацій. Визначено функціональне призначення та склад злочинних угруповань, які вчиняють шахрайства у сфері волонтерства, благодійності та гуманітарної допомоги: організатори (особи, які розробляють злочинні схеми, керують діяльністю угруповання та розподіляють ролі між учасниками; фінансові директори, які відповідають за фінансові потоки, легалізацію коштів та інвестування у різні активи); виконавці (вербувальники, які шукають людей з фінансовими труднощами, благодійні організації та державні установи, що виділяють кошти та інші блага; агітатори, які переконують людей зробити пожертвування; логісти, які забезпечують доставку гуманітарної допомоги, її зберігання та розподіл); допоміжні сили (юристи, бухгалтери та фінансисти; ІТ-спеціалісти, які створюють та підтримують веб-сайти, соціальні мережі та інші онлайн-платформи для збору пожертвувань; спеціалісти з реклами та маркетингу стратегії залучення донорів); підставні особи: фіктивні благодійники; фіктивні постраждалі, які симулюють хвороби, нещасні випадки або інші проблеми, щоб отримати благодійну допомогу. Склад злочинних угруповань може змінюватися залежно від конкретної схеми шахрайства та масштабів діяльності.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

2.1. Оцінка інформації щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги

Розслідування будь-якого кримінального правопорушення розпочинається з аналізу наявної інформації, її логічного складання та оцінки, даючи поштовх до формування версій, визначення завдань, прийняття рішень та їх втілення. Цей процес еволюціонує, постійно уточнюючись та оновлюючись на основі нових даних, що веде до подальших вірних кроків та успішного завершення досудового розслідування із складанням обвинувального акту і направленням до суду.

Вміле, продумане та оперативне прийняття рішень на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення закладає фундамент для успішного його розкриття, адже прорахунки на цьому етапі можуть суттєво зашкодити подальшому встановленню об'єктивної істини.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України відкриття кримінального провадження здійснюється на підставі заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Відтак слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані з моменту вищевказаних підстав невідкладно, але не пізніше 24 годин внести відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [86]. Натомість, В. А. Шкелебей справедливо наголошує, що чинний КПК України, вимагаючи від органу досудового розслідування швидкої реакції на звернення або повідомлення

про кримінальне правопорушення, не залишає для уповноваженого суб'єкта ні часу, ні процесуальних засобів для перевірки цих заяв та повідомлень про наявність ознак складу злочину і їх правдивість. В той час, як кримінальне провадження не може бути відкрите на підставі неперевірених заяв та повідомлень [193, с. 60; 195, с. 216]. Дані, що містяться в первинних матеріалах (заявах, повідомленнях), можуть бути визнані достатніми для відкриття кримінального провадження і початку досудового розслідування, якщо вони містять ознаки певного злочину. При цьому сукупність ознак повинна бути такою, щоб її можна було оцінити як достатню для відкриття кримінального провадження [194].

Як свідчать результати анкетування практичних працівників, які брали участь у розкритті та розслідуванні шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги, на початку досудового розслідування таких проваджень дійсно існує низка труднощів. Так, 67 % опитаних респондентів наголосили на достатньо стислому терміні (24 години), протягом якого складно правильно оцінити заяви (повідомлення) про факти та події, визначити наявність ознак складу кримінального правопорушення та його кримінально-правову кваліфікацію.

У юридичній літературі також можна зустріти шквал критики з приводу такого стислого терміну для прийняття рішення про відкриття кримінального провадження. Дедалі більше науковців пропонують повернутися до тих термінів, що визначалися в КПК 1960 року і пройшли перевірку часом [385].

В контексті даної проблематики В. А. Шкелебей та Т. П. Яцик зазначають, що сьогодні в чинному законодавстві фактично не передбачено порядок проведення попередньої дослідчої перевірки повідомленої інформації про наявність складу злочину. Реєстрація заяв про злочини і реєстрація злочинів є різними поняттями, які фактично не відображені в КПК України, а відтак, і особи, чиїх прав та законних інтересів стосуються відкриття кримінального провадження, позбавлені права оскаржити законність рішень слідчого, дізнавача, прокурора про внесення (відмову

внесення) відповідних відомостей до Реєстру. Тому доцільно було б в КПК України закріпити ще одну стадію кримінального провадження під назвою «Попередня перевірка первинної інформації (дослідча перевірка)». Це повинна бути перша стадія кримінального провадження, яка передуює досудовому розслідуванню. Це надасть можливість спеціально уповноваженим суб'єктам, які здійснюють досудове розслідування, перед внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР мати можливість здійснювати дослідчу перевірку всіх заяв та повідомлень, які до них надходять [195, с. 216]. А. Ф. Волобуєв при цьому стверджує, що протягом багатьох десятиріч складався певного роду алгоритм діяльності органів досудового розслідування та оперативно-розшукових підрозділів, де перевірка заяв і повідомлень була своєрідним «фільтром» для хибних і помилкових заяв [28, с. 237].

Своєю чергою, В. Г. Дрозд у своїй монографії, присвяченій правовому регулюванню досудового розслідування, звертає увагу, що із запровадженням нового порядку початку досудового розслідування – внесенням до ЄРДР відомостей про вчинене кримінальне правопорушення протягом останніх років такі зміни сприйняті науковцями і практичними працівниками неоднозначно, а щодо окремих аспектів висловлені навіть діаметрально протилежні позиції. Водночас, актуальність цього питання виявляється і сьогодні, оскільки початок досудового розслідування завжди пов'язується з надходженням або самостійним виявленням інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення [55, с. 113].

І. І. Статива взагалі не вбачає проблеми у відміні інституту «дослідчої перевірки», адже відмова законодавця від перенесення до КПК України 2012 року інституту здійснюваних до початку розслідування перевірних дій, котрі спрямовані на отримання додаткової інформації, ще не означає скасування стадії розгляду отриманої із заяв, повідомлень та інших джерел первинної інформації [163, с. 89].

З цього приводу ряд вчених пропонують не вдаватися до повернення раніше існуючого інституту дослідчої перевірки, а збільшити термін для прийняття рішення з 24 до 48 або навіть до 72 годин, мотивуючи це рішення великим обсягом роботи слідчого (виїзд на місце вчинення кримінального правопорушення, огляд місця події та безпосереднє внесення відомостей до ЄРДР). Збільшення цього строку до 48 годин сприятиме, зокрема, тому, що потерпілий зможе вчасно надати органу досудового розслідування документи або докази, що дійсно свідчать про вчинення щодо нього кримінального правопорушення (наприклад, копію чека на викрадене майно, накладні тощо) [197, с. 71; 15, с. 87; 55, с. 124].

Проведення такої перевірки не вимагатиме від слідчого збирання вичерпної інформації про всі факти злочину і склад злочину, а лише має на меті виявлення даних, які вказують на ознаки конкретного злочину, яких повинно бути достатньо для вирішення питання про відкриття кримінального провадження [195, с. 217].

Втім, це зовсім не означає, що з прийняттям рішення про внесення відомостей до ЄРДР перевірка та оцінка даних щодо складу та події кримінального правопорушення зупиняється.

У цьому розрізі слід погодитися із О. В. Вахрушевим, який наголошує, що перевірка інформації про кримінальне правопорушення за чинним КПК України, на відміну від попереднього, здійснюється не тільки до внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а і після цього, тобто на початковому етапі розслідування [21, с. 60].

На стадії відкриття кримінального провадження ознаки протиправних дій повинні бути зіставлені з елементами складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою [79, с. 250]. Адже дійсно, як наголошує Л. М. Лобойко, відразу складно встановити, про який різновид правопорушення йдеться й у межах якого юридичного процесу має здійснюватися провадження за заявою [98, с. 33].

В контексті даної проблематики важливу роль відіграє оцінка діяння з позиції кримінально-правової кваліфікації.

Завданням службової особи правоохоронного органу, яка отримує джерело первинної інформації про ймовірно вчинене протиправне діяння (принаймні, якщо так вважає заявник), є визначення його попередньої правової кваліфікації. Звичайно, вона може зазнавати трансформації у перебігу юридичного процесу, що може мати наслідком зміну різновиду процесу (наприклад, із кримінального на адміністративний). Але на момент отримання і вивчення первинних відомостей, попри їх можливу обмеженість, правова кваліфікація діяння має бути встановлена обов'язково [76, с. 134].

Як вірно наголошують В. І. Завидняк та Н. Л. Пушина, зробити навіть припущення про те, що мало місце кримінальне правопорушення, на основі однієї будь-якої ознаки особі, яка вносить відомості до ЄРДР, досить проблематично. Тому навіть для попередньої кваліфікації кримінального правопорушення в процесі внесення відомостей до ЄРДР необхідна наявність низки ознак, які будуть свідчити про можливе вчинення злочинного діяння. Така ситуація як раз вказує на те, що саме на початковому етапі досудового розслідування на слідчого покладається доволі складна й кропітка організаційна робота з виявлення та перевірки необхідної сукупності ознак вчинення конкретного кримінального правопорушення [56, с. 199].

О. В. Навроцький також акцентує, що значна кількість помилок, допущених у ході кримінально-правової кваліфікації на початку кримінального провадження, обумовлена неправильним розумінням різниці між окремими протиправними посяганнями, невмінням обґрунтувати цю різницю в процесуальних документах, а тим самим і пояснити причини зміни кваліфікації [107, с. 312].

Як наголошує Н. А. Лисенко, на початку розслідування щодо шахрайства у сфері волонтерської, благодійної та гуманітарної діяльності часто виникають складнощі із відмежуванням ознак, що характеризують кримінально-правові дії, передбачені ст. 201-2 КК України (Незаконне

використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги), від ознак, властивих для ст. 190 КК України (шахрайство) [96].

У цьому розрізі О. В. Кришевич стосовно співвідношення ст. 201-2 КК із шахрайством (ст. 190 КК) зазначає, що у випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги може виникнути «питання про ідеальну сукупність злочинів, передбачених ст. 190 і ст. 201-2 КК, оскільки ці кримінальні правопорушення мають різний безпосередній об'єкт (ст. 190 – відносини у сфері власності, ст. 201-2 – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності), тому винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти та вчиняє не одне, а два кримінальних правопорушення» [87, с. 175].

Натомість, В. М. Киричко стосовно бачення науковцями співвідношення ст. 201-2 КК із кримінальними правопорушеннями проти власності висловлює категоричну позицію і вважає це помилковим, адже жодна з форм вчинення дій, передбачених ст. 201-2 КК, не охоплює собою розкрадання майна в будь-якій формі. На погляд ученого, в обох зазначених випадках застосування ст. 190 КК унеможлиблюється з причини відсутності в діях особи безоплатного обернення чужого майна на свою чи іншої особи користь, адже поняття «продаж» означає оплатну передачу майна однією особою у власність іншій особі. Тобто в таких випадках суб'єкт господарювання порушує вимогу щодо безоплатної передачі предмета гуманітарної допомоги її набувачу і передає предмет на умовах оплати його вартості, яку зараховує як прибуток суб'єкта господарювання. Від цих випадків слід відрізнити випадки, коли особа спочатку протиправно безоплатно обернула предмет гуманітарної допомоги на свою користь (вчинила закінчене привласнення чужого майна або закінчене заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем), а потім продала цей предмет набувачу гуманітарної допомоги. В таких випадках відсутні підстави для застосування ст. 201-2 КК, а дії

кваліфікуються як закінчене розкрадання чужого майна за ст. 191 КК і наступне розпорядження злочинно здобутим майном [63, с. 156]. Якщо йдеться про обманне заволодіння гуманітарною допомогою або грошима, призначеними від її продажу тощо, то можна вести мову про шахрайство.

Вбачається, що для розмежування звичайного шахрайства (ч. 1 ст. 190 КК України) від кваліфікованого вже на первинному етапі, під час розгляду заяви потерпілого (іншого повідомлення), слідчий (дознавач), встановивши наявність ознак кримінального правопорушення, задля вірної правової кваліфікації діяння має детально дослідити обставини скоєного шахрайства та порядок дій, як шахрая, так і потерпілої особи. Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграє якісне опитування потерпілого та витребування в нього з подальшим дослідженням наявних у потерпілого документів (листування в месенджерах або електронній пошті зі зловмисниками, виписки руху коштів з особистого банківського рахунку потерпілого, надані операторами зв'язку роздруківки вхідних та вихідних телефонних дзвінків потерпілого тощо).

Шахрайство у сфері гуманітарної допомоги, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому кваліфікується за ч. 3 ст. 190 КК України. Разом з тим, якщо такий різновид шахрайства вчинявся із застосуванням комп'ютерних технологій, то дії злочинців слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 190 КК України.

Проте, практичні працівники наголошують на тому, що серед правників відсутній єдиний підхід в правовій кваліфікації шахрайств, вчинених шляхом застосування комп'ютерних технологій, а стала судова практика також не сформована. Крім того, зважаючи на виключний правовий характер цієї проблеми та не однакове застосування судами норм матеріального права під час розгляду справ зазначеної категорії, потрібно узагальнити судову практику та сформулювати єдину правову позицію. Якщо раніше правники дотримувались постанов Пленуму Верховного суду України, на сьогодні єдина позиція судових органів може полягати у висновках Великої Палати

Верховного Суду, куди справа, що перебуває на касаційному розгляді, може бути направлена за ініціативою колегії суддів або за клопотанням сторін [66].

Таким чином, для оцінки вчиненого діяння необхідно на підставі кримінально-правових норм оцінити весь комплекс фактичних обставин, тобто кожен структурний елемент юридичного факту. Ідеальну (інформаційну) модель юридичного факту надає юридична конструкція, що знаходить своє відтворення в кримінальному законодавстві. Юридичною конструкцією юридичного факту кримінально-правової оцінки є склад злочину, під яким у науці кримінального права та в слідчо-судовій практиці розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які необхідні та достатні для оцінки поведінки особи як конкретного злочину. Якщо ознаки фактично вчиненого особою діяння й ознаки елементів складу злочину, передбаченого в кримінальному законі, збігаються, слід вважати, що вчинене діяння містить ознаки відповідного складу злочину. Відсутність у вчиненому хоча б однієї з ознак відповідного елементу складу злочину свідчить про відсутність і складу злочину загалом [174, с. 197].

Підлягають ретельній оцінці й джерела інформації про кримінальне правопорушення.

Згідно наказу МВС «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» до джерел інформації про кримінальні правопорушення та інші події, відносяться:

а) заяви та повідомлення від осіб, які надійшли до особи, що уповноважена на здійснення досудового розслідування, або до службової особи, яка уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень;

б) самостійно виявлені посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини про вчинення кримінального правопорушення;

в) повідомлення від осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи

безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні [133].

Як показав аналіз матеріалів судово-слідчої практики, у провадженнях щодо шахрайства у сфері гуманітарної діяльності джерелами такої інформації здебільшого виступали:

а) самостійне виявлення посадовою особою органу поліції, у тому числі кіберполіції, з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинене шахрайство – 17 %;

б) усна або письмова заява або повідомлення про вчинене шахрайство – 64 %;

в) інше – 19 %.

Натомість, як слушно зауважує В. В. Вапнярчук, заяви та повідомлення не можуть ґрунтуватися на догадках, припущеннях, слухах. Зміст заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення повинен відповідати вимогам закону до такого джерела доказу як документ (ч. 1 ст. 99 КПК), тобто в ній повинні міститися відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян про злочин можуть бути усними або письмовими. Повідомлення ж підприємств, установ, організацій (тобто, юридичних осіб) і посадових осіб повинні бути викладені лише в письмовій формі. Разом з тим, самостійне виявлення кримінального правопорушення з будь-якого джерела слідчим чи прокурором означає, що ці суб'єкти кримінального процесу самі, незалежно від чиїхось заяв і повідомлень, виявляють ознаки кримінального правопорушення (наприклад, слідчий при досудовому розслідуванні іншого кримінального правопорушення, прокурор – при здійсненні нагляду). Формальним моментом відліку початку процесуальної діяльності у таких випадках є складання вказаними посадовими особами процесуального документу, в якому буде міститися ця інформація (наприклад, рапорту, акту, довідки, протоколу) [20, с. 180].

Інформація, що міститься в таких джерелах, повинна стосуватися саме кримінального, а не адміністративного, дисциплінарного чи іншого правопорушення. Тобто, при її прийнятті потрібно визначити чи володіє вона ознаками приводу (заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення чи самостійного виявлення кримінального правопорушення) і чи міститься в ній визначена вище підстава для початку кримінального провадження (ця вимога впливає із положення ч.1 ст. 214 КПК). Якщо ні, то щодо неї не поширюються вимоги КПК та вказаних вище відомчих нормативних актів. Така інформація кваліфікується як звернення громадян, приймається і розглядається в іншому порядку [20, с. 181].

При цьому, основними проблемними питаннями при прийнятті рішення за заявами та повідомленнями про факт шахрайства, є:

- звернення до правоохоронних органів не відразу, а через деякий час після події;

- відсутність можливості проводити, окрім огляду місця події, інших видів огляду та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення предметів та документів, які мають важливе значення для виявлення ознак кримінального правопорушення;

- не правильна оцінка наслідків вчиненого цивільно-правового правочину з боку заявника;

- недостатньо організована взаємодія зі слідчими, що спеціалізуються на цій групі шахрайств;

- недостатнє знання оперативними працівниками криміналістичних особливостей цієї групи злочинів тощо [10; 11].

До того ж, як вважає ряд науковців, на практиці органи досудового розслідування нерідко надають вчиненому особою діянню завідомо упереджену, однобічну, неправильну кримінально-правову оцінку шляхом своєрідного тлумачення змісту ознак певних кримінально-правових норм, що зумовлює відмову в початку досудового розслідування. Зазначені недоліки чинного законодавства дають можливість органам досудового розслідування

у разі звернення заявника чи потерпілого з приводу вчинення неочевидного правопорушення вирішувати питання щодо наявності або відсутності ознак чи елементів складу кримінального правопорушення на власний розсуд. До того ж, виявити та перевірити випадки не реєстрації заяв чи повідомлень на практиці досить складно, бо підставою для цього має бути самостійне звернення громадянина до контролюючих органів із заявою, що її повідомлення про кримінальне правопорушення не прийняли та не зареєстрували, або за ініціативою прокурора. Інакше такі дії уповноважених осіб можуть залишитись без уваги та відповідної реакції [5, с. 256; 2].

Натомість, як свідчить практика, нерідко й потерпілі, які звертаються до правоохоронних органів із заявою про вчинене щодо них шахрайство у сфері гуманітарної допомоги можуть помилятися з приводу порушення їхніх прав, або навмисно повідомляти неправдиву інформацію.

Тому правоохоронці повинні перевірити інформацію, надану заявником, щоб переконатися в її достовірності та зібрати докази, які підтверджують або спростовують твердження заявника.

Насамперед при прийнятті усних заяв, повідомлень необхідно обов'язково встановити особу заявника. Відсутність документів, що посвідчують його особу, не є перешкодою для прийняття заяви про кримінальне правопорушення. У таких випадках, дані про особу заявника заносяться в протокол з його слів, однак в подальшому їх необхідно обов'язково перевірити. Якщо ж заявник відмовляється повідомити дані про себе, то його заяву (повідомлення) слід розцінювати як анонімну. До того ж, інформація про заявлене кримінальне правопорушення повинна бути зафіксована в протоколі прийняття усної заяви про вчинене кримінальне правопорушенням (або таке, що готується) або в протоколі слідчої дії в процесі якої така заява була зроблена. Даний протокол підписується заявником та посадовою особою, яка прийняла заяву. Якщо про вчинене кримінальне правопорушення повідомлено телефоном, службова особа, яка уповноважена на прийняття і реєстрацію інформації про кримінальні

правопорушення, пропонує заявнику прибути до відповідного органу для подання заяви чи надіслати її поштою. У разі відмови від виконання цієї вимоги така заява перевіряється в адміністративному або оперативно-розшуковому порядку (спосіб перевірки визначається керівником органу або певного підрозділу, враховуючи характер отриманих даних). При прийнятті письмових заяв, повідомлень службовій особі, уповноваженій на прийняття і реєстрацію заяв (повідомлень), потрібно звернути увагу на те, чи підписана вона особою, якою подається. Засвідчення письмової заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення означає наявність не тільки нерозбірливого розчерку, але й приведення необхідних відомостей про особу заявника: прізвища, імені, по батькові (якщо мова йде про юридичну особу, то повинні бути зазначені її реквізити (назва та місцезнаходження), посада та підпис посадової особи, засвідчений печаткою підприємства, установи чи організації). Відсутність відомостей про заявника робить таку заяву (повідомлення) анонімною (відповідно до п. 3. 9. Інструкції про порядок ведення ЄО у випадках надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення до органу внутрішніх справ анонімні листи та повідомлення, що містять відомості про вчинені кримінальні правопорушення, реєструються в ЄО. Якщо в анонімній заяві (повідомленні) міститься інформація про суспільно-небезпечне діяння, то така заява (повідомлення) може послужити приводом для її перевірки засобами оперативно-розшукової діяльності. У випадку встановлення в результаті такої перевірки ознак кримінального правопорушення (й направлення оперативним підрозділом на адресу слідчого відповідного рапорту) приводом для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) буде самостійне виявлення слідчим, прокурором ознак кримінальне правопорушення). У таких випадках (коли анонімна заява (повідомлення) володіє ознаками майбутнього речового доказу), при її отриманні повинні бути вжиті заходи для збереження слідів, які на ній містяться (відбитків пальців, мікрочастинок, почерку, хімічного складу паперу, чорнил, фонограми

телефонного повідомлення (якщо анонімна заява про кримінальне правопорушення надійшла в усній формі) тощо) [20, с. 184].

Виходячи із оцінки наявної інформації, на початку досудового розслідування слідчий має висунути всі можливі версії, які ґрунтуються на підставі наявних фактів.

Як показав аналіз судово-слідчої практики, у провадженнях про шахрайство з гуманітарною допомогою можуть висуватися наступні версії на початку досудового розслідування:

- мало місце шахрайство з боку одержувачів гуманітарної допомоги, які отримували гуманітарну допомогу обманним шляхом;

- мало місце з боку осіб, які видавали себе представниками гуманітарних організацій (фондів);

- заявник помиляється з приводу порушення його прав. Відсутній склад шахрайства, або іншого кримінального правопорушення, пов'язаного із гуманітарною допомогою;

- мало місце шахрайство з боку представників гуманітарних організацій та фондів у вигляді навмисного завищення кількості людей, які потребують допомоги, або фальсифікації документів, щоб отримати більше коштів чи ресурсів;

- мало місце розкрадання гуманітарної допомоги для особистого збагачення з боку представників гуманітарних організацій та фондів;

- мало місце отримання неправомірної винагороди з боку чиновників, які навмисно не розподіляли гуманітарну допомогу тим, хто її потребує, або розподіляли її незаконно.

Слідчий може висунути й інші версії, які ґрунтуються на конкретних обставинах кримінального провадження.

2.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні

Важливе значення під час розслідування кримінальних правопорушень має вчасне встановлення усіх обставин кримінального правопорушення. Згідно ст. 91 КПК України, обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, є:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання тощо.

Натомість, у кожному конкретному випадку може виникнути необхідність у встановленні й інших важливих у кримінальному провадженні обставин [140, с. 128]. Як стверджує М. Ю. Тарасов, обставини, які підлягають доказуванню, визначені кримінальним процесуальним законом і є обов'язковими для розслідування всіх злочинів. Разом з тим, інші науковці наголошують, що поряд із типовими обставинами, що підлягають доказуванню, при розслідуванні конкретної справи виникає необхідність дослідження суттєвих обставин, обумовлених притаманними тільки цій справі індивідуальними особливостями. В силу цих же причин окремі обставини і питання, які підлягають дослідженню, можуть відпасти, характер їх може змінитися [104, с. 144; 122, с. 274].

Як справедливо наголошує В. В. Тіщенко, у методиці розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень обставини, що підлягають встановленню, мають криміналістичне значення, оскільки зумовлюють кінцеві завдання розслідування, спрямованість слідчих версій, постановку проміжних завдань розслідування на його різних етапах і в різних слідчих ситуаціях [168, с. 208].

Підтримуючи позицію щодо доцільності виділення окремо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, А. Р. Антошак зазначає, що ними можна вважати систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні дані, які як включаються у предмет доказування, так і виходять за його межі, невстановлення яких виключає повне та всебічне дослідження предмета доказування, оскільки це є необхідним для реалізації завдань кримінального провадження. Разом із тим, правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечить повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину. Так, навмисне розширення предмета доказування може спричинити невиправдане затягування під час досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження. З іншого боку, недозволене обмеження обов'язково передбачає неповноту і навіть однобічність розслідування кримінального провадження [71, с. 98; 4, с. 96].

У цьому розрізі слід погодитися з Н. В. Павловою, що знання важливих обставин, які підлягають встановленню, дає можливість слідчому уникати непотрібних дій, обирати правильний, найбільш раціональний шлях дослідження, підвищувати тим самим ефективність слідства, економити час [122, с. 274].

Про розширений варіант обставин, що підлягають встановленню, наголошує й А. І. Кунтій. На його думку, перелік обставин, вказаних у ст. 91 КПК України, не враховує особливості різновидів і груп злочинів, змісту складу злочинів, різнобічних відомостей про особи злочинця і

потерпілого, інших факторів. Тому формування обставин, що підлягають встановленню, зумовлено трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного кримінального правопорушення. При цьому обставини, що підлягають доказуванню, відображені в нормах чинного КПК та є визначальними, базовими для всіх злочинних діянь без винятку, а також для криміналістичної методики розслідування, тому мають неабияке значення [89, с. 80].

Варто відзначити, що під час здійснення будь-якого кримінального провадження слідчому, прокуророві, судді та суду необхідно, насамперед, встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення, визначивши наявність неправомірного діяння, що має кримінально-правові наслідки. Водночас у кримінальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину належать до факультативних ознак об'єктивної сторони злочину й враховують під час його кваліфікації та призначення покарання. Проте, якщо вони не мають кримінально-правового значення, їх слід доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння. Тому не можна вважати діяння встановленим, якщо невідоме ні місце, ні час, ні спосіб, ні інші обставини його вчинення [51, с. 118].

Відтак, пріоритетною обставиною, що підлягає встановленню, є подія шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, де суттєвими елементами є місце та час вчинення кримінального правопорушення.

У матеріальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, їх враховують під час кваліфікації злочину та призначення покарання особі, яка його вчинила. Проте у випадках, коли вони не мають кримінально-правового значення, їх необхідно доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння [32, с. 47].

Як ми вже раніше зазначали, чітко визначеного місця вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги немає. Адже обманні дії можуть починатися в одному місці, а продовжуватися в іншому.

Важливо встановити точний час учинення кожного з протиправних діянь, його тривалість, системність та періодичність. У зв'язку з цим з'ясуванню підлягає точний графік та режим роботи підприємства, установи, організації, змістовно вивчається службова документація, детально досліджуються письмові вказівки адміністрації, розпорядження, накази, графіки, плани, схеми, тощо. Стосовно періодизації вчинення кримінального правопорушення слід зауважити, що місце і час настання негативних наслідків не завжди збігаються з просторово-часовою характеристикою [7, с. 122].

Обставини, що характеризують подію, окрім місця та часу повинні включати:

- яким способом вчинено кримінальну діяльність (які злочинні технології використовувались) і які кримінальні правопорушення включають ці злочинні технології;

- чи супроводжувалась «основна» протиправна діяльність вчиненням інших кримінальних правопорушень;

- які конкретно дії вчинялись для підготовки до злочинної діяльності та на її приховання і чи становлять вони окремі склади злочинів;

- якими документами супроводжувалось оформлення злочинної діяльності, хто долучався до їх оформлення, чи залучались сторонні суб'єкти господарювання до оформлення таких документів і чи знали вони про те, що така діяльність незаконна, хто міг знати про оформлення певних документів чи вчинення певних операцій і в подальшому зможуть бути свідками у кримінальному провадженні;

- що було предметом злочинного посягання, які конкретно кошти, їх розмір;

- чи є документи, які підтверджують загальну суму (розмір) предмету посягання та розмір кожного предмета посягання окремо;
- скільки осіб потенційно можуть бути визнані потерпілими;
- характеристика сфери діяльності, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення (назва, правовий статус, час створення, місцезнаходження, дозвільні документи на діяльність, структура, повноваження, звітність);
- чи є в злочинній діяльності ознаки інших кримінальних правопорушень [__, с. 68].

Якщо обставини, що стосуються події кримінального правопорушення, визнаються більшістю науковців, то інші групи обставин, які підлягають встановленню, розглядаються вченими дещо у різній інтерпретації.

Так, В. О. Малярова запропонувала таке коло обставин, що підлягають встановленню:

- обставини, пов'язані з подією злочину та іншими елементами об'єктивної сторони;
- обставини, пов'язані з об'єктом і предметом злочинного посягання, а також ті, що характеризують вид і розмір завданої ним шкоди;
- обставини, пов'язані з суб'єктом, суб'єктивною стороною та особою підозрюваного;
- обставини, що сприяли вчиненню злочину [19, с. 90].

На думку С. В. Самойленко, всі обставини, що підлягають встановленню, доцільно об'єднати у три групи:

- загальні (тобто ті, що стосуються події кримінального правопорушення);
- особисті (тобто ті, що стосуються відомостей про потерпілого та злочинця);
- додаткові (решта обставин, що мають значення для кримінального провадження): наявність причинного зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; обставини, що

обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення [145, с. 357].

Дещо у звуженому варіанті вбачають такі обставини С. С. Вітвіцький, О. О. Волобуєва, М. В. Єрошкін, В. В. Котова, які розмежувати на їх на дві великі групи: об'єктивні та суб'єктивні обставини кримінального правопорушення [26, с. 98].

Разом із тим, доводячи, що найбільш доречно здійснювати групування таких обставин з урахуванням змішаного критерію, а саме – кримінального процесуального та криміналістичного, О. В. Пчеліна та В. О. Невядовський пропонують з'ясовувати аж п'ять груп таких обставин:

- обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення;
- обставини, що характеризують особу правопорушника;
- обставини, що характеризують особу потерпілого;
- інші обставини представлені обставинами, які: впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди тощо [138, с. 380].

На основі аналізу наукових підходів та анкетування працівників, які розслідували шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, можна зробити висновок, що у таких провадженнях, окрім події кримінального правопорушення, підлягають встановленню наступні обставини:

- а) пов'язані із особою підозрюваного (винуватість особи, мотив і умисел);

б) дані щодо предмету злочинного посягання, потерпілого, а також розміру завданої шкоди;

в) решта обставин.

Щодо обставин, що характеризують шахраїв, то необхідно встановити:

1) хто вчинив кримінальні правопорушення. Ця група обставин передбачає встановлення персональних даних особи (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження і проживання), а також його належності до певних категорій осіб (службові особи, державні службовці, раніше судимі особи тощо);

2) чи вчинено злочин групою осіб чи ОЗУ; який їх персональний склад та роль кожного з учасників та тривалість участі. Чи всі залучені до злочинної діяльності особи були обізнані в злочинній (незаконній) меті її діяльності;

3) форма вини кожного з учасників злочинної діяльності в цілому щодо діяльності та щодо окремих її етапів;

4) основна мета та наявність корисного мотиву вчиненого [171, с. 288; 19].

Переходячи до необхідності встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети, слід зауважити, що зміст вини обумовлений співвідношенням її інтелектуального і вольового моментів. У зв'язку із цим у кожному провадженні доказуванню підлягає ступінь усвідомлення особою особливостей об'єкта посягання, характеру вчинених нею діянь, наслідків інших об'єктивних ознак складу злочину та юридично значущих обставин, а також вольове ставлення до наслідків. Органи розслідування та суд повинні конкретно довести підозрюваному й іншим суб'єктам кримінального процесу, у чому саме виявився навмисний мотив, як було реалізовано злочинний намір, яка була мета злочину та форма вини [70].

Як показав аналіз судово-слідчої практики, шахрайство у сфері гуманітарної допомоги може вчинятися тільки у формі прямого умислу.

В контексті даної проблематики Н. В. Павлова влучно зауважує, щоб дійти висновку про наявність чи відсутність ознак шахрайства, необхідно точно знати, який був умисел у особи під час заволодіння чужим майном чи правом на нього. Тільки у такому разі можна правильно розмежувати цивільно-правовий делікт від шахрайства [120, с. 76].

При цьому, для встановлення ознак шахрайства необхідно з'ясувати, чи було заволодіння майном або правом на майно здійснено шляхом обману або зловживання довірою.

Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги слід ретельно досліджувати правовий статус суб'єктів, які задіяні у отриманні та просуванні гуманітарної допомоги, адже їх дії можуть бути злочинними на будь-якому етапі.

Як вже було раніше зазначено, нерідко до шахрайства можуть мати відношення волонтери та псевдоблагодійні фонди.

Важливою обставиною, що підлягає встановленню, є наявність ознак, що свідчать про те, що організація, що діє під виглядом гуманітарного фонду, є шахрайською.

З метою встановлення таких ознак слід організацію чи фонд знайти за кодом ЄДРПОУ, подивіться соцмережі та соцмережі керівника, перевірити, чи звітує організація про свою діяльність і витрачені кошти.

Як показали матеріали кримінальних проваджень щодо шахрайств у сфері гуманітарної допомоги, ознаками, які можуть свідчити про те, що організація є шахрайською, можуть бути наступні:

- 1) організація не має офіційного веб-сайту або її веб-сайт не містить інформації про її діяльність, цілі та фінансову звітність;
- 2) організація має граматичні помилки або не відповідає офіційному стилю;
- 3) організація не має інформації у соціальних мережах або її соціальні мережі містять лише загальну інформацію про організацію;

4) керівник організації має погану репутацію або його соціальні мережі містять лише загальну інформацію;

5) організація не звітує про свою діяльність і витрачені кошти.

Слід зауважити, що перелік документів, що мають вести волонтери для звітності у своїй роботі, наведено у посібнику «Гуманітарна допомога: документальне оформлення, бухгалтерський облік, звітування. Наставни для ОГС. – Київ: УНЦПД, 2022» внутрішній первинний документ (акт); акт розукомплектування палети (партії) гуманітарної допомоги; акт приймання-передачі гуманітарної допомоги; накладна на внутрішнє переміщення гуманітарної допомоги; звіт про роздачу гуманітарної допомоги; відомість роздачі гуманітарної допомоги між набувачами; акт списання гуманітарної допомоги; акт комплектування палети (партії) гуманітарної допомоги. При видачі гуманітарної допомоги фізичним особам рекомендується у відомість про отримання гуманітарної допомоги включати: контактну інформацію набувачів, заяву/згоду на обробку персональних даних, ідентифікаційний код, документи, що підтверджують особу (копії). Звітність донору у кожного донора можуть бути власні вимоги до формування звіту про отримання і видачу гуманітарної допомоги, але основні вимоги наступні: накладні про отримання гуманітарної допомоги (їх готують донори та передають волонтерам); рішення про формування пакетів (що входить в один пакет допомоги: крупи, макарони, сіль цукор (їхня кількість); якщо цей список не затверджений, то волонтер визначає його самостійно; перелік населених пунктів, де буде роздаватися гуманітарна допомога; запрошення в соціальних мережах громад на отримання гуманітарної допомоги (це може зробити староста або соціальний працівник); список бенефіціарів (ПІБ, посвідчення, контактний телефон, підтвердження, що пакет допомоги відповідає заявленому, та підпис); фото-, відеофіксація факту видачі гуманітарної допомоги; розміщення інформації у соціальних мережах про факт видачі гуманітарної допомоги [198, с. 4].

Отже, встановлення порушення нормативно-правових приписів, що регулюють виділення гуманітарної допомоги, є ключовим моментом для розслідування та доведення провини шахраїв.

Як вже було раніше зазначено, шахрайські дії у сфері гуманітарної допомоги нерідко вчиняються шляхом застосування комп'ютерних технологій, також із застосуванням можливостей інтернет-банкінгу тощо.

При отриманні таких даних важливе місце займає аналіз перевірки вихідних даних, а саме:

1) матеріали оперативно-розшукових підрозділів, у яких повинні бути узагальнюючі дані про проведену оперативно-розшукову роботу з виявлення і документування фактів несанкціонованого втручання у ЕОМ та незаконного переказу грошових коштів;

2) заява та письмове пояснення від потерпілої сторони про факт протиправної діяльності та заподіяної шкоди;

3) письмові пояснення очевидців протиправних дій. Це можуть бути пояснення як представників банківської установи (головний бухгалтер банку, керівництво та працівники кредитного, валютного, розрахункового відділів, відділу інформаційно-програмного забезпечення тощо), так і представників підприємницьких структур чи фізичних осіб з приводу встановлених порушень або інших обставин злочину;

4) показання, що спростовують причетність окремих осіб до події злочину;

5) документи (копії) від банківських установ, які є підтвердженням злочинних дій: а) що були використанні як засіб вчинення злочину; б) що послуговували засобом приховання злочину; в) що є предметом злочину. Це можуть бути дійсні або підробленні розрахунково-банківські й інші документи, що відображають окремі банківські операції, рух грошей, платіжні доручення /вимоги/, виписки за поточними рахунками, аналіз руху грошей тощо);

б) тимчасово вилучена техніка (носії інформації – вінчестери, диски, флеш-накопичувачі), яка слугувала знаряддям вчинення чи приховання злочину, або зберегла на собі сліди злочинних акцій;

7) матеріали спеціальних перевірок. До вказаних матеріалів входять: акти документальних ревізій підрозділів фінансової інспекції України, довідки про проведені дослідження фахівцями в галузі бухгалтерського обліку, аудиту, фінансів та комп'ютерної техніки тощо;

8) письмове пояснення особи (осіб), що підозрюються у вчиненні злочину про факти вчинення протиправних дій. Наявність пояснень забезпечує об'єктивність та неупередженість оцінки первинного матеріалу щодо наявності ознак злочину (або інших правопорушень). Ці пояснення можуть містити дані про інших співучасників, їх роль у протиправній діяльності;

9) інші документи – це можуть бути запити до відповідних наглядових установ, звернення, листування, чорнові записи, рапорти про проведення оперативних та розшукових заходів, рішення судів у рамках цивільного або господарського провадження тощо [79, с. 250].

Загалом, з метою правильного визначення специфічних обставин, що підлягають встановленню, доцільно використовувати консультативно-довідкову допомогу спеціалістів, яка організовується найчастіше для ознайомлення з умовами і правилами роботи тієї чи іншої організації, до розслідування незаконної діяльності якої приступає слідчий [119, с. 132], для встановлення підстав та порядку здійснення гуманітарної допомоги, порядку проходження товарів гуманітарного призначення через митницю тощо.

Крім вищезазначених, слід також дослідити інші обставини кримінального правопорушення, такі як розмір шкоди, кваліфікуючі ознаки, обтяжуючі та пом'якшуючі обставини, підстави для закриття кримінального провадження або звільнення від відповідальності. Натомість, ці обставини витікають із попередніх обставин і залежать від того, яку позицію займає

підозрюваний у досудовому розслідуванні, чи був раніше судимий, чи діяв у складі групи та ін.

2.3. Криміналістична профілактика та взаємодія правоохоронних органів з державними і приватними установами та громадськими організаціями, засобами масової інформації у кримінальному провадженні

Важливе значення у протидії кримінальним правопорушенням має своєчасне виявлення причин й умов учинення протиправних діянь, а також невідкладне вжиття профілактичних заходів.

В межах організації розслідування В. Ю. Шепітько пропонує розглядати комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів не тільки з розкриття та розслідування, а й профілактики злочинів [82, с. 32].

Суспільство значно більше зацікавлене в недопущенні правопорушення, аніж у подальшому покаранні винних. Профілактика кримінальних правопорушень повністю відповідає поняттям соціальної справедливості, тому що рівень розвитку системи її соціальних заходів визначає рівень гуманізації права, межі насичення його виховними елементами і межі застосування карних елементів. Світовий і вітчизняний досвід свідчать про те, що найперспективнішим заходом запобігання правопорушенням є профілактика, що передбачає не покарання, а, насамперед, удосконалення умов життєдіяльності людей та їх виховання. Більше того, профілактику правопорушень визнано одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України, зокрема й усіх структурних підрозділів Національної поліції України [42, с. 185].

Здійснення профілактичної діяльності є одним з основних завдань правоохоронних органів. Вказане положення закріплено у різноманітних нормативно-правових актах [24, с. 79].

Достатньо широко розглядають профілактику й науковці. Так, на думку О. М. Макаренко, профілактика правопорушень – це методологічно складне суспільне явище, що пояснюється таким. По-перше, профілактика правопорушень – багаторівнева система заходів, що проводяться державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями та окремими громадянами для мінімізації дії або нейтралізації причин, що породжують правопорушення або сприяють їх вчиненню. По-друге, профілактика правопорушень – це особливий вид соціального управління, що має за мету зниження інтенсивності процесів детермінації правопорушень, нейтралізацію дії її причин та умов для обмеження правопорушень до соціально прийняттого рівня. По-третє, профілактика правопорушень – це різноманітна за формами діяльність, яка спрямована на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на правопорушення. По-четверте, профілактика правопорушень – це вплив держави, суспільства та їх інститутів на негативні сторони соціального буття з метою усунення, послаблення та нейтралізації причин вчинення протиправних дій та умов, що сприяли їм. По-п'яте, профілактика правопорушень – це інтегрована, багаторівнева взаємодія та взаємозалежність елементів системи, яка створена для здійснення функцій боротьби із протиправними вчинками. Формулювання основних понять, пов'язаних з профілактикою правопорушень має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення тому, що воно сприяє встановленню реальної суті тої чи іншої діяльності, їх змісту, ефективності та можливостей» [100, с. 119].

В широкому значенні висвітлюють профілактику також О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, які вказують на те, що під профілактикою злочинності необхідно розуміти особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт

соціального управління, що становить різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на всіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних виявів до соціально толерантного рівня [6, с. 45].

На нашу думку, така різноманітність думок простежується у зв'язку з тим, що немає чіткої межі між профілактикою кримінальних правопорушень у розумінні різних галузей знань. Адже профілактика кримінальних правопорушень – це комплексне явище, яке перетинається з різними галузями знань, такими як: кримінологія, кримінальне право, адміністративне право, соціологія, психологія та ін. При цьому, поняття профілактики постійно розвивається, з'являються нові підходи, методи та інструменти. Це пов'язано зі змінами у суспільстві, появою нових видів злочинності та розвитком технологій.

Разом з тим, відсутність чіткої межі між профілактикою кримінальних правопорушень у різних галузях знань є як викликом, так і можливістю. З одного боку, це ускладнює розробку єдиної стратегії профілактики. З іншого боку, це відкриває нові перспективи для досліджень та розробки інноваційних підходів.

В контексті предмету профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення предмета криміналістики, С. В. Томин її завданнями визначає:

- 1) запобігання злочинам, які готуються;
- 2) своєчасне виявлення, швидке, повне розкриття та якісне розслідування вчинених злочинів;
- 3) припинення злочинів, які розпочалися, та ліквідація їх негативних наслідків;

4) виявлення та усунення у процесі розслідування обставин, які сприяли вчиненню та прихованню злочинів, подоланню будь-яких форм протидії розслідуванню. Зазначені завдання досягаються шляхом застосування у процесі розслідування технічних засобів, тактичних та методичних прийомів [169, с. 123].

На думку В. В. Тіщенка та О. О. Подобного, предмет криміналістичної діяльності із запобігання злочинам формується з урахуванням вимог кримінально-процесуального закону, специфіки криміналістики як науки і особливостей її завдань. При цьому криміналістика не посягає на профілактичні аспекти предмета інших наук криміналістичного циклу (кримінології, кримінального права та кримінального процесу). Як вважають вчені, до сфери криміналістичного запобігання злочинам належать такі завдання:

1) загальне завдання – удосконалення науково-технічних засобів, тактичних прийомів і методів розслідування, що приводить до підняття наукового рівня й ефективності розслідування. Його виконання надає можливість реалізації загальних і окремих завдань криміналістичної профілактики;

2) розробка методів і прийомів виявлення причин злочинів та умов, які їм сприяють, з урахуванням їхніх кримінологічних і криміналістичних особливостей;

3) виділення об'єктів криміналістично-профілактичного вивчення та відповідного впливу;

4) виявлення та дослідження особливостей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, які складаються при розслідуванні. Розробка на їх підставі головних напрямів криміналістичної діяльності із запобігання злочинам;

5) визначення зразкового комплексу профілактичних заходів, найбільш діючих у кожній з виділених ситуацій;

6) розробка заходів припинення злочину, що готується або розпочався;

7) розробка профілактичних заходів спеціального криміналістичного характеру із захисту різного роду об'єктів від злочинного посягання [167, с. 30].

З цього приводу М. М. Сербін наголошує, що дослідження обставин кримінального провадження не є всебічним та повним, якщо не виявлені причини та умови вчинення злочину. Невжиття заходів щодо їх усунення може бути використано для учинення інших злочинів [148, с. 190].

Виокремлюючи причини та умови, що сприяють учиненню шахрайств, Г. В. Захарова виділяє:

- зниження рівня життя населення;
- надмірна довірливість й безпечність громадян;
- професійно-моральна деформація суб'єктів підприємницької діяльності та схильність їх до обману з метою отримання прибутків;
- недосконалість і нестабільність нормативно-правового забезпечення, наявність колізій у законодавстві;
- недостатній контроль з боку суб'єктів, які повинні здійснювати функції з контролю за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності;
- корумпованість представників органів влади та управління, працівників правоохоронних органів і державних службовців;
- наявність у мережі Internet недостовірної інформації;
- неоднозначність правових позицій суду щодо шахрайств у різних сферах [58, с. 10].

Разом з тим, І. В. Моргачов серед таких причин у профілактичній діяльності щодо шахрайства виділяє наступні:

- юридична безкарність, як правило відповідні особи є нерезидентами країни та працюють із-за кордону дистанційно;
- наявність економічної спокуси, коли шахрайство є безкарним;
- наявність високотехнологічних та витончених схем шахрайства, які разом з використанням здобутків сучасної ІТ-індустрії дозволяють впевнити клієнта, що він сам винен;

- складність для пересічного громадянина відрізнити добросовісного підприємця від шахрая;
- безкарність умисно брехливої реклами;
- недоступність, відсутність або дефіцит об'єктивної інформації щодо імовірності шахрайства;
- відсутність державних та регіональних інституцій, які консультують, обмежують рекламу, блокують відповідні Інтернет-ресурси;
- з правової точки зору більшість спорів між клієнтами та підприємцями не мають кримінальної ознаки, а мають вирішуватися в судовому порядку як господарські справи;
- як правило ошукані не звертаються до правоохоронних органів, оскільки відповідні схеми є ідеально витонченими і високотехнологічними, що не дозволяє довести злочин та притягнути шахрая до кримінальної та адміністративної відповідальності. Отже відсутня об'єктивна повна статистика кількості ошуканих та загальні розміри шкоди для національного господарства [106, с. 76-77].

Аналізуючи наведені чинники, та враховуючи динаміку вчинення шахрайства у сфері волонтерської, благодійної діяльності та гуманітарної допомоги, причини та умови вчинення таких кримінальних правопорушень можна поділити на окремі групи:

- правові. Зокрема, одним із ключових факторів, що сприяє шахрайству у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є недосконалість законодавства, яке регулює дану сферу і створює можливості для маніпуляцій та зловживань. Для зменшення кількості шахрайств у цій сфері необхідно вдосконалити законодавство, усунувши прогалини та неточності, які можуть бути використані шахраями;
- соціальні – соціальна незахищеність населення, економічна нестабільність, що робить людей більш вразливими до шахрайських схем;

– психологічні – психологічна неготовність населення до шахрайства, а також недостатня правова обізнаність людей, що створює умови для успішної реалізації шахрайських схем;

– організаційні – тяганина під час вирішення питань громадян, недостатній контроль з боку правоохоронних органів, неналежне ставлення до своїх обов'язків посадовими особами, відсутність централізованого банку даних щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, слабкість організаційно-структурного забезпечення та низький рівень розкриття злочинів.

Водночас, до криміналістичної профілактики відноситься не тільки завдання встановити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, а застосування заходів такої профілактики.

Втім, відносно профілактичних заходів, за допомогою яких здійснюється запобігання, припинення та з'ясування причин й умов, що сприяли учиненню кримінального правопорушення, має місце також розбіжність думок. Наприклад, О. А. Борідько, застосовуючи системний аналіз, досліджує та узагальнює сучасні рівні та форми організації профілактичної діяльності різних суб'єктів профілактичної діяльності, зокрема: а) у соціологічному плані – суспільство в цілому, колективи, групи, індивіди; б) у соціально-політичному плані – держава в цілому, державні органи та громадські організації, громадяни [16, с. 11].

З огляду на вказане, слушним є комплекс заходів щодо профілактики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, який надає Н. В. Павлова, зокрема:

– висвітлення інформації щодо способів шахрайств та шляхів уникнення шахрайських дій у медіа;

– з'ясування під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, причин та умов, що сприяли їх вчиненню (шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження тощо);

- проведення комплексу заходів, спрямованих на виявлення фактів готування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства;
- перевірка законності діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, щодо яких є скарги з боку громадян, які викликають оперативний інтерес тощо;
- законодавче визначення меж втручання у суспільні відносини, пов'язані з використанням мережі Інтернет-магазинів на рівні держави;
- посилення відповідальності провайдерів та інших осіб, які забезпечують діяльність комп'ютерних інформаційних систем;
- підсилення міжнародного співробітництва в боротьбі з кібершахрайствами та шахрайствами, вчиненими на транснаціональному рівні;
- подання законопроектів щодо підвищення рівня відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності;
- використання досягнень штучного інтелекту щодо запобігання кібершахрайства;
- урегулювання на законодавчому рівні питань щодо належного регулювання комерційної реклами та просування комерційних продуктів або послуг;
- моделювання портретів потенційного шахрая та жертви тощо [121, с. 294].

У свою чергу, В. М. Шевчук криміналістичні засоби й методи профілактики кримінальних правопорушень поділяє на три групи:

- 1) засоби та методи безпосереднього встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню та приховуванню таких кримінальних правопорушень;
- 2) засоби та методи одержання органом розслідування або судом опосередкованої інформації про ці причини та умови;
- 3) засоби та методи експертного встановлення цих даних [191, с. 453].

При цьому, експертна профілактика полягає не лише у виявленні експертом на основі спеціальних знань обставин, які сприяють вчиненню кримінального

правопорушення, а й у прогнозуванні виникнення можливих способів здійснення протизаконної діяльності у сучасних умовах та розробці заходів щодо покращення захисту об'єктів [39, с. 236]. До того ж, саме висновки експертів істотною мірою впливають на рівень запобігання подальшим спробам вчиняти шахрайські дії окремими особами (групою осіб). До того ж, у більшості кримінальних проваджень завдяки ідентифікаційним експертним дослідженням було встановлено аналогічні факти, які, як наслідок, склали один ланцюг шахрайських операцій [67, с. 292].

Як наголошує Є. М. Попович, раніше, основними методами та засобами експертної криміналістичної профілактики були ті, які розроблялися в процесі розгляду справи слідчими або судом та ставили перед судовим експертом питання щодо виявлення умов, що сприяють вчиненню злочинів. Однак, з розвитком технологій та розширенням меж кримінальних правопорушень, стало популярнішим використання методів та засобів експертної криміналістичної профілактики, які розробляються як окремий вид профілактичної діяльності судово-експертних установ. Раніше експертна профілактика розглядалася як частина діяльності органів слідства та суду. Однак, тепер визнано, що працівник судово-експертної установи може здійснювати профілактичну діяльність через експертну ініціативу. Це дозволяє працівникові судово-експертної установи проявити ініціативу та включити до свого висновку відповіді на запитання профілактичного характеру, які зазвичай не передбачаються експертною методикою. Наприклад, працівник судово-експертної установи може вказати на наявність певних ознак об'єкта, який надходить на дослідження, що можуть мати значення для профілактики злочинів. Таким чином, працівник судово-експертної установи має можливість виконувати профілактичну функцію, проявляючи експертну ініціативу випадках, коли питання профілактичного характеру не було поставлено ініціатором дослідження через його незнання або неувагу [128, с. 218].

У цьому розрізі деякі вчені вважають, що проблему експертної ініціативи пов'язано не лише з межами кримінального провадження, але ще й із тим, що праву експерта фактично не відповідає нічий обов'язок реалізувати ту додаткову інформацію, яку за власною ініціативою отримує експерт. Складається досить складна ситуація: ініціатива експерта може залишитися не реалізованою, а його висновки – не використаними. Найчастіше доводиться зустрічатися з такою ситуацією, коли за ініціативою експерта розробляються ті чи інші профілактичні рекомендації. Якщо вести мову про профілактичні заходи, що здійснюються безпосередньо слідчим, то шляхами їх реалізації є застосування заходів забезпечення кримінального провадження (затримання особи, арешт майна, тримання під вартою), проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, допиту та інших), а також тактичних операцій. Так, застосування слідчим запобіжних заходів спрямоване не тільки на забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, а й на запобігання спробам підозрюваного вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється. Крім того, саме під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження слідчий може виявити обставини криміногенного характеру, які вже попередньо зафіксовані у документах (актах ревізій, висновках експертів, довідках, поясненнях та показаннях інших осіб, тощо) [67, с. 323; 178; 170; 165].

Якщо вести мову про профілактичні заходи, що здійснюються безпосередньо слідчим, то більшість вчених шляхами їх реалізації вбачають застосування заходів забезпечення кримінального провадження (затримання особи, арешт майна, тримання під вартою), проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, допиту та інших), а також тактичних операцій. Так, застосування слідчим запобіжних заходів спрямоване не тільки на забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, а й на запобігання спробам підозрюваного вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати кримінальне правопорушення, у якому він

підозрюється. Крім того, саме під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження слідчий може виявити обставини криміногенного характеру, які вже попередньо зафіксовані у документах (актах ревізій, висновках експертів, довідках, поясненнях та показаннях інших осіб, тощо) [170, с. 323; 67, с. 293; 64].

З приводу профілактичної діяльності під час проведення слідчих (розшукових) дій надала розгорнутий аналіз Г. В. Захарова. Так, слід погодитися із вченою, що, проводячи слідчі (розшукові) дії, слідчий може отримати інформацію щодо:

- обстановки, в якій діяли шахраї (чи здійснювалося штучне створення умов, які полегшили вчинення шахрайства, чи обстановка не була змінена);
- способів та засобів учинення шахрайських дій;
- осіб, які вчинили шахрайство їх мотивації, ролі кожного зі співучасників;
- наявності інших епізодів шахрайської діяльності у сфері туризму, або нових злочинів, які готуються для реалізації;
- осіб, які виступали свідками вчиненого шахрайства та їх поведінка під час та після вчинення шахрайства (чи були спроби зупинити дії шахраїв; чи намагалися вони повідомити до правоохоронних органів; чи має місце співпраця зі слідчим в межах розпочатого розслідування тощо);
- ролі потерпілого та особливостей його віктимної поведінки до, на момент, та після вчинення шахрайства тощо [58].

В контексті здійснення заходів запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі й шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, не слід забувати й про такого суб'єкта, як оперативний працівник.

Слід наголосити, що джерелами інформації щодо необхідності здійснення індивідуальної оперативно-розшукової профілактики виступають залучені до негласного співробітництва особи, небайдужі до проявів злочинних намірів громадяни, оперативні обліки, алфавітні картотеки,

автоматизовані інформаційні системи, автоматизовані робочі місця. Останнім часом важливим джерелом інформації є мережа Інтернет, яка стає все більш розгалуженою і доступною для багатьох людей [149, с. 125]. У цьому розрізі В. П. Кушпінт акцентує увагу на специфічних ознаках оперативно-розшукової профілактики, зокрема:

- використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів (гласних і негласних) щодо виявлення та усунення причин і умов злочинів, впливу на осіб з криміногенними нахилами;

- уживання заходів профілактики суб'єктами оперативно-розшукової діяльності;

- прихованість впливу на об'єкти (причини злочинності, умови, які сприяють учиненню окремих видів злочинів, правопорушник та його поведінка) та реалізація профілактичних заходів від одержання негласної інформації до комбінування оперативно-розшукових можливостей щодо усунення протиправної поведінки, протиправної ситуації (обстановки), недопущення настання суспільно небезпечних наслідків;

- специфічність об'єктів індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, якими є не будь-які особи з криміногенними нахилами, які допускають порушення норм моралі чи правил співжиття, а саме ті особи, які виявляють намір учинити злочини чи готуються до його вчинення, і зазвичай перебувають на оперативних профілактичних обліках [90].

Отже, розроблений підхід до досліджуваної проблематики свідчить про існування декількох напрямків криміналістичної профілактики, що здійснюються різними суб'єктами (слідчим, експертом, оперативним працівником та ін.).

Втім, цікавою є думка А. Ф. Волобуєва, який пропонує здійснювати профілактичну діяльність під час вивчення особи підозрюваного. Зокрема, причини конкретного злочину – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. В основі злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу знаходяться певні

людські вади: корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість, негативні психологічні особливості тощо. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана із особливостями конкретної людини. Формування особистості злочинця – складний процес, який ще недостатньо вивчений в кримінології і викликає спори, але можна з впевненістю стверджувати, що в ньому переплітаються і взаємодіють біологічне і соціальне. Структура будь-якої особистості, в тому числі і злочинця, складається поступово в процесі взаємодії між зовнішнім середовищем і психічною організацією індивіда. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи підозрюваного, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Зібрані відомості про особу підозрюваного повинні знайти відбиття у матеріалах кримінального провадження, оскільки вони враховуються судом під час визначення виду і міри покарання. При цьому, обставини криміногенного характеру можуть бути встановлені на різних етапах допиту [29, с. 341].

Серед заходів криміналістичної профілактики під час розслідування шахрайства необхідно згадати також про загально соціальне запобігання. Так, на думку окремих авторів, це позитивний вплив, цілеспрямована реалізація продуманої соціальної політики, яка здійснюється не лише і не стільки з метою безпосереднього попередження економічної злочинності. Вона спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави. Загальносоціальне запобігання економічній злочинності полягає в тому, що його здійснення зменшує вплив соціальних суперечностей, нейтралізує криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює необхідні умови для легалізованого одержання достатніх прибутків громадянами, сприяє побудові міцного фундаменту щодо нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю за дітьми і молоддю, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у ньому, додержання демократичних засад

тощо. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо [48, с. 85; 75].

Зважаючи на широкий спектр способів вчинення віртуального шахрайства, слушною є пропозиція В. С. Березняка, який зауважує, що існує необхідність у розширенні превентивних заходів для захисту і охорони користувачів мережі від протиправних посягань. Пріоритетним напрямом роботи у попередженні шахрайства в мережі Інтернет залишається захист конфіденційних даних, адже через отримання доступу до конфіденційної інформації реалізується значна кількість шахрайських схем, зокрема, здійснюються протиправні кредитно-грошові операції. Переважна більшість юридичних осіб вживають заходів для захисту таких даних, однак фізичні особи, через відсутність відповідних технічних можливостей, у переважній більшості не можуть це зробити і в подальшому потерпають від протиправних дій шахраїв. На думку вченого, необхідно звернути увагу відповідних суб'єктів, зокрема, спеціально уповноважених підрозділів у сфері протидії вчинення кіберзлочинів на створення механізмів, що захищали б конфіденційні дані громадян від їх використання шахраями для вчинення суспільно небезпечного діяння, оскільки не завжди просвітницька робота є ефективною через невисокий рівень розуміння громадянами принципів функціонування інформаційного простору [8, с. 191].

Не слід залишати без уваги й профілактичні заходи інформаційного-виховного і віктимологічного характеру, зокрема:

– інформування населення про появу нових випадків шахрайств у мережі Інтернет, або тих що вчиняються з використанням засобів електронних комунікацій, у певних місцях, у певний час і певними категоріями осіб;

– роз'яснення населенню способів захисту власності від кіберзлочинців та кібершахраїв;

– інформування громадян, підприємців і керівників фірм, підприємств про необхідність звертатися до правоохоронних органів при вчиненні відносно них шахрайств або інших кіберзлочинів;

– проведення профілактичних бесід з населенням, особливо з молоддю, про наслідки аморального, протиправного способу життя, вчинення кримінальних правопорушень у мережі Інтернет, а також роз'яснення правової культури використання інноваційних технологій;

– попередження становлення на злочинний шлях осіб, схильних до вчинення малозначних комп'ютерних порушень [92, с. 96].

Перелік шахрайських схем не є вичерпним, а звести ризики шахрайства нанівець навряд чи можливо, втім існує низка профілактичних заходів, які дозволяють попередити або своєчасно виявити відповідну загрозу.

Зокрема, такими профілактичними заходами у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а також надання гуманітарної допомоги з боку суб'єктів, які надають таку допомогу, можуть бути:

– *регламентація процедур надання допомоги*, у першу чергу бізнесу слід чітко врегулювати питання надання допомоги у внутрішніх регламентах, визначивши цільове призначення, за яким компанія надає допомогу, обмеження повноважень щодо прийняття рішень про надання допомоги, а також порядок встановлення розміру відповідного бюджету та контролю його використання. Додатковим захисним механізмом може бути створення в компанії колегіального органу, що буде розглядати всі запити про надання допомоги;

– *спосіб надання допомоги*, важливо обирати способи надання допомоги, яким притаманний низький ризик шахрайства. Так, наприклад, самостійна закупівля та подальша передача кінцевим набувачам допомоги усуває будь-яких проміжних учасників. Надання допомоги в натуральній формі загалом є менш вразливим до ризиків шахрайств, оскільки компанія

самостійно контролює процес закупівлі, ціни закупівлі, якість та комплектність придбаних товарно-матеріальних цінностей. Також треба пам'ятати про перевірку постачальників, адже у випадку самостійної закупівлі, як правило, номенклатура, ринок, постачальники будуть відрізнятися від звичних для повсякденної діяльності компанії;

– *перевірка контрагентів*, зрозуміло, що у певних випадках у компанії немає можливості самостійно придбати матеріальні цінності або надати допомогу безпосередньо кінцевим отримувачам, а тому прийдеться покладатися на посередників, якими можуть бути благодійні організації, волонтери тощо. У такому випадку важливо ретельно перевірити всіх суб'єктів на предмет сумлінності. Йдеться не тільки про встановлення реєстраційних даних, інформації про засновників, а ще й про аналіз репутації та попереднього досвіду – публічні джерела та соціальні мережі сьогодні можуть надати достатньо інформації для базового скринінгу контрагента. Не зайвим буде також запросити рекомендації від інших осіб, що надавали допомогу, а також звіти та підтвердження надання допомоги кінцевим набувачам. Якщо компанія планує направляти грошові кошти благодійній організації або волонтерам для закупівлі товарів або послуг, варто зрозуміти, чи володіють останні необхідним досвідом та компетенціями для організації відповідної закупівлі, наскільки прозорі процедури закупівлі. За наявності будь-яких сумнівів щодо порядності та компетентності осіб, які здійснюють збір коштів, краще розглянути альтернативні можливості надання допомоги;

– *укладання договору*, навіть за відсутності індикаторів потенційного ризику шахрайства з боку контрагентів, не слід нехтувати укладанням договору в письмовій формі, який врегулює цільове призначення допомоги, терміни та порядок виконання сторонами зобов'язань, а також запровадить механізми контролю виконання таких зобов'язань благодійною організацією або волонтерами. Перемовини під час укладання договору матимуть певний дисциплінуючий вплив на контрагента;

– контроль використання коштів, зазвичай компанії перераховують кошти благодійній організації або волонтерам та на цьому вважають своє завдання виконаним. Однак, важливо впевнитися, що відповідні матеріальні цінності були придбані та потрапили до кінцевих набувачів. Для цього слід передбачити в договорі зобов'язання надати звіт з боку благодійної організації або волонтерів про використання коштів [62].

Що стосується заходів протидії шахрайству у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а також надання гуманітарної допомоги, необхідно використовувати такі заходи:

1) розвиток соціальних програм, які допоможуть людям, які живуть у бідності, отримати доступ до необхідних ресурсів, що допоможе зменшити потребу цих людей у шахрайстві;

2) посилення освіти та правової грамотності населення, що допоможе громадянам завчасно розпізнавати шахрайство;

3) вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність волонтерських організацій та благодійних фондів, що допоможе захистити громадян від шахрайських посягань.

У профілактичних цілях повинна взагалі змінитися риторика держави щодо підходів до гуманітарної допомоги – гуманітарна допомога не повинна «сприймається як благо». Гуманітарна допомога повинна розглядатися як крайня необхідність для забезпечення базових потреб постраждалого населення. Надання допомоги повинно базуватися на ґрунтовній оцінці потреб жертв лих та наявних місцевих можливостей для задоволення таких потреб. З метою упередження зловживань наданими пільгами з оподаткування гуманітарної допомоги за доцільне визначити вичерпний перелік товарів (робіт, послуг), які можуть бути визнанні гуманітарною допомогою. Одним із інструментів запобігання ввезення комерційного товару під виглядом гуманітарної допомоги може стати нормативне обмеження переліку товарів, які не можуть бути визнаними гуманітарною допомогою – т.з. «червоний список» (предмети розкоші та інше) [135, с. 8].

В контексті даної проблематики слід сказати, що ключовим елементом ефективного розслідування в цілому, а також одним з найважливіших інструментів боротьби із шахрайствами у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, є взаємодія правоохоронних органів із громадськістю. Саме громадяни часто стають першими свідками та потерпілими від таких кримінальних правопорушень.

Як показав аналіз судово-слідчої практики а також опитування респондентів, активна співпраця між правоохоронцями та громадськістю дозволяє отримати такі результати:

- оперативно виявляти факти шахрайства. Зокрема, громадяни, які стикнулися з таким шахрайством, можуть оперативно повідомити про це правоохоронні органи, завчасно надавши важливу інформацію для органів розслідування;

- свідчення громадян можуть стати вагомими доказами у судовому процесі;

- розповсюдження інформації про випадки шахрайства серед населення допомагає попередити інших громадян від потрапляння в подібні ситуації (шахрайські схеми);

- активна взаємодія з громадськістю сприяє зміцненню довіри до правоохоронних органів та підвищенню їх авторитету.

Досліджуючи форми взаємодії під впливом нового кримінального процесуального законодавства, на ролі взаємодії слідчого з громадськістю зосереджують увагу й В. О. Малярова та Л. В. Дмитрієва. На їх думку, допомога громадськості під час розслідування зазначених злочинів полягає: у безпосередньому виявленні та припиненні громадянами кримінальних правопорушень; сприянні в розшуку і затриманні злочинця; повідомленні правоохоронним органам даних, які допомагають розкриттю кримінальних правопорушень; в участі у підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій; з'ясуванні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Так, згідно з ч. 7 ст. 222 КПК України, слідчий взаємодіє з

окремими громадянами з метою залучення їх до проведення слідчих (розшукових) дій як понятих. Крім того, згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України, до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися особи, які конфіденційно співпрацюють із правоохоронними органами [103, с. 185].

Як влучно зазначає А. Кубаєнко, ефективна взаємодія громадянського суспільства та держави під час реалізації правоохоронної функції може зблизити населення та владу, вирішити багато протиріч у соціальній та державно-правовій сферах. Тільки тісна взаємодія держави і громадянського суспільства в особі його інститутів допоможуть ефективному здійсненню правоохоронної функції держави в сучасних умовах. Механізм партнерської взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави у сфері реалізації правоохоронної функції передбачає наявність:

- суб'єктного складника (визначення кола суб'єктів, які беруть участь у реалізації правоохоронної функції держави);

- нормативного складника – нормативно-правової бази – основи регулювання взаємовідносин інститутів держави і громадянського суспільства;

- функціонального складника – напрямів спільної діяльності і організаційних форм взаємодії держави і громадянського суспільства [88, с. 82].

Як показали результати опитування респондентів, основними напрямками взаємодії правоохоронних органів та громадськості (медіа) у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є:

1. Інформування громадськості:

- розповсюдження інформації про поширені схеми шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги через медіа, соціальні мережі, проведення інформаційних кампаній;

– надання рекомендацій щодо того, як уникнути шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та куди звертатися за допомогою;

2. Залучення громадськості до розслідування:

– створення гарячих ліній для повідомлення про факти шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги;

– організація зустрічей з громадськістю для обговорення проблем та пошуку спільних рішень;

— залучення волонтерів до проведення роз'яснювальної роботи серед населення.

3. Прозорість досудового розслідування:

– регулярне інформування громадськості про хід розслідування резонансних справ щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги;

– публікація статистичних даних про кількість виявлених фактів шахрайства та притягнутих до відповідальності осіб.

Виходячи з цього, можна побачити, що серед громадськості особливу роль в процесі попередження та профілактики злочинів та правопорушень відіграють медіа. Медіа у своїй діяльності пристосовані у здійсненні певного психологічного впливу на численні та порівняно сталі аудиторії. Вони спроможні донести інформацію і разом з нею і керуючий вплив на осіб, про яких відомо лише те, що вони належать до однієї чи іншої групи аудиторії. Доцільність взаємодії медіа та правоохоронних органів виявляється у тому, що сьогодні масс-медіа користуються високим престижем та авторитетністю серед населення різної категорії. Для поширення серед населення інформації щодо діяльності органів і підрозділів Національної поліції України використовуються різні форми її підготовки, випуск і поширення інформаційних бюлетенів, прес-оглядів, фото- відеоматеріалів, інформаційних збірників, експрес-інформації, проведення прес-конференцій,

брифінгів, круглих столів, телевізійних дебатів, прес-клубів, організація інтерв'ю з керівниками правоохоронних органів, підготовка і проведення телепередач і радіопередач, забезпечення публікацій, виступів у медіа керівників або інших відповідальних працівників правоохоронних органів, розміщення сторінок в мережі Інтернет про діяльність правоохоронних органів України тощо [91, с. 97; 60, с. 385].

Різноманітні напрями й форми взаємодії уповноважених осіб зі медіа можуть сприяти отриманню орієнтувальної та доказової інформації у кримінальному провадженні. Приміром, повідомлення у медіа часто виступають джерелами вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення та приводами до початку кримінальних проваджень; журналісти незрідка достатньо ефективно збирають криміналістично значущу інформацію в межах журналістських розслідувань [69, с. 49].

Шляхом задіяння медіа (газети, журнали, телебачення, Інтернет, інформаційні ресурси, офіційні веб-сторінки державних органів влади та підприємств) здійснюється реалізація методу розповсюдження інформаційного контенту. Правоохоронні органи також можуть приймати участь у подібних заходах через спеціалізовані підрозділи та прес-центри Національної поліції України [92, с. 97].

В контексті даної проблематики Н. А. Лисенко також підкреслює тезу, що інформаційна та комунікаційна співпраця підрозділів поліції та медіа є запорукою прозорості та ефективності роботи у сфері волонтерства та благодійності або надання гуманітарної допомоги. Спільними зусиллями поліції та медіа чиниться протидія таким правопорушенням у такій формі: 1) проведення прес-конференцій; 2) створення гарячих ліній (куди люди можуть повідомляти про шахрайські випадки); 3) використання інформаційних матеріалів щодо вчинення протиправних дій у сфері волонтерства та благодійності. Взаємодія має місце й під час розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень шляхом реагування на повідомлення у медіа та отримання консультацій від медіа-представників, а

також використання допомоги медіа у збиранні інформації та розшуку злочинців. Важливу роль у боротьбі з шахрайством у сфері волонтерської та благодійної діяльності можуть відігравати результати журналістських розслідувань, а також інформування громадян через медіа про необхідність реагування на протиправні випадки [95].

Натомість, ряд вчених та практиків наголошує на тому, що сучасний рівень співпраці слідчих Національної поліції та працівників медіа в процесі протидії злочинності не можна охарактеризувати як високий, про що свідчить часткова «закритість досудового розслідування» [50, с. 14; 14].

При цьому, найпоширенішими проблемами взаємодії правоохоронних органів та медіа вчені називають наступні:

1) відсутність у правоохоронних органів практики відносин із медіа (немає практики відповідей органів влади на публікації медіа – найчастіше це стандартні тексти, написані прес-службами; прес-конференції, брифінги носять формальний характер);

2) недостатній доступ журналістів до керівництва правоохоронних органів (терміново отримати потрібний коментар для медіа практично неможливо);

3) неоперативність правоохоронних органів у поширенні інформації щодо своїх заходів (коментарі на актуальні теми іноді з'являються у пресслужбах пізно) [125, с. 17; 14, с. 14; 30, с. 28].

С. І. Субота такі проблеми пояснює відсутністю традиційних партнерських зв'язків між державою і суспільством, обмеженістю політичної волі, правової свідомості та громадської довіри до діяльності органів державної влади [164, с. 105].

До того ж, слід наголосити на недостатній нормативно-правовій базі в частині чіткої регламентації взаємодії правоохоронних органів із медіа.

Центральне місце у системі законодавства, яким визначаються правові засади діяльності громадських формувань правоохоронної спрямованості, посідає Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку

і державного кордону» від 22 червня 2000 р. Законом основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку, зокрема, є: 1) надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам; 2) інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань; 3) сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, за хисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні дорожнього руху та боротьби з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх. Важливе значення для визначення правового статусу, порядку організації та діяльності громадськості відіграють також Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. № 2625ІІІ та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97ВР. Орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення. Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети. Серед інших повноважень органу самоорганізації населення можуть надаватися такі, як сприяння відповідно до законодавства України правоохоронним органам у забезпеченні ними охорони громадського порядку та ін. Натомість, на теперішній час ця діяльність не регулюється на належному рівні [35, с. 54].

Натомість, розглядаючи питання нормативно-правового забезпечення участі громадськості у запобіжній діяльності, низка вчених зауважує, що основні нормативно-правові акти, які регламентують їх діяльність, були прийняті ще за радянських часів. Із розпадом попередньої системи функціонування держави частина цих актів втратила чинність, інша ж просто застаріла. Тому вбачається, що серйозною перешкодою для існування і розвитку громадського запобігання злочинності стає саме відсутність

нормативно-правових актів, які забезпечують та регламентують цю діяльність [35, с. 52].

Тому, пропонуємо з метою підвищення ефективності боротьби із шахрайствами, вчиненими у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги шляхом використання інтернет-технологій, доцільно прийняти спеціальний закон, який визначить правові основи взаємодії правоохоронних органів та медіа, зокрема, у сфері обміну інформацією, проведення спільних розслідувань та забезпечення захисту джерел інформації. Запропонований нормативно-правовий акт має на меті створити умови для взаємовигідної співпраці правоохоронних органів та медіа.

Отже, заходи профілактики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги можуть здійснюватися різноманітними суб'єктами за різними напрямками, що найбільш ефективно сприятимуть виявленню причин та умов вчинення кримінальних правопорушень даної категорії, та впливатимуть на рівень запобігання ним. Для запобігання таким проявам слід удосконалити правила і процедури здійснення благодійної допомоги в Україні з урахуванням міжнародних норм та кращої світової практики. Втім, одним з найважливіших інструментів боротьби з шахрайством у сфері гуманітарної допомоги є взаємодія правоохоронних органів із громадськістю. Завдяки спільним зусиллям правоохоронців та громадян можна досягти значних успіхів у боротьбі з цим негативним явищем.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що протягом 24 годин складно правильно оцінити заяви (повідомлення) про факти та події, визначити наявність ознак складу кримінального правопорушення та його кримінально-правову кваліфікацію. Специфіка шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або

надання гуманітарної допомоги полягає в тому, що їхні ознаки нерідко перетинаються з ознаками незаконного використання гуманітарної допомоги, та інших складів кримінальних правопорушень, або взагалі межує із цивільно-правовими деліктами, що ускладнює доведення провини. Надається ряд пропозицій щодо правильного відмежування різних складів шахрайств.

2. При розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги виникає ряд організаційних питань, пов'язаних із висуненням версій, серед яких наступні: шахрайство з боку одержувачів гуманітарної допомоги, які отримували гуманітарну допомогу обманним шляхом; шахрайство з боку осіб, які видавали себе представниками гуманітарних організацій (фондів); заявник помиляється з приводу порушення його прав, зокрема, відсутній склад шахрайства, або іншого кримінального правопорушення, пов'язаного із благодійністю; шахрайство з боку представників гуманітарних організацій та фондів у вигляді навмисного завищення кількості людей, які потребують допомоги, або фальсифікації документів, щоб отримати більше коштів чи ресурсів; розкрадання гуманітарної допомоги для особистого збагачення з боку представників гуманітарних організацій та фондів; отримання неправомірної винагороди з боку чиновників, які навмисно не розподіляли гуманітарну допомогу тим, хто її потребує, або розподіляли її незаконно тощо.

3. Розкрито специфіку оцінки джерел інформації про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, наголошено на проблемних питаннях при прийнятті рішення за результатами аналізу інформації, що міститься у заявах, повідомленнях, рапортах правоохоронних органів та інших джерелах.

4. Висвітлено обставини, що характеризують подію, місце та час вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, враховуючи тривалий, системний та періодичний характер таких протиправних дій. Для правильного юридичного аналізу дій осіб, причетних до шахрайств у благодійній сфері, слідчі повинні

детально досліджувати спосіб його вчинення та наслідки, а також мотив. Доведено, що шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги може вчинятися тільки у формі прямого умислу.

5. Причини та умови вчинення таких кримінальних правопорушень можна поділити на окремі групи: 1) правові – одним із ключових факторів, що сприяє шахрайству у сфері волонтерської та благодійної діяльності та гуманітарної допомоги є недосконалість законодавства, яке регулює дану сферу і створює можливості для маніпуляцій та зловживань. Для зменшення кількості шахрайств у цій сфері необхідно вдосконалити законодавство, усунувши прогалини та неточності, які можуть бути використані шахраями; 2) соціальні – соціальна незахищеність населення, економічна нестабільність, що робить людей більш вразливими до шахрайських схем; 3) психологічні – психологічна неготовність населення до шахрайства, а також недостатня правова обізнаність людей, що створює умови для успішної реалізації шахрайських схем; 4) організаційні – тяганина під час вирішення питань громадян, недостатній контроль з боку правоохоронних органів, неналежне ставлення до своїх обов'язків посадовими особами, відсутність централізованого банку даних щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, слабкість організаційно-структурного забезпечення та низький рівень розкриття шахрайств.

6. Досліджено комплекс необхідних заходів, що забезпечують діяльність правоохоронних органів з профілактики таких кримінальних правопорушень. Одним з найважливіших інструментів боротьби із шахрайствами у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, є взаємодія правоохоронних органів із громадськістю, у тому числі з медіа, що може здійснюватися за різними напрямками – від надання інформації для публікацій до проведення спільних інформаційних кампаній та участі у досудовому розслідуванні.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

3.1. Особливості проведення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка

У кримінальному провадженні допит є незамінним інструментом, оскільки саме завдяки йому вдається отримати найбільший обсяг інформації про шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Важливість допиту в кримінальному процесі зумовлена його ефективністю у з'ясуванні обставин скоєного кримінального правопорушення.

Натомість, у юридичній літературі точаться дискусії з приводу як самого визначення допиту, так і його організаційно-тактичних особливостей.

Так, В. Ю. Шепітько визначив, що допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [84, с. 187]. У свою чергу С. В. Ківалов та С. І. Кравченко допит визначають як слідчу (розшукову) дію, що проводиться з метою збирання доказів шляхом отримання зафіксованих у словесній формі, у протоколі й іншими передбаченими законом способами показань допитаної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення або такі обставини, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження [111]. Разом з тим, на думку В. Т. Безлепкіна, допит передбачає собою регламентований законодавством усний діалог між посадовою особою, в провадженні якої знаходиться справа, та свідком, підозрюваним та потерпілим, що проводиться

з метою отримання фактичних даних (усних відомостей), які мають доказове значення. Тобто вчений розуміє допит як процес спілкування та отримання показань. З цього приводу ряд вчених зосереджує увагу, що така позиція та трактування категорії «допит» у криміналістиці є переважаючою [54, с. 204; 172].

Втім, слід зазначити, що обов'язковим елементом отримання повних і достовірних показань є всебічне застосування організаційно-підготовчих заходів при проведенні допиту. До найбільш розповсюджених з них слід віднести такі:

- 1) вивчення матеріалів кримінального провадження;
- 2) визначення кола осіб, які підлягають допиту, та послідовності його проведення;
- 3) вивчення особи допитуваного;
- 4) окреслення (визначення) предмета допиту;
- 5) визначення часу й місця проведення допиту;
- 6) підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- 7) визначення технічних засобів для фіксування допиту;
- 8) вивчення (за необхідності) спеціальних знань;
- 9) складання плану допиту [153, с. 273].

Є деякі дослідники, які у психологічному плані підготовку до допиту поділяють на три основні рівні – пізнавальний, прогностичний і синтезуючий. Перший полягає у вивченні матеріалів кримінального провадження, ознайомленні з оперативно-розшуковими даними, збиранні відомостей про особистість допитуваного, вивченні спеціальних питань. Інформація, отримана на цьому рівні, дозволяє потім прогнозувати різні ситуації допиту й використовувати певні тактичні прийоми. Підготовка до допиту завершується на синтезуючому рівні й охоплює складання плану цієї процесуальної дії [124].

В контексті цього слід звернути увагу, що етап ознайомлення з матеріалами кримінального провадження передбачає необхідність:

- а) предметної систематизації матеріалів про факти, події та особу допитуваного;
- б) виявлення суперечностей і прогалин у досліджуваних матеріалах;
- в) одержання контрольних відомостей, що можна використовувати під час проведення допиту [109, с. 114].

На цьому етапі слідчий повинен з'ясувати ряд фактів, які мають значення для слідства, та визначити специфіку провадження, особливо що стосується правовідносин, а також особливостей реалізації злочинних намірів. Для цього слід ознайомитися із низкою законодавчих норм, які регламентують правовідносини у досліджуваній сфері; визначитися із порядком і процедурою виникнення відносин між суб'єктами, які діють у зазначеному сегменті; зрозуміти, які порушення містять ознаки складу кримінального правопорушення, а за яких обставин можна вести мову про цивільно-правовий делікт. Для цього слідчий повинен докладно вивчити юридичну літературу у цьому напрямі, а краще звернутися по допомогу до спеціаліста. Крім того, слід ретельно вивчити матеріали кримінального провадження і документи, що містяться в ньому. Якщо на момент допиту є результати експертиз, доцільно проаналізувати висновки експертів та продумати, яким чином можна їх використати на допиті [3, с. 220].

Під час підготовки до допиту важливим є й вивчення особи допитуваного. Наприклад, вивчаючи особистість підозрюваного, слідчий може отримати важливу інформацію про його минуле, вчинені раніше кримінальні правопорушення, соціальне оточення, що дозволяє скласти більш повну картину протиправного діяння (шахрайства). Аналіз особистості підозрюваного допомагає встановити можливу наявність співучасників злочину, мотиви вчиненого та інші деталі, які можуть бути важливими для розслідування. Вивчення даних про свідка та потерпілого надасть можливість

спрогнозувати їхню поведінку та можливість утаювання важливих деталей, що сприятимуть встановленню об'єктивної істини.

Важливим елементом підготовки до допиту є з'ясування особистісної зацікавленості допитуваної особи у певних результатах. Н. В. Павлова у цьому розрізі пропонує встановлення характеру взаємин за схемою: свідок – підозрюваний, потерпілий – підозрюваний, потерпілий – свідок, підозрюваний – інший співучасник злочину. З'ясованими обставинами визначається подальша тактика допиту [116, с. 118; 3, с. 221]. Проте, зрозуміло, що заздалегідь важко передбачити, знання яких саме якостей чи станів особи буде потрібно на допиті. Однак обов'язково бажано мати уявлення про такі особливості допитуваного, як стать, вік, освіта, професія, інтереси, рівень культури, погляди, психологічні якості, можливий емоційний стан в момент допиту. Вивчення особистості неповнолітнього завжди передбачає індивідуальний підхід: потрібно співвідносити ступінь важливості з'ясування даних про його особу з отриманням можливої доказової інформації від нього, її цінність у встановленні істини у кримінальному провадженні [73, с. 47].

Під час підготовки до допиту слідчий повинен визначити коло обставин, відносно яких необхідно отримати показання. Інформація, що відноситься до предмету допиту, може носити спеціальний характер, вимагати ознайомлення зі спеціальною літературою, тими або іншими технологічними процесами, порядком документо - і товарообігу на підприємстві, системою обліку і звітності тощо. У таких випадках слідчий може використовувати консультації спеціалістів, дані, що містяться у висновках експертів та інших матеріалах кримінального провадження, довідкові матеріали. Інформація, що відноситься до предмета допиту, може бути отримана також і з оперативних джерел [83].

Предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному здійсненні кримінального провадження та

прийнятті правильного процесуального рішення. Серед основних обставин, що повинні з'ясуватися під час допиту, здебільшого виступають:

- 1) дані про особу допитуваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, наявність судимості тощо;
- 2) які конкретно дії, пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, за яких обставин, мотивів та метою;
- 3) коли, де й за яких обставин учинено кримінальне правопорушення та у чому конкретно проявились злочинні дії;
- 4) причина протиправних дій та ставлення особи до своїх дій, їхня оцінка;
- 5) взаємовідносини між злочинцем та потерпілим;
- 6) кількість й загальні прикмети учасників протиправних дій;
- 7) наявність слідів кримінального правопорушення;
- 8) обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність особи;
- 9) чи зустрічався потерпілий із підозрюваними або їх знайомими після здійснення протиправних дій тощо [153, с. 273].

Наведені обставини не викликають сумніву, проте, цей перелік не є вичерпним і підлягає доповненню, а також залежить від того, в якому процесуальному статусі перебуває допитуваний.

Щодо визначення технічних засобів для фіксації допиту, слід зауважити, що показання особи, яка винила шахрайство у сфері волонтерської допомоги та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги краще фіксувати за допомогою відеокамери. У такий спосіб особа у подальшому буде менш схильна відмовитися від своїх показань. Відеозапис є наочним доказом, який важко оскаржити. Він може спростувати можливі спроби маніпуляції показаннями.

До того ж згідно із ч. 2 ст. 104 КПК України, якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден із учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання

зафіксовані на носії інформації, який додається до нього. При цьому для застосування науково-технічних засобів, а саме звуко- та відеозапису, доцільно залучати спеціаліста. Адже слідчий має зосередитися на психологічному контакті з допитуваною особою. А фіксувати технічними засобами перебіг допиту допомагатиме спеціаліст [201, с. 206].

Натомість, лише у 22 % випадків виникає необхідність проводити допит у режимі відеоконференції, що вимагає створення відповідних умов для реалізації такого допиту.

Втім, розміте регламентування даного інституту свідчить про можливі загрози повноцінній реалізації прав учасників процесу та проблемні питання щодо криміналістичного забезпечення проведення допиту у такому форматі. Згідно ст. 232 КПК України використання відеоконференцзв'язку здійснюється у випадках, коли через поважні причини учасник процесу не має можливості прибути за місцем здійснення провадження, якщо мова йде про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, або дії відбуваються за участю малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, а також, якщо необхідно вжити заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування. Однак вказані випадки не є вичерпними, оскільки останнім пунктом їх переліку є «наявність інших підстав, які визначені слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми» для застосування відеоконференції [115, с. 162].

Заключним етапом підготовки до допиту є його планування, що передбачає визначення порядку його проведення й оптимальної програми дій. Належне планування показує здатність слідчого до творчості, вміння варіювати різні моделі поведінки, прогнозувати позиції допитуваного [124]. Натомість, за справедливим зауваженням І. В. Сіроух, недоліком роботи більшості слідчих є нехтування складанням письмового плану допиту, заміна його уявною схемою. Розслідування відрізняється підвищеною складністю, тому проведення непродуманих допитів буде малоефективним. Складаючи план допиту, слідчий повинен звертати увагу на повноту, точність

формулювання та послідовність запитань, що підлягають з'ясуванню, а також наявність і порядок пред'явлення речових доказів. Застосування системи тактичних прийомів також допомагає в ході допиту отримати правдиві показання [153, с. 274].

У плані допиту слід окреслити дані, якими слідчий повинен володіти на початку допиту: 1) нормативні акти, що регулюють порядок здійснення правочинів; 2) у чому полягає порушення прав; 3) які дії були законними, а які незаконними; 4) характер незаконних дій та особи, які причетні до цього; 5) місце та час учинення шахрайства; 6) характеристика особи допитуваного, її позиція та процесуальний статус, зв'язок з іншими учасниками кримінального провадження; 7) наявність доказів у кримінальному провадженні та можливість їх використання; 8) наявність протиріч та тактика щодо їх усунення під час допиту тощо. Слідчому необхідно визначити максимальний обсяг обставин, які підлягають встановленню, і докладно їх викласти у плані проведення допиту з обов'язковою позначкою тактичних прийомів, що застосовуватимуться [3, с. 221].

Щодо початку самого допиту, важливим є те, щоб слідчий володів таким професійним навиком, як рефлексивне мислення, адже так слідчий може прогнозувати та передбачити деякі варіанти відповідей, які може дати допитуваний на поставлені йому запитання, і визначити певну послідовну тактику формулювання інших запитань. Рефлексивне мислення слідчого розглядається як прогнозування напрямів допиту. Ще одним дуже складним і глибоким процесом у діяльності слідчого під час розглядуваної слідчої (розшукової) дії є встановлення психологічного контакту, його стабілізація та підтримка, тому що саме з нього починається робочий етап допиту. Вже на цьому етапі слідчому необхідно варіювати залежно від обстановки та різних чинників, які важко спрогнозувати чи передбачити. Психологічний контакт являє собою продуману, послідовну та цілеспрямовану діяльність слідчого щодо побудови сприятливих умов для поглибленого спілкування з особою допитуваного, що полягає в отриманні повних та об'єктивних відомостей, які

мають істотне значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [45, с. 19].

Слід погодитися із тими науковцями та практиками, які стверджують, що під час допиту слідчий постійно повинен використовувати певні тактичні прийоми та комбінації. Це зумовлено, насамперед, особливостями суб'єктного складу, специфічною обстановкою та іншими чинниками. Однак часто постає питання, які тактичні прийоми та комбінації необхідно застосувати і в яких саме випадках це буде доцільно. При цьому слід зазначити, що застосування тактичних комбінацій є допустимою дією з боку слідчого, але важливо пам'ятати про неприпустимість зловживання та дотримання умов вибірковості залежно від обстановки. Тактичні комбінації під час допиту – це цілий комплекс прийомів, спрямованих на одержання від допитуваного правдивих показань шляхом створення обстановки, за якої сам допитуваний міг би невірно оцінювати наявну слідчу ситуацію [45, с. 20].

Одним із тактичних прийомів у загальній теорії криміналістики є оголошення показань свідків. Слідчий під час допиту може скористатися наявними підробленими документами, підробленими або безтоварними накладними, підробленими актами виконаних робіт, змінами в угодах. Під час допиту встановлюються дії (бездіяльність) уповноважених осіб, при цьому ці самі питання з'ясовуються шляхом огляду документів, які стосуються прийняття фінансово-господарських рішень, організаційних заходів. Звертається увага на підписи, дати, надписи чи резолюції для уточнення того, кому належить підпис, чи даною особою завізовано документ, ким дана вказівка на його виконання (якщо немає резолюції), якою є технологія розпоряджень та проходження документації до виконання, чи потрібно для виконання колегіальне рішення, чи складаються протоколи таких засідань, чи зберігаються такі документи, де і впродовж якого часу; який порядок внесення змін та доповнень до документів (хто це перевіряє), які наслідки внесення несанкціонованих змін у документи; чи потребують конкретні види документів відтиску печатки; де вона зберігається. Відповіді на ці запитання

можуть слугувати підставою для призначення почеркознавчої та інших експертиз [41, с. 311].

Водночас, у контексті даної проблематики Т. Давченко акцентує, що необхідно враховувати, що під час такого відвертого надання показань підозрюваний перевіряє слідчого на предмет володіння ним інформацією як щодо операцій юридичної особи, так і щодо технологічного процесу, специфіки взаємодії з органами влади, банківською системою, порядку бухгалтерського обліку задля того, щоб надалі використати його необізнаність на свою користь. Підозрюваний може під час допиту самостійно демонструвати слідчому теки документів, щоб заплутати слідство (частина документів, вірогідно, підроблені, або взагалі не стосуються конкретних операцій); обтяження слідчого додатковими даними збільшує тривалість ознайомлення з ними, що дає змогу підозрюваному розробляти тактику захисту [41, с. 312].

В цілому, вибір тактики допиту залежить від кількох чинників:

- ситуації допиту (первинний, повторний, наявність психологічного контакту тощо);
- особливостей допитуваної особи (вік, характер, рівень правової поінформованості, наявність злочинного досвіду і т.п.);
- характеру інформації та доказів, які є у слідства;
- процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості у результатах досудового розслідування тощо [114, с. 60].

Надати досить детальну інформацію про шахрайство та осіб, які його вчинили, а також пояснити певні факти про подію може потерпілий. Показання останнього є досить достовірними через його зацікавленість у справі. Тому найважливішим завданням слідчого є встановлення психологічного контакту та окреслення обставин, які необхідно встановити під час допиту [3, с. 221]. Натомість, через хвилювання та побоювання помсти з боку злочинців потерпілий може надавати неточні, суперечливі показання. За таких обставин метою допиту є усунення в допитуваного

прогалин і неточностей у показаннях. Потерпілому ставляться питання, які активізують асоціативні зв'язки, розглядаються суміжні події й обставини, пред'являються речові докази і документи, оголошуються протоколи і відтворюються звуко - або відеозаписи допиту, а також допитуються потерпілі на місці події [192, с. 20; 3].

Як показав аналіз судово-слідчої практики, під час допиту потерпілого від шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги можуть бути встановлені наступні обставини:

- чи відноситься потерпілий до категорії осіб, які потребують благодійної допомоги;

- чи здійснював потерпілий пошук потенційних благодійників або волонтерів, та протягом якого часу;

- які деталі його пошуку благодійної допомоги, зокрема, якими каналами він користувався для пошуку потенційних донорів (чи використовував для цього друковані оголошення, онлайн-платформи або інші канали комунікації тощо);

- чи звертався до різних благодійних фондів та волонтерських організацій, яких саме, які наслідки такого звернення;

- чи передбачалися якісь фінансові відрахування за отримання благодійної допомоги, а якщо так, то в якому розмірі і чи були ці умови зафіксовані документально;

- яка саме благодійна(гуманітарна) допомога пропонувалася;

- як виглядали шахраї, яка їх кількість, чи пред'являли документи, що посвідчують їхній статус та законність їхньої діяльності;

- чи не було підозри у потерпілого щодо законності дій цих осіб, в чому полягала ця підозра;

- які заходи вживав потерпілий для перевірки достовірності пропозиції, знайденої в Інтернеті, особливо щодо контактних даних;

- чи не підписував різноманітних документів без вивчення їх змісту;

- хто був присутній під час учинення шахрайських дій;

– коли саме потерпілий зрозумів, що у відношенні нього вчинено шахрайські дії.

Певну специфіку має й *допит свідка*. Зокрема, у деяких випадках свідок досить добре розуміє факти та деталі, про які запитує слідчий, але не хоче про них говорити взагалі або дає неправдиві показання. Мотиви такого вчинку – замовчування або хибності – можуть бути різноманітними: небажання свідка оприлюднити свої неправомірні дії, у тому числі такі, наслідком яких стане дисциплінарна, адміністративна, кримінальна або цивільно-правова відповідальність; побоювання за власну репутацію (певні вчинки можуть зашкодити кар'єрі); побоювання нашкодити близькому родичу чи члену сім'ї, які працюють разом з ним та залучені до певних дій, що призвели до фінансової неспроможності; хибне уявлення про те, що керівництво здійснювало правомірні дії, а відкриття кримінального провадження є не що інше, як тиск з боку влади чи зацікавлених осіб; побоювання втратити роботу; побоювання помсти з боку керівництва та інших причетних до злочинної діяльності осіб; небажання надалі бути учасником кримінального провадження. Така поведінка свідків-співробітників може бути результатом попередньої змови [41, с. 314].

З цього виходить, що при допиті свідка найбільш складними завданням є встановлення достовірності його показань. Ознаками пасивної неправди є незнання обставин, які мали би запам'ятатись, нездатність деталізувати події, бідність емоційного фону, стереотипне співпадання показів декількох осіб. У разі повідомлення неправдивої інформації слідчий має нагадати свідкові, що він не тільки несе за це кримінальну відповідальність, а й переконати його, що він наносить шкоду правосуддю та й самому обвинуваченому, оскільки обставини, які ним приховуються, можуть мати не тільки обтяжуюче, але й пом'якшуюче значення [144, с. 4].

Певні особливості має допит осіб з близького оточення підозрюваного (рідні, друзі, колеги тощо). При цьому у родичів слід докладно з'ясовувати

відомості про спосіб життя, сферу діяльності та інтересів, розпорядок дня, коло знайомих та характер їх стосунків, поведінку тощо [165, с. 151].

Під час допиту свідків слідчий має вживати спеціальні терміни лише у разі, якщо вони є необхідними для опису предмета допиту. Їхнє значення має бути роз'яснено свідку у доступній формі. До того ж, питання до свідка мають бути чіткими, лаконічними, зрозумілими та не містити навідних запитань. Слідчий має створити атмосферу довіри та співпраці, щоб свідок вільно володів інформацією, якою володіє.

Практиці відомі такі допустимі під час допиту види запитань: 1) спрямовані на розширення і доповнення показань: запитання про обставини, які свідок не виклав у своїй розповіді; 2) конкретизуючі – запитання, спрямовані на уточнення окремих фактів; 3) нагадувальні – запитання, що викликають асоціації з подією, яка з'ясовується, чим допомагають пригадати значимі для справи обставини; 4) контрольні запитання для перевірки правильності наданих свідком даних [144, с. 6].

Отже, слідчий чи прокурор має зважити безліч факторів перед тим, як прийняти рішення про проведення одночасного допиту, зокрема доказову значущість розбіжностей у показаннях, можливість їх перевірки іншими засобами та особистісні характеристики учасників процесу.

3.2. Організація і тактика проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів

Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина заборонено, крім випадків, передбачених Законом. Виходячи зі змісту основоположних документів, які гарантують дотримання прав і свобод людини та громадянина, можна сказати, що їх обмеження допускається лише за наявності суспільно значущих цілей та заради захисту громадян і держави

від злочинних посягань. Суб'єкти можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами, що зумовлює необхідність у здійсненні правоохоронними органами низки правових обмежень задля досягнення цілей кримінального судочинства. Проведення слідчих (розшукових) дій також нерідко супроводжується обмеженням прав людини, що передбачає примусовий вплив, який застосовують до учасників слідчих (розшукових) дій уповноважені органи й особи з метою забезпечення процесуального порядку, здійснення кримінально-процесуального доказування. Як показав аналіз судово-слідчої практики та опитування практичних працівників, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, саме під час проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, здебільшого постає питання щодо обмеження прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Вимушене втручання у права громадян відбувається під час проведення обшуку і тимчасового доступу до речей та документів через необхідність вилучення та огляду низки предметів та документів, які стосуються справи, містять у собі інформацію про обставини шахрайства або є засобом вчинення таких кримінальних правопорушень [118].

Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, в організаціях, що мають відношення до благодійної (гуманітарної) допомоги та волонтерської діяльності, також залишається велика кількість предметів та документів (у тому числі й електронних), які мають доказове значення. Натомість, вилучення таких доказів хоч і необхідне для встановлення істини, але часто супроводжується юридичними та практичними проблемами, що перешкоджають ефективному розслідуванню.

Тому, важливою є ретельна підготовка до проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів та продумування всіх деталей.

Як показав аналіз судово-слідчої практики, перед тим, як здійснити вилучення предметів та документів, які мають значення для провадження щодо

шахрайства, вчиненого у сфері благодійної (гуманітарної) допомоги та волонтерської діяльності, слідчі здійснюють наступні дії:

- вивчення матеріалів кримінального провадження і з'ясування деталей, які мають значення для справи;
- обрання способу вилучення (шляхом проведення обшуку чи у ході тимчасового доступу до речей та документів);
- збирання даних щодо об'єктів пошуку, їх зовнішнього вигляду, кількості, розмірів, індивідуальних ознак;
- визначення фактичних та юридичних підстав для проведення обшуку (у тому числі отримання ухвали на проведення обшуку);
- збирання даних щодо об'єктів обшуку (місця розташування, юридичної адреси, кількості осіб, які в ньому проживають тощо);
- збирання даних про осіб, які є володільцями об'єктів, у яких передбачається вилучення;
- підбір учасників проведення процесуальної дії та складання плану дій.

Розглянемо кожний із вказаних складових підготовки до обшуку більш докладно.

Ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє переконатися, що всі необхідні умови для проведення обшуку дотримані, а дії слідчого відповідають вимогам Кримінального процесуального кодексу. Це мінімізує ризик оскарження результатів обшуку в суді.

Цей процес полягає у детальному аналізі протоколів допитів, висновків експертиз, показань свідків та інших документів, після чого здійснюється оцінка достовірності та відношення зібраних доказів до обставин справи.

Відомості про особу, у якої буде проводитись обшук, та осіб, що проживають із нею, а також відомості, що стосуються місця майбутнього обшуку, збирають як процесуальним шляхом, так і під час проведення розшукових заходів. У першому випадку їх джерелом є протоколи допитів свідків, відомості, отримані під час допитів працівників житлово-комунального сервісу, довідки різних установ тощо, а у другому –

заходи, проведені працівниками оперативних підрозділів, результати яких використані під час кримінального провадження. Цінність відомостей, здобутих оперативним шляхом, полягає в тому, що вони інформують слідчого про дані, що його цікавлять, набагато раніше, ніж він зможе їх одержати процесуальним шляхом. У разі неможливості їх використання під час досудового розслідування такі відомості можуть бути використані з тактичною метою [31, с. 45].

Визначаючи фактичні підстави для проведення обшуку, слід зазначити, що дані, які свідчать про те, що в певному місці або у певної особи можуть перебувати предмети або документи, що мають значення для кримінального провадження, повинно бути достатньо, щоб слідчий суддя дав дозвіл на проведення обшуку.

Як показав аналіз судово-слідчої практики щодо шахрайств у сфері благодійної (гуманітарної) допомоги та волонтерської діяльності, фактичними підставами можуть бути:

- показання (інформація, отримана від осіб, які бачили або знають про місцезнаходження шуканих предметів або осіб);
- результати проведення розшукових заходів та НСРД;
- листування, записи, фотографії або відеозаписи, які вказують на можливе місцезнаходження доказів тощо.

Клопотання про обшук має бути чітким, аргументованим та відповідати вимогам процесуального закону, а дозвіл на його проведення має бути використаний раціонально.

Втім, ухвалення рішення про проведення обшуку та обґрунтування у клопотанні його необхідності потребують наявності певної інформації. На підготовчому етапі проведення обшуку про місце його проведення потрібно знати: точну адресу будівлі, її призначення і розташування на місцевості; планування приміщення, наявність підсобних приміщень, балкона; наявність освітлення, його характер і достатність; наявність меблів, інших предметів обстановки, механізмів; як зачиняються двері, чи є сигналізація; яка кількість

осіб, які проживають і працюють у приміщенні; наявність у будинку чи на подвір'ї собаки та інших тварин [173, с. 165].

Після визначення підстав, часу та місця проведення обшуку, слідчий приймає рішення про те, чи одночасно проводитимуться обшук або вони будуть проводитись у різний час. Оскільки при скоєнні шахрайств беруть участь кілька осіб, а нерідко організовані злочинні групи, доцільно проводити одночасно обшуки у кількох осіб. Це запобігатиме витоку інформації від співучасників злочину і сприятиме успіху. Цей факт підтверджує і К. О. Чаплинський, який вважає, що одночасні обшуки зазвичай проводяться під час розслідування злочинів, скоєних групою осіб і особливо – організованою групою. Ця слідча (розшукова) дія потребує високої дисциплінованості всіх учасників, забезпечує одночасність обшуків та повну узгодженість окремих пошукових груп [185, с. 77; 9, с. 38].

Натомість, слід зауважити, що іноді предмети та документи, що мають значення для кримінального провадження, доцільно вилучати не шляхом обшуку, а у інший спосіб. Існують й інші, більш ефективні методи, які дозволяють отримати необхідні докази без істотного порушення особистої недоторканності громадян.

Варто розуміти, що вибір способу вилучення доказів залежить від конкретних обставин кримінального провадження. Слідчий повинен зважити всі ризики та перспективи перед прийняттям рішення. При цьому, слід враховувати такі фактори, як: характер доказів; місцезнаходження доказів; ризик знищення (пошкодження) доказів; можливість отримання додаткової інформації; вплив на стан розслідування в цілому тощо.

В контексті даної проблематики В. С. Березняк, розглядаючи альтернативні варіанти вилучення предметів та документів, звертає увагу, що добровільне надання певними особами таких доказів трапляється вкрай рідко. Проте закон передбачає різні процедури, що дозволяють вилучати такі предмети та документи. Так, згідно зі ст. 168 КПК України, тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу у порядку,

передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Крім того, сторона кримінального провадження має можливість ознайомитися з речами та документами, які мають значення для справи, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку), відповідно до положень ст. 159 КПК України (Тимчасовий доступ до речей та документів). Вилучення речей та документів, що мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу, дозволяється і під час слідчого огляду (ст. 237 КПК України). У свою чергу, якщо інформацію про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати «відкритим» способом, а методи проведення певних дій не підлягають розголошенню, законодавець передбачив такий вид слідчих (розшукових) дій як негласні слідчі (розшукові) дії. Зокрема, згідно з п. 2 ст. 262 КПК України, при виявленні під час огляду в установі зв'язку затриманої кореспонденції, речей, документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий, на основі судового рішення, здійснює вилучення відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій або отриманням зразків із відповідних відправлень. Певним видом вилучення є також зняття (вилучення) інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України). Тим часом, при розслідуванні кримінальних правопорушень у більшості випадків, з метою виявлення та вилучення предметів та цінностей, здобутих злочинним шляхом для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, а також документів, не потрібних на початку розслідування, проводиться обшук [109, с. 345; 9, с. 39]. Тимчасовий доступ до речей та документів проводиться у разі, якщо є впевненість, що особа, у володінні якої знаходяться предмети та документи, добровільно їх видасть.

Як справедливо наголошує Н. А. Лисенко, завжди перед проведенням процесуальних дій, спрямованих на вилучення, постає питання про з'ясування попереднього переліку документів, в яких відображено сліди шахрайських дій. Такими документами можуть бути:

1. Документи, що підтверджують юридичні факти:

– підтверджують особистий статус та сімейні зв'язки (свідоцтво про шлюб; свідоцтво про смерть; довідка про взяття на облік внутрішньо-переміщеної особи; довідка з ЖЕКу; виписка з реєстру речових прав; посвідчення особи з інвалідністю; довідка про те, що особа постраждала внаслідок надзвичайної ситуації; акт про обстеження пошкодженого житла; посвідчення учасника бойових дій тощо);

– підтверджують особу та громадянство (паспорт, водійське посвідчення тощо);

– договори, угоди, інші юридичні документи, що підтверджують юридичні права та обов'язки (статут Благодійної Організації та інші засновницькі документи; посвідчення волонтера; журнали вихідної кореспонденції благодійних організацій тощо);

– документи, що свідчать про фіктивність волонтерської та благодійної організації (фонду), зокрема: бухгалтерська документація, податкова звітність, кредитні договори, договори поруки, фінансово-господарські договори; розрахункові рахунки фіктивних благодійних фондів;

2. Документи, що свідчать про обставини вчинення протиправних дій:

– документи, що містять інформацію про обставини вчинення шахрайства (заявки отримувачів благодійної допомоги про безпосереднє початкове звернення до волонтерської організації, акти приймання-передання майна чи листи підтвердження від отримувачів благодійної допомоги, договори оренди приміщення; скарги тощо);

– документи, що містять інформацію про причетність особи до протиправних дій (скріншоти переписки, фотографії, записи телефонних розмов, різноманітні квитанції тощо).

3. Документи, що є знаряддям вчинення шахрайства:

- підроблені документи, що використовувалися для обману інших осіб;
- печатки, штампи, що використовувалися для підробки документів;
- електронні носії інформації [97].

Втім, на нашу думку, цей перелік можна розширити.

Так, до документів, що підтверджують обставини вчинення шахрайства можна додати ще й: розписки, товарні накладні; митні декларації; електронні повідомлення; відеозаписи з камер спостереження; записи телефонних розмов; акти приймання-передачі тощо.

Документи, що є знаряддям вчинення шахрайства можна додати документами, що надають право на отримання благодійної, гуманітарної допомоги; лист-гарантія від одержувача гуманітарної допомоги; видаткова накладна; дозвіл від Міністерства соціальної політики України; інші документи, що підтверджують гуманітарний характер вантажу тощо.

У разі, якщо шахрайство вчинялося шляхом перевезення товарів через митницю під виглядом гуманітарної допомоги, об'єктом вилучення можуть стати автомобілі, товари побутового призначення, побутова техніка, медикаменти та інші об'єкти, що перевозилися через кордон України.

Вилученню також може підлягати комп'ютерна техніка, мобільні телефони, чорнові записи, фотографії, підроблені квитанції на грошові перекази; грошові кошти; банківські картки; сім-картки; засоби маскування тощо.

Наведемо приклад. Так, наприклад, об'єктами обшуку у кримінальному провадженні № 42016220000000117, що розслідувалося Слідчим управлінням ГУ Національної поліції в Харківській області були: банківські карти «Приват Банк»; блокноти з чорновими записами; інформація з реквізитами різноманітних підприємств на листах формату А-4 на 22 аркушах; тексти рукописні на листах формату А-4 щодо благодійної допомоги на 11 аркушах; роздруковки з банку на 8 аркушах; копії листів щодо допомоги Благодійної організації «БФ Нова Україна» на різноманітні підприємства на 10 аркушах; блокнот з реквізитами різноманітних підприємств та телефонними номерами; повні данні різноманітних підприємств на 23 аркушах; копія виписки Благодійної організації «БФ Нова Україна»; ноутбук чорного кольору SAMSUNG серійний номер ZOH793AZ300657H з зарядним пристроєм; телефон чорного кольору NOKIA IMEI НОМЕР_3 з СІМ картою з номером

телефону № НОМЕР_4; принтер HP Advantage 1515 s/n CN 49J170C6 сірого кольору з кабелем [159].

Якщо мало місце реальне фізичне спілкування потерпілого і шахрая за допомогою засобів мобільного зв'язку, слід ініціювати звернення слідчого з клопотанням про тимчасовий доступ до інформації, що перебуває у володінні мобільного оператора, з метою встановлення ІМЕІ мобільних терміналів, в яких працювала дана сім-карта, місце виходу її на зв'язок та коло її інших абонентів. Дана інформація дозволить встановити інших потерпілих, через коло зв'язків прив'язати сім-карту до шахрая, знайти під час обшуку мобільні термінали, в яких вона використовувалась та ідентифікувати їх із злочинцем.

Наведемо приклад: Так, слідчий суддя надав дозвіл слідчому Дрогобицького ВП ГУ НП у Львівській області ОСОБА_3, або в порядку ст. 40 КПК України оперативним працівникам, а саме ОСОБА_5 на тимчасовий доступ до інформації про вхідні та вихідні з'єднання з прив'язкою до місцевості, оператора мобільного зв'язку ІНФОРМАЦІЯ_1 з абонентським номером НОМЕР_1, за період з 25.01.2017 по 27.01.2017, та інформацію про вказані вище ІМЕІ (ІМЕІ № НОМЕР_2; ІМЕІ № НОМЕР_3; ІМЕІ № НОМЕР_4), що перебуває у володінні ПрАТ ІНФОРМАЦІЯ_1, що за адресою АДРЕСА_1. Також слідчий суддя зобов'язав ПрАТ ІНФОРМАЦІЯ_1 надати на паперовому та електронному носії документ за абонентським номером НОМЕР_1, за період з 25.01.2017 по 27.01.2017 з наступними відомостями:

– ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання (абонентський номер, міжнародний ідентифікатор кінцевого обладнання (ІМЕІ), яке перебувало у зоні дії базових станцій (абонент А) з прив'язкою до місцевості;

– адреси розташування та номери базових станцій, які забезпечували зв'язок абонентів А;

– типи з'єднань абонентів А: вхідні та вихідні дзвінки, SMS (короткі текстові повідомлення), MMS (мультимедійні повідомлення), GPRS (передача

інформації по незайнятій голосовим зв'язком смузі частот), переадресації тощо;

– дата, час та тривалість з'єднань, у тому числі нульової тривалості (неприйняті виклики) абонентам А;

– ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання (абонентський номер, ІМЕІ), з яким відбувався сеанс зв'язку абонентів (А) (абоненти Б);

– ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання (абонентський номер, ІМЕІ, MAC-адреса) за допомогою отримано доступ до мережі Інтернет;

– інформацію щодо виготовлення дублікату сім-картки абонентського номеру НОМЕР_1, а саме час та місце виготовлення та інші наявні дані [156].

Щодо кола учасників обшуку, то слід зазначити, що їх визначає слідчий (прокурор), або за його письмовим дорученням співробітники оперативних підрозділів (ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 40, ст. 41 КПК України). Виходячи з ролі, яку виконують в ході цієї слідчої (розшукової) дії, учасники обшуку поділяються на осіб, які проводять обшук, та осіб, присутніх при його проведенні. До першої групи належить слідчий (прокурор) у провадженні якої перебуває кримінальне провадження; для отримання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань запрошуються спеціалісти; співробітники оперативних й інших підрозділів поліції, у тому числі дільничні, на яких можуть бути покладені допоміжні дії: охорона місця обшуку, розкопування, обстеження окремих ділянок місцевості і предметів. Участь спеціаліста-криміналіста та іншої обізнаної особи забезпечує ефективність обшуку в тих випадках, коли є необхідність застосування спеціальних знань [136, с. 61]. Зокрема, на слідчого кримінальний процесуальний закон покладає функції доказування – збирання, оцінки та використання доказів. Для здійснення цих функцій йому потрібні юридичні знання – знання в області законодавства, матеріального (кримінального) права і процесуального права. Коли цих знань недостатньо для вирішення специфічних завдань, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень, законодавець передбачив можливість отримання слідчим ефективної допомоги з боку обізнаних осіб, що мають

необхідні для вирішення відповідного завдання знання, вміння та навички, тобто спеціальні знання. Втім, слід зауважити, якщо під час проведення традиційного обшуку запрошується один спеціаліст (іноді два чи три), що має, як правило, криміналістичні знання, то для обшуку у формі спеціальної операції необхідна значно більша кількість спеціалістів, які мають більш широкий спектр спеціальних знань, оснащені спеціальною технікою і залучаються для надання допомоги у виявленні, фіксації та вилученні доказів, відкриття закритих приміщень, сейфів, здійснення фотографування, звуко - чи відеозапису, проведення вимірювань, складання планів і схем, виготовлення відбитків та зліпків тощо. Залучення спеціалістів у процесі проведення обшуку у формі спеціальної операції зумовлюється необхідністю використання спеціальних знань і спеціальних технічних засобів:

– з метою обшуку конструктивно складних приміщень (споруд), що мають велику площу або розділені на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, крупних транспортних засобів тощо;

– з метою оцінки призначення знайдених речей (документи, платіжні засоби, контрабандна продукція, комп'ютерні засоби, виробниче обладнання, пристосування і прилади тощо) [179, с. 171].

На залученні широкого кола спеціалістів наголошує й Н. В. Копча. Наприклад, на проведення обшуку в кримінальних провадженнях про службове підроблення доцільно запрошувати фахівців у галузі економіки та бухгалтерського обліку для використання їх як консультантів для виявлення, збирання, огляду бухгалтерських документів [77, с. 113].

Спеціаліст-економіст, бухгалтер, залучений до обшуку фінансової, банківської установи, благодійної організації, вилучає повний пакет бухгалтерських документів для подальшої економічної експертизи. З метою встановлення повного обсягу фінансових махінацій, спеціалісти вилучають під час обшуку установи широкий спектр документів, що відображають рух коштів, майна та зобов'язань, а саме: прибуткові та видаткові накладні, податкові накладні, касові книжки, банківські виписки, договори тощо.

У зв'язку із тим, що у досліджуваних категоріях проваджень обшук у 47 % випадків проводиться на території благодійних фондів, громадських організацій, офісних приміщеннях, слід зауважити, що за таких обставин Закон вимагає обов'язкової участі представників підприємств, установ та організацій під час проведення обшуків у їхніх приміщеннях, забезпечуючи тим самим прозорість і контроль над процесом.

Слід зауважити, що обшук у службовому (виробничому) приміщенні завжди має певні ускладнення. Такі приміщення зазвичай мають велику площу і багато різних за призначенням об'єктів, зумовлених специфікою виробництва, а тому спеціаліст, який бере участь у обшуку, має знати не лише технологію виробництва і призначення обладнання, а й будову механізмів, правила експлуатації і техніки безпеки. Залежно від виду ситуації, яка склалась під час розслідування, до участі в такому обшуку, окрім вже вказаних економістів та бухгалтерів, у разі виявлення та вилучення різних документів доцільно залучати таких спеціалістів, як товарознавці, ревізори, які можуть повідомити слідчому нові, недостатньо або зовсім невідомі йому відомості, що мають суттєве значення для подальшого розслідування та допоможуть визначити, які саме документи варто вилучати. У процесі вилучення ж комп'ютерної техніки (жорстких дисків системних блоків комп'ютерів, флеш-носіїв, дискет тощо) та проведення огляду електронних документів доцільно запросити спеціаліста у цій галузі [179, с. 171].

Така необхідність може також виникнути, якщо під час обшуку слідчий має виявити доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні. За таких обставин спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку (ч. 6 ст. 236 КПК України) [85; 77, с. 113].

У цьому розрізі Н. В. Копча зазначає, якщо під час обшуку планується огляд комп'ютерної техніки, вилучення цифрової інформації, то у залученого спеціаліста – фахівця ІТ-технологій має бути технічне та програмне забезпечення (ноутбуки зі спеціальним ліцензійним програмним забезпеченням, загрузочні диски, мобільні носії інформації, на які безпосередньо копіюватимуться дані (жорсткі диски, DVD-диски, зовнішні пристрої з накопичувачами та для роботи з оптичними носіями інформації), інструменти для демонтажу обладнання (викрутки, кусачки, плоскогубці, пінцети, тощо), фото - та відеокамера для документування обшуку із запасними акумуляторами та додатковими флеш-носіями, бирки для нумерації доказів, упаковки для транспортування вилучених об'єктів (антистатичні пакети, кабельна стяжка, коробки для DVD-дисків та вилучених об'єктів тощо) [77, с. 113].

В контексті організації і тактики проведення обшуку, слід звернути увагу, що ряд науковців наголошує на відсутності чіткого розмежування організаційно-підготовчих заходів і безпосередньо пошукових дій, що призводить до зменшення змістовного наповнення та вагомості тактичних прийомів обшуку. В той час, як характерною особливістю обшуку як під час підготовки, так і під час безпосереднього його проведення є надзвичайно високе психологічне навантаження, адже обшук фактично є протистоянням між слідчим та особою, якої стосується обшук. Проведення обшуку може характеризуватися як конфліктністю, так і безконфліктністю ситуації, хоча і конфліктність, і безконфліктність слідчої (розшукової) дії є її загальними характеристиками, які не дозволяють заздалегідь обрати потрібну тактику, ті чи інші тактичні прийоми, їх системи [74, с. 54]. У зв'язку із чим повністю продумати і спланувати всі дії уявляється неможливим і слід допускати раптовість прийняття рішення у непередбачуваних випадках. У цьому контексті набуває особливого значення висвітлення тактичних прийомів, як найбільш ефективних варіантів дій, залежно від ситуації, що склалася.

Узагальнення слідчої практики, опитування співробітників слідчих підрозділів Національної поліції України та поглядів вчених, дозволяє дійти висновків, що під час проведення обшуків найчастіше використовуються такі тактичні прийоми:

1) залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків. Участь в обшуку підозрюваних дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення слідчої дії. Залучення свідків та потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не мають ніякого відношення до кримінального провадження;

2) спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці;

3) видалення підозрюваних з місця проведення обшуку. Це прийом, заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку, для того, щоб використовувати їх необізнаність про його результати під час проведення наступних допитів;

4) використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними, для викриття прихованих об'єктів;

5) відволікаючі прийоми, які найчастіше використовується у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховання розшукуваних об'єктів (схованки), однак при цьому недоцільно розкривати злочинцям (їх захисникам) свою поінформованість та її джерела;

6) словесна розвідка. Цей тактичний прийом полягає в тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий повинен створити враження в обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені. Таке враження може скластися у зв'язку із ретельністю обшуку, що не рідко призводить до добровільної видачі предметів. Під час застосування прийому слідчий

повинен ретельно спостерігати за поведінкою обшукуваного. Це може направити слідчого за правильним напрямом пошуку;

7) постановка запитань обшукуваному. Під час проведення обшуку слідчий повинен втягувати обшукуваного в бесіду. При цьому доцільно ставити низку запитань, які можуть мати конкретизуючий, уточнюючий або контрольний характер. Такий прийом дозволяє встановити поінформованість обшукуваного, усунути протиріччя, що виникли під час проведення слідчої (розшукової) дії;

8) зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного. При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься в його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку;

9) раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку. Вказаний тактичний прийом дозволяє створити в обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі всі об'єкти, які підлягають відшуканню, та місця їх знаходження. Звідси обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази та об'єкти, що мають значення для справи [186, с. 211-212].

Втім, як слушно наголошує К. О. Чаплинський, вказані тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного, а повинні застосовуватися комплексно залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Слідчий повинен вміло переходити від одного до іншого, що дозволить проводити обшук більш результативно. Під час використання тих чи інших тактичних прийомів обшуку слідчий повинен враховувати певні тактичні умови, що дозволяє проводити слідчу дію наступально та завчасно запобігати будь-якій протидії з боку злочинців та інших зацікавлених осіб [186, с. 213].

Як ми вже зазначали, об'єктами вилучення у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності та гуманітарної допомоги здебільшого є комп'ютерна техніка та електронні носії інформації.

Ураховуючи особливості такого об'єкта вилучення, як комп'ютерна техніка, у криміналістичній літературі рекомендується такі тактичні прийоми обшуку у кримінальному провадженні:

- відсторонити від комп'ютера осіб, що працюють за ним чи знаходяться біля нього, і не приймати від них допомоги в його огляді і тимчасовому вилученні;

- зафіксувати місцезнаходження комп'ютера, його обладнання і не проводити будь-яких маніпуляцій з ними, якщо їх результат заздалегідь невідомий;

- якщо комп'ютер увімкнений – вжити заходів, щоб ніхто не вимкнув електропостачання і зафіксувати, яка програма працює;

- за допомогою спеціаліста вимкнути комп'ютер і відключити від нього периферійні пристрої, попередньо зафіксувавши порядок їх з'єднання;

- упакувати окремо кожний пристрій і з'єднувальні кабелі для безпечного транспортування [112, с. 6].

Слід зауважити, що перед початком вилучення комп'ютерної техніки необхідно зафіксувати її початковий стан за допомогою фото і- або відеозйомки. Це дозволить у подальшому довести, що комп'ютерна техніка не була піддана змінам. До того ж, перед відключенням комп'ютерної техніки від мережі необхідно зробити скріншоти екрану, щоб зафіксувати інформацію, яка може бути втрачена при вимкненні.

Вилучення інформації із хмарних сховищ під час обшуку також є складною процедурою, яка вимагає узгоджених дій правоохоронних органів, законодавців та технічних спеціалістів. Наприклад, як показали наші дослідження, дані в хмарних сховищах можуть зберігатися на серверах, розташованих у різних країнах, що ускладнює їх вилучення. До того ж, багато хмарних сховищ використовують криптографічні методи захисту даних, що ускладнює їх вилучення. У зв'язку із чим слід внести зміни у законодавство, що має бути адаптовано до нових технологій та викликів, що виникають у зв'язку з розвитком хмарних технологій.

3.3. Особливості огляду електронних носіїв інформації та паперових документів

Оскільки документи є одним із найнадійніших засобів доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з шахрайством у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги, то їх вилучення і дослідження є обов'язковою складовою розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

У зв'язку з цим важливу роль відіграє проведення ретельного огляду та вивчення вилучених документів з метою їх систематизації, визначення ознак підробки тощо [1, с. 18].

Огляд документів – це одна з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, яка проводиться з метою виявлення та фіксації інформації, що має значення для розкриття кримінального правопорушення. Ця дія передбачає детальне дослідження документів (як паперових, так і електронних), їх змісту, реквізитів, а також виявлення слідів, які можуть вказувати на кримінальне правопорушення.

Як показав аналіз судово-слідчої практики, серед паперових документів у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги огляду здебільшого підлягають:

- посвідчення волонтера (32 %);
- договір про провадження волонтерської діяльності (26 %);
- документи, що посвідчують статус особи, яка потребує благодійної допомоги (довідка про взяття на облік внутрішньо-переміщеної особи (21 %);
- посвідчення особи з інвалідністю (15 %);

- довідка про те, що особа постраждала внаслідок надзвичайної ситуації (8 %);
- акт про обстеження пошкодженого житла (12 %);
- посвідчення учасника бойових дій (37 %);
- документи організації, яка збирає кошти (23 %);
- документи, на підставі яких повинна видаватися допомога. Це можуть бути декларації на гуманітарну допомогу (у разі обрання паперового варіанту (32 %);
- листи-гарантії від одержувача гуманітарної допомоги (28 %);
- листи-звернення (24 %) та ін.

Вказані документи можуть мати інтелектуальну підробку (видаватися від імені справжніх осіб, які компетентні видавати такого роду документи, із зазначенням інформації, що є неправдивою), або повністю підроблятися (матеріальна підробка). Тому, важливим завданням є виявлення ознак такої підробки і направлення документів на подальше експертне дослідження.

Огляд таких документів має включати детальне вивчення змісту документа, а також почерку і підпису з метою виявлення будь-яких невідповідностей, які можуть вказувати на підробку або інші махінації. Комплексне дослідження документів передбачає проведення як почеркознавчої експертизи для встановлення авторства почерку та підписів, так і інших видів експертиз (економічної, бухгалтерської, податкової звітності тощо) для аналізу змістовної частини. Тому під час огляду слід звертати увагу на всі деталі, які можуть бути використані для подальшого дослідження.

Ключовим напрямком дослідження документів під час огляду є виявлення невідповідностей, які можуть проявлятися як у суперечностях всередині одного документа, так і у розбіжностях між кількома документами, що стосуються однієї операції.

У цьому розрізі В. В. Лисенко, О. С. Задорожний та О. П. Дзісяк виділили три ключові позиції огляду документів. Зокрема, у ході огляду документів необхідно особливу увагу звертати на встановлення:

- зовнішніх ознак (реквізитів), особливостей виготовлення документа;
- ознак інтелектуальної і матеріальної підробки (з цього приводу існують спеціальні наукові дослідження);
- ознак, що характеризують автора і виконавця документів [93, с. 198].

Натомість, слід зауважити, що для проведення всебічного та об'єктивного огляду документів, особливо коли мають місце складні економічні питання, що стосуються сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, необхідні глибокі знання в галузі бухгалтерського обліку, фінансів, податків тощо. Слідчий, не маючи такої вузькоспеціалізованої підготовки, може пропустити важливі деталі або неправильно інтерпретувати інформацію.

У цьому розрізі слід погодитися із позицією Б. Б. Теплицького, О. М. Шрамко та В. В. Юсупова, що з метою якісного проведення, огляд документів повинен відбуватись за участю спеціалістів різних галузей знань: спеціалістів-економістів бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності, ціноутворення, спеціалістів у галузі технічного дослідження документів, почеркознавства та авторознавства, комп'ютерних технологій тощо. До огляду також рекомендується залучати працівників органів контролю – ревізорів, перевіряючих, аудиторів, що сприятиме більш швидкому встановленню фактів порушення фінансової дисципліни та виявленню фактів шахрайства. Важливим для спеціаліста є знання спеціальної бухгалтерської термінології, шифру форм звітності та назв документів, які необхідно вилучити при проведенні огляду (обшуку), тимчасовому доступі до предметів і документів. Спеціаліст-економіст повинен також допомогти слідчому правильно зафіксувати в протоколі місця виявлення документів, знаходження їх у відповідних папках та файлах, в тому числі розміщених у спеціальних комп'ютерних програмах з бухгалтерського обліку [175, с. 42].

Попри різні погляди вчених, слушною є думка, що слідчий і спеціаліст мають взаємодіяти без порушення процесуальної процедури. У свою чергу,

спеціаліст має право звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на особливості документів, знайомитися з протоколом і надавати до нього зауваження. При цьому, для дослідження спеціаліст може застосовувати різну техніку (портативні мікроскопи, лупи, освітлювачі тощо) та методи дослідження, що не пошкоджують і не змінюють документ. Правильне поводження з документами є важливою вимогою їх огляду. До тексту документів неприпустимо вносити будь-які зміни шляхом обведення, підкреслення, проставляння інших позначок різними письмовими приладами (маркерами, олівцями, кульковими, гелевими, чорнильними ручками тощо), а також не можна пошкоджувати документ шляхом вирізання або наклеювання окремих фрагментів [12, с. 163].

Не заміною для слідчого буде допомога спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями у сфері комп'ютерних технологій. Такі спеціалісти під час огляду комп'ютерної техніки та носіїв комп'ютерної інформації можуть виявити ознаки виготовлення різних копій і варіантів документів, наявність ознак підробки, виконавця документів, дату виготовлення та внесення зміни в документи, що мають значення для розслідування, встановити факти редагування початкового змісту документів шляхом попереднього дослідження електронних версій цих документів, створених за допомогою персонального комп'ютера [141, с. 30].

Для пошуку цифрових доказів підлягають огляду різноманітні компоненти комп'ютерної системи, починаючи від зовнішніх носіїв і закінчуючи внутрішніми накопичувачами. При цьому, перелік об'єктів огляду в кожному конкретному випадку визначається індивідуально і може включати як стандартні носії інформації (дискети, флеш-носії), так і сучасні електронні носії (смартфони, планшети, хмарні сховища).

У кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги актуальним є вивчення інформації на платформах, де реєструються особи з метою отримання гуманітарної допомоги. Так, наприклад, фінансову допомогу від

Червоного Хреста можуть отримати малозабезпечені сім'ї з постраждалих громад. Для реєстрації треба подати заявку через платформу «Допомога». Разом з тим, грошову допомогу від ЮНІСЕФ українці можуть отримати в межах проєкту «Спільно». Йдеться про додаткову фінансову підтримку багатодітних сімей, які постраждали від війни. Щоб отримати грошову допомогу від ЮНІСЕФ, треба було заповнити анкету на сайті ЮНІСЕФ і надіслати її, дотримуючись інструкцій [53].

Разом із тим, зазвичай активні фонди регулярно оновлюють пости у соціальних мережах, публікують фото і відео, оголошують результати збору коштів та інформацію про нові акції, відповідають на питання користувачів тощо. При цьому, фонди мають публікувати фінансові звіти про роботу. Вивчаючи інформацію на такому сайті можна отримати інформацію про організаційно-правову форму, імена засновників, місце реєстрації тощо, проаналізувати невідповідність певних даних між собою [57].

Під час огляду сайту благодійної організації (гуманітарного фонду) слід запросити спеціалістів, які мають комплекс знань та досвіду в різних галузях, зокрема:

а) спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій – надає допомогу у збиранні цифрових доказів (текстові файли, зображення, відео, бази даних тощо); разом зі слідчим аналізує структуру сайту, його код та конфігурацію сервера; визначає час створення, редагування та видалення сторінок; виявляє сліди видаленої інформації; здійснює порівняльний аналіз з іншими сайтами або архівами;

б) фінансовий аналітик – аналізує фінансові показники, проведені платежі та інші фінансові операції, пов'язані з сайтом, виявляє ознаки фінансових махінацій;

в) маркетолог – аналізує рекламні матеріали та інші маркетингові активності, пов'язані з сайтом; виявляє невідповідності та вказує на можливі ознаки обману споживачів тощо.

Огляд веб-сторінки, на якій розміщено сайт благодійної компанії, з проведенням подальшого експертного дослідження у сфері телекомунікацій, по-перше, надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності компанії; по-друге, зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління веб-сайтом; по-третє, визначити інтернет-провайдера, який надавав доступ до веб-сайту [61].

У криміналістичній літературі пропонується два способи фіксації інформації, що знаходиться на веб-сторінці:

1) візуальна форма, в ході якої здійснюється лише візуальний огляд зображення на дисплеї пристрою: роздрукування веб-сторінки (Web-скріншот) та її огляд; фіксація особою контенту, що міститься на веб-сайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски) тощо;

2) технологічна форма фіксації: отримання довідок від провайдерів (log-файли); миттєва фіксація веб-сторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів. За такої фіксації здійснюється фіксація не тільки візуального відображення, а й вихідного коду, URL-адреси веб-сторінки та часу здійснення такої фіксації; використання сервісу Internet Archive. WaybackMachine, який здійснює фіксацію змісту окремих веб-сторінок [177].

Останнім часом у правозастосовній практиці досить поширеними є випадки так званого «огляду предмета – цифрового пристрою» (смартфона, планшета, комп'ютера тощо) з метою виявлення та копіювання цифрової інформації, яка зберігається на цих носіях, для її дослідження та використання у кримінальному провадженні. Водночас, деякі вчені звертають увагу, що слідчий, вилучивши певний цифровий пристрій (телефон, комп'ютер, планшет) і оглядаючи цей предмет, зазвичай не обмежується візуальним спостереженням його зовнішніх ознак (що є оглядом предмета у його традиційному розумінні), а намагається отримати інформацію іншого характеру – про смс-повідомлення, повідомлення в Viber, WhatsApp, Telegram, прослухати записані телефонні розмови (оскільки деякі смартфони передбачають таку функцію). Характер таких дій по суті означає втручання у

приватне спілкування особи, яке вимагає обов'язкового судового контролю. Крім того, очевидно, що огляд предмета в його класичному розумінні як візуального спостереження ознак певного матеріального об'єкта не відповідає характеру тих дій, які здійснюються з метою дослідження інформації, що може зберігатися у відповідному девайсі. Звертаючи увагу на цю проблему, деякі дослідники пропонують використовувати поняття «обшук цифрового пристрою», оскільки це, начебто, відповідатиме природі слідчої дії, яка проводиться в такому випадку. Натомість, погоджуємося із М. І. Демурою, Д. І. Клепкою та І. О. Крицькою, що більш доцільним все ж таки є застосування в цьому випадку порядку тимчасового доступу до цифрової інформації шляхом ознайомлення з нею та її копіювання. Причому, якщо для такого доступу необхідне подолання логічного захисту (тобто цифровий пристрій захищений паролем), то необхідним є залучення спеціаліста [44, с. 297].

Проте цю ситуацію розтлумачує Верховний Суд, тобто зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту, при цьому не вбачаючи жодних порушень вимог кримінального процесуального закону під час дослідження інформації, яка була наявна в мобільному телефоні, шляхом увімкнення телефона й огляду текстових повідомлень, які в ньому містилися (листування в телеграм-каналі) та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного сервера (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. За таких обставин Верховний Суд не вбачає жодних порушень вимог кримінального процесуального закону під час огляду цього кримінального провадження [68, с. 55; 23].

Загалом, для захисту комп'ютерної техніки та мобільних терміналів від сторонніх втручань, досвідчені шахраї можуть використовувати різноманітні механізми, зокрема:

– механізми шифрування, що припускають використання криптографічних перетворень даних для того, щоб зробити їх нечитабельними або неосмисленими. Шифрування застосовується спільно зі зворотною функцією – розшифрування. Шифрування використовується для забезпечення послуги конфіденційності, але може також підтримувати інші послуги забезпечення безпеки, наприклад, автентифікації і захисту цілісності даних. Автентифікація джерела даних часто забезпечується шляхом використання механізму захисту цілісності даних спільно з шифруванням або цифрового підпису. Логічна автентифікація користувача комп'ютерної системи здійснюється на основі пароля. Автентифікація об'єкта комунікації зазвичай виконується за допомогою подвійного або потрійного підтвердження з'єднання або «рукостискання» аналогічно процедурі синхронізації пакетів у протоколах зі встановленням з'єднання;

– механізм заповнення трафіку – застосовується для забезпечення конфіденційності трафіку. Заповнення трафіку може включати генерацію випадкового трафіку, заповнення додатковою інформацією інформативних пакетів, передачу пакетів через проміжні станції в «непотрібному» напрямі. Обидва типи пакетів, як інформативний, так і випадковий, можуть доповнюватися до постійної довжини;

– механізми керування маршрутизацією – застосовуються для забезпечення конфіденційності з метою запобігання контролю за шляхом проходження даних від відправника до одержувача. Вибір шляху може здійснюватися або крайовою системою, реалізуючи маршрутизацію, яка визначається джерелом (source routing), або проміжною системою на основі використання «позначок безпеки», що вводяться в пакет крайовою системою. Цей механізм вимагає забезпечення надійності (конфіденційності) проміжних систем і може мати істотні варіації при використанні різних систем. Він може також використовуватися і для забезпечення захисту цілісності даних (з функціями відновлення даних або з'єднання) за рахунок введення і використання для передачі даних альтернативних шляхів у разі виникнення

атак, що призводять до переривання комунікацій та інші захисні механізми [59, с. 43]. Звичайно слідчому складно розібратися в таких специфічних технічних питаннях, тому запрошується обізнана в галузі комп'ютерних технологій особа.

Під час огляду мобільного пристрою слідчому доцільно запросити й працівника оперативно-технічного підрозділу, який у присутності понятих за допомогою апаратно-програмного комплексу Cellebrite UFED здійснює огляд комп'ютерних даних виявленого та вилученого слідчим стільникового радіотелефона, тобто інформації, не порушуючи слідів пальців рук на корпусі цього мобільного терміналу для подальшого дослідження, та створює «образ» / електронний звіт наявної інформації. Створений «образ» / електронний звіт спеціаліст записує на цифровий диск на зразок CD-R, DVD-R (носії інформації, який конструктивно та функціонально передбачений тільки для разового запису, що в подальшому унеможливорює додаткові запитання зі сторони захисту під час судового розгляду) у вигляді файлу, закріплює електронною міткою у вигляді контрольної суми (hesh summa) із використанням алгоритму SHA-1 (SHA-2 або MD5). Зафіксовану інформацію на цифровому диску особа, яка здійснює ці процесуальні дії, також засвідчує електронним підписом. За результатами огляду слідчий складає протокол. До протоколу як додаток долучають стільниковий радіотелефон, матеріальний носій інформації, підписаний працівником оперативно-технічного підрозділу алгоритмом хешування SHA-1 або SHA-2, MD5 з відомостями, отриманими під час огляду інформації з мобільних терміналів (стільникових радіотелефонів) та/або sim-карток [68, с. 55].

Слід сказати, що нормами чинного законодавства чітко не визначено, як повинна оформлюватись та завірятись електронна та паперова копії електронних доказів. Втім, в судовій практиці склалися наступні правила оформлення копій веб-сторінок як електронних доказів. Електронна копія веб-сторінки оформлюється у форматі HTML-документа, до якого додається кваліфікований електронний підпис, що належить стороні, яка подає цей

доказ. У випадках, якщо для належного встановлення обставин справи для суду важливе існування веб-сторінки у певному вигляді на конкретний момент часу, до її копії додається кваліфікована електронна позначка часу, оформлена кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг відповідно до вимог Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII та постанови КМУ «Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг» від 7 листопада 2018 р. № 992. Електронна копія веб-сторінки як електронного доказу подається до суду на компактному електронному носії (CD-диску, флеш-накопичувачі, карті пам'яті тощо) [187, с. 174].

Кожен етап копіювання має бути детально задокументований, включаючи:

- опис обладнання та програмного забезпечення, що використовується;
- хронологію дій;
- фіксацію будь-яких проблем або нестандартних ситуацій.

Таким чином, для забезпечення допустимості доказів у судовому процесі необхідно дотримуватися детальної документації кожного етапу копіювання, включаючи опис обладнання, хронологію дій та фіксацію проблем, що є невід'ємною частиною забезпечення безперервності ланцюжка доказів та підтвердження їхньої автентичності.

Висновки до розділу 3

1. Виокремлено організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту. Особливу увагу приділено вивченню особи допитуваного, враховуючи процесуальний статус, вікові особливості, рівень обізнаності у сфері благодійності та волонтерства, наявність злочинного досвіду тощо.

Зазначено, що попереднє вивчення особистості підозрюваного надає можливість отримати важливу інформацію про його минуле, вчинені раніше злочини, соціальне оточення, професійні навички, допомагає встановити можливу наявність співучасників злочину, мотиви вчиненого та інші деталі, які можуть бути важливими для розслідування і дозволяють скласти більш повну картину злочину. Вивчення даних про свідка та потерпілого сприятиме прогнозуванню їхньої поведінки на допиті та може виявити можливість утаювання важливих деталей, розкрити інформацію про їхні зв'язки із підозрюваними та особисту зацікавленість тощо.

2. Звернуто увагу на важливість ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, а також необхідність ознайомлення із правовою базою та особливостями функціонування сфери волонтерської та благодійної діяльності та гуманітарної допомоги, з метою визначення характеру реалізації злочинних намірів. Наголошено на доцільності отримання консультації спеціалістів, які обізнані з порядком та процедурою виникнення правовідносин між суб'єктами, які діють у зазначеному сегменті.

3. Досліджено особливості формування психологічного контакту, залежно від процесуального статусу особи (потерпілого, свідка, підозрюваного). Висвітлено тактику проведення допиту, з урахуванням використання рефлексивного мислення, прогнозування варіантів відповідей та поведінки особи під час допиту, пред'явлення доказової бази тощо. Окреслено особливості допиту підозрюваного як в умовах співпраці, так і протидії досудовому розслідуванню.

Окреслено обставини, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого, свідка та підозрюваного.

4. У осіб, які вчинили шахрайські дії, а також в організаціях, що мають відношення до благодійної (гуманітарної) допомоги та волонтерської діяльності, здійснюється вилучення великої кількості предметів та документів (у тому числі й електронних), які мають доказове значення. Проте, вилучення таких доказів нерідко супроводжується юридичними та практичними

проблемами, що перешкоджають ефективному розслідуванню. Вибір способу вилучення доказів залежить від конкретних обставин кримінального провадження. При прийнятті рішення слід враховувати такі фактори: характер доказів; місцезнаходження доказів; ризик знищення доказів; можливість отримання додаткової інформації; вплив на процес розслідування в цілому тощо.

5. Особливу увагу приділено порядку тимчасового доступу до інформації, що перебуває у володінні мобільного оператора, з метою встановлення: ІМЕІ мобільних терміналів, в яких працювала сім-карта; місця виходу її на зв'язок та коло її інших абонентів. Дана інформація надає можливість прив'язати сім-карту до конкретної особи, ідентифікувати мобільні термінали, які використовувались злочинцями (шахраями).

6. Висвітлено організаційно-тактичні особливості обшуку на території благодійних фондів, громадських організацій, офісних приміщень. Наведено комплекс тактичних прийомів при проведенні обшуку як у конфліктній, так і безконфліктній ситуації.

7. Огляд паперових документів має включати детальне вивчення їх змісту, а також почерку і підпису з метою виявлення невідповідностей, які свідчать про підробку або інші махінації. Комплексне дослідження документів передбачає проведення як почеркознавчої експертизи для встановлення авторства почерку та підписів, так і інших видів експертиз (економічної, бухгалтерської, податкової звітності тощо) для аналізу змістовної частини. Тому під час огляду слід звертати увагу на всі деталі, які можуть бути використані для подальшого дослідження.

8. Виокремлено низку проблемних питань, що виникають під час огляду документів бухгалтерської та податкової звітності, а також документів, які підтверджують фінансово-господарські операції. Такий огляд супроводжується необхідністю вивчення інформації, що стосуються сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, що потребує спеціальних знань у галузі бухгалтерського обліку, фінансів,

податків тощо. Наголошено на залученні до огляду спеціалістів різних галузей знань: спеціалістів в галузі бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності; спеціалістів у галузі технічного дослідження документів, почеркознавства та лінгвістики; спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій, ревізорів; аудиторів та ін.

9. Важливим є вивчення інформації на електронних платформах, де реєструються особи з метою отримання гуманітарної допомоги, а також електронної інформації з різних реєстрів, особливостях моніторингу та аналізу постів у соціальних мережах та ін. Висвітлено специфіку огляду сайту благодійної організації (гуманітарного фонду), розглянуто способи фіксації інформації, що знаходиться на веб-сторінці. Акцентовано увагу на огляді цифрових пристроїв (мобільних телефонів, комп'ютерів, планшетів тощо) шляхом візуального аналізу та описання його зовнішніх ознак, а також специфіці подолання логічного захисту цифрового пристрою, захищеного паролем за участю спеціаліста.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у розробленні теоретико-прикладних засад методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, а також формулювання науково обґрунтованих практичних рекомендацій і пропозицій щодо їх розвитку й удосконалення. У результаті дослідження сформовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Здійснено криміналістичний аналіз сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Визначено специфіку правового регулювання наведених сфер діяльності та окреслено фактори, що сприяють їх криміналізації. Наявність низки колізій у законодавстві, що регулює відносини у сфері благодійницької діяльності в Україні не лише ускладнює створення благодійних організацій та гуманітарних фондів, але й утворює перешкоди для їх ефективної діяльності, зумовлюючи сприятливі умови для шахрайських дій (схем) у цьому секторі економіки. Відсутність належного державного контролю та низький рівень обізнаності громадськості створюють сприятливі умови для активізації дій шахраїв під виглядом благодійників та волонтерів, особливо у період запровадженого воєнного стану, активізації бойових дій, поширення пандемій, епідемій, виникнення надзвичайних природних явищ та ін. Як наслідок – зростання злочинності у сфері благодійної та волонтерської діяльності дестабілізує правовий простір України та підриває довіру, насамперед, міжнародних партнерів, до національного законодавства, тому система розподілу благодійної або гуманітарної допомоги в Україні має бути більш прозорою та підзвітною з метою уникнення шахрайських посягань та забезпечення справедливого розподілення коштів і ресурсів.

2. Розкрито зміст окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Встановлено, що питання криміналістичної характеристики та наповнення її окремими елементами на сьогодні є предметом наукових дискусій, оскільки дослідники не можуть дійти згоди щодо її універсального складу й змісту, що обумовлює постійний розвиток наукових пошуків у цій галузі.

Найпоширенішими *способами* вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є: 1) привласнення коштів або майна, зібраного під виглядом допомоги постраждалим від війни або військовослужбовцям – 48 %; 2) створення на фейкових сторінках у соціальних мережах інформації про допомогу – 32 %; 3) шахрайські дії відносно до сумлінних волонтерів, які публікують у соціальних мережах свої особисті дані – 23 %; 4) розробка фішингових сайтів, які імітують урядові та європейські портали, з метою незаконного заволодіння фінансовими ресурсами та конфіденційною інформацією користувачів – 11 %; 5) фішингові посилання, що ведуть на підроблені web-ресурси, які не відрізняються від оригінальних сайтів банків, державних органів або благодійних організацій – 7 %; 6) реєстрація благодійних організацій з метою здійснення протиправної діяльності, що пов'язана з увезенням товарів під виглядом гуманітарних вантажів – 12 %; 7) шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із окупованих територій та перерахуванням (передачею) грошей на окуповані території – 33 % та ін.

Слиди злочинної діяльності здебільшого зберігаються на жорстких дисках – 94 %, магнітних стрічках – 85 %, хмарних сховищах – 42 %, пам'яті телефону – 92 % та інших носіях інформації – 87 %.

Досліджено *умови*, що визначають обстановку шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, обставини *місця* і *часу* вчинення протиправних діянь. Наголошено на

важливості встановлення місця вчинення шахрайських дій, вчинених шляхом використання інтернет-технологій.

Предметом шахрайських дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги є: військове спорядження; продукти харчування; предмети одягу; засоби гігієни; транспортні засоби, ввезені на територію України як гуманітарна допомога на потреби ЗСУ; медикаменти та засоби індивідуального захисту (ліки, вакцини, маски, антисептики); медичне обладнання (апарати штучної вентиляції легень, пульсоксиметри та інші прилади, необхідні для лікування хворих на COVID-19); фінансова допомога та ін.

Потерпілими від шахрайства у сфері благодійності найчастіше стають особи, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок природних катаклізмів, соціальних потрясінь або збройних конфліктів. Натомість, нерідко потерпілими стають й волонтери та благодійники.

З'ясовано криміналістично вагомі ознаки *особи шахрая*, який вчиняє шахрайства. Визначено місце *організованих груп* у структурі злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Злочинні угруповання, що здійснюють шахрайства у благодійній сфері, – це складні мережі, що представляють собою високопрофесійні команди, які складаються з осіб з високим рівнем інтелекту та навичок соціальної інженерії. Завдяки своїй згуртованості, здатності адаптуватися до змін та наявності корумпованих зв'язків, вони здатні створювати складні багаторівневі шахрайські схеми з функціонуванням фейкових благодійних організацій або гуманітарних фондів, застосовуючи різноманітні види обману та завдаючи значної шкоди як окремим особам, так і суспільству в цілому.

3. Схарактеризовано процес оцінки інформації щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Зокрема, на початковому етапі досудового розслідування слідчий стикається з необхідністю виконати значну кількість заходів, які спрямовані

на збирання та перевірку доказів, що підтверджують наявність складу кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях щодо шахрайств джерелами інформації здебільшого виступають: самостійне виявлення уповноваженою службовою особою, у тому числі працівником кіберполіції, з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинене шахрайство – 17 %; усна або письмова заява або повідомлення про вчинене шахрайство – 64 %; інше – 19 %. Втім, законодавець надає достатньо стислий термін (24 години) для прийняття рішення про відкриття кримінального провадження, що призводить до значної кількості помилок, допущених в процесі кримінально-правової кваліфікації за фактом шахрайських дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Відмежування ознак шахрайства у сфері благодійної (гуманітарної) допомоги від незаконного використання такої допомоги з метою отримання прибутку є одним із найскладніших завдань для слідчого.

4. Окреслено коло обставин, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Пріоритетною обставиною, що підлягає встановленню, є подія шахрайства, де суттєвими елементами є час і місце учинення кримінального правопорушення, враховуючи «віртуальний» характер низки шахрайських дій (схем). Обов'язковому встановленню підлягають й обставини, які пов'язані з особою підозрюваного (мотив і умисел протиправних дій, зміст провини, обумовлений співвідношенням інтелектуального і вольового моментів); дані щодо предмету шахрайського посягання; відомості про особу потерпілого та розмір завданої шкоди тощо.

Під час розслідування шахрайства слід ретельно досліджувати обставини, пов'язані з правовим статусом суб'єктів, які задіяні в отриманні та просуванні благодійної (гуманітарної) допомоги, адже їхні дії можуть бути злочинними на будь-якому етапі. Обставинами, що підлягають встановленню, є ознаки шахрайської діяльності організації, що має відношення до

здійснення волонтерської та благодійної діяльності, зокрема: 1) відсутність офіційного web-сайту; 2) відсутність прозорої фінансової звітності; 3) невідповідність інформації на сайті офіційному стилю викладання; 4) негативна репутація керівництва.

Під час розслідування шахрайства слід ретельно досліджувати обставини, пов'язані з правовим статусом суб'єктів, які задіяні в отриманні та просуванні благодійної (гуманітарної) допомоги, адже їхні дії можуть бути злочинними на будь-якому етапі.

5. Розкрито особливості криміналістичної профілактики у кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги. Профілактична діяльність – це комплексне явище, яке перетинається з різними галузями знань (кримінологія, кримінальне право, адміністративне право, соціологія, психологія тощо). Відсутність чіткої межі між профілактикою кримінальних правопорушень у різних галузях знань ускладнює розробку єдиної стратегії профілактики, хоча і відкриває нові перспективи для досліджень та розробки інноваційних підходів.

До засобів криміналістичної профілактики відноситься не тільки встановлення причин і умов учинення кримінальних правопорушень, а й застосування заходів такої профілактики, зокрема: 1) запровадження соціальних програм, які допомагатимуть соціально незахищеним громадянам отримати доступ до необхідних ресурсів; 2) посилення освіти й правової обізнаності населення, що допоможе розпізнавати шахрайські прояви; 3) підсилений контроль за використанням коштів, виділених як благодійна або гуманітарна допомога; 4) удосконалення законодавства, що регулює діяльність волонтерських організацій та благодійних (гуманітарних) фондів; 5) чітка регламентація процедур надання благодійної або гуманітарної допомоги та ін.

Окреслено особливості взаємодії правоохоронних органів з державними і приватними установами та громадськими організаціями,

засобами масової інформації у кримінальному провадженні. Запропоновано основні напрями такої співпраці, зокрема: 1) *інформування громадськості* – розповсюдження інформації про поширені шахрайські схеми через соціальні мережі, засоби масової інформації, проведення інформаційних компаній, надання рекомендацій щодо запобігання шахрайським посяганням та алгоритму дій у випадку їх виявлення; 2) *залучення громадськості до розслідування* – створення «гарячих» ліній для повідомлення про факти учинення шахрайства у певній сфері (волонтерство, благодійництво, надання гуманітарної допомоги); організація зустрічей з представниками громадськості для обговорення проблем та пошуку спільних рішень; залучення волонтерів до проведення роз'яснювальної роботи серед населення; залучення представників громадськості до проведення окремих процесуальних дій (у якості понятих); 3) *прозорість досудового розслідування* –регулярне інформування громадськості про хід розслідування резонансних справ щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги; публікація статистичних даних про кількість виявлених фактів шахрайства та притягнутих до відповідальності осіб (особливо у період запровадженого воєнного стану).

Наведені заходи є досить дієвими, оскільки у шахрайських схемах можуть фігурувати корумповані представники органів державної влади й управління, громадських організацій, працівники правоохоронних органів.

Розкрито особливості взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами. Втім, у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги розповсюдженою є взаємодія правоохоронних органів з державними і приватними установами та громадськими організаціями, а також засобами масової інформації.

6. Визначено особливості організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної

діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Ефективність допиту залежить від ретельної його підготовки, що включає: вивчення матеріалів кримінального провадження, формулювання предмету допиту, визначення часу і місця проведення, підбір речових доказів, підготовка технічних засобів, вивчення особи допитуваного, ознайомлення зі спеціальною літературою та ін. Окрім того, ефективне проведення допиту вимагає від слідчого глибоких знань психології, криміналістики та права, а також певного досвіду у провадженнях даної категорії, здатності швидко реагувати на нетипові (конфліктні) ситуації та застосовувати різноманітні методики.

Розкрито тактику допиту підозрюваного. Здебільшого шахраї характеризуються психологічною стійкістю й умінням маніпулювати іншими людьми, використовуючи різноманітні форми обману, що вимагає від слідчого ретельного аналізу доказів для викриття їхніх неправдивих показань та застосування низки тактичних прийомів. Виокремлено найбільш ефективні прийоми допиту, зокрема: рефлексивне мислення, спостереження за поведінкою підозрюваного та його психофізіологічними реакціями, прогнозування можливих відповідей, створення поінформованості щодо події шахрайства, пред'явлення доказів, використання фактору раптовості та ін.

Висвітлено тактику допиту потерпілого і свідка. З'ясовано, що неточності у показаннях потерпілого або свідка можуть бути викликані спробою приховати не сумлінну поведінку або нездатність запам'ятовувати деталі, що мають значення для провадження. У цьому випадку запропоновано застосовувати тактичні прийоми, пов'язані з відтворенням подій та використанням асоціативних зв'язків.

Виокремлено й схарактеризовано обставини, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого, зокрема: 1) чи відноситься потерпілий до категорії осіб, які потребують благодійної (гуманітарної) допомоги; 2) чи здійснював потерпілий пошук потенційних благодійників або волонтерів, та протягом якого часу; 3) який процес (деталі) пошуку

благодійної допомоги, зокрема, якими каналами він користувався для пошуку потенційних донорів, чи використовував для цього друковані оголошення, онлайн-платформи або інші канали комунікації; 4) чи зверталася особа до різних благодійних фондів та волонтерських організацій, яких саме, які наслідки такого звернення; 5) чи передбачалися якісь фінансові відрахування за отримання благодійної допомоги, а якщо так, то у якому розмірі і чи були ці умови зафіксовані документально; 6) яка саме благодійна або гуманітарна допомога пропонувалася; 7) як виглядали шахраї, яка їхня кількість, чи пред'являли документи, що посвідчують їхній статус та законність їхньої діяльності; 8) чи не було підозри у потерпілого щодо законності дій цих осіб, у чому саме полягала ця підозра; 9) які заходи вжито потерпілим для перевірки достовірності пропозиції, знайденої в Інтернеті, особливо щодо контактних даних; 10) чи підписувала особа різноманітні документи без вивчення їхнього змісту; 11) хто був присутній під час учинення шахрайських дій; 12) коли саме потерпілий зрозумів, що відносно нього здійснено шахрайські дії та ін.

7. Розкрито особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій, спрямованих на одержання інформації з матеріальних джерел. Охарактеризовано організаційно-тактичне забезпечення проведення обшуку та тимчасового доступу до речей і документів.

Встановлено, що запорукою обшуку і тимчасового доступу до речей та документів є якісна їх підготовка, що полягає у проведенні комплексу заходів, які дозволяють переконатися, що всі необхідні умови для їх проведення дотримано, а дії слідчого відповідають вимогам КПК України. Підставами для проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо шахрайств є: 1) результати допитів (інформація, отримана від осіб, які бачили або знають про місцезнаходження розшукуваних предметів або шахраїв); 2) результати НСРД та розшукових заходів; 3) результати листування, записи, фотографії, відеозаписи тощо, які вказують на можливе місцезнаходження доказів та ін.

Об'єктами обшуку та тимчасового доступу до речей та документів у кримінальних провадженнях щодо шахрайств можуть бути: благодійні фонди, громадські організації, офісні приміщення, житло шахраїв тощо. Специфіка розслідування шахрайства полягає у вилученні та подальшому аналізі низки матеріальних об'єктів. Зокрема, до об'єктів пошуку можна віднести: 1) розписки, товарні накладні, митні декларації, електронні повідомлення, відеозаписи з камер зовнішнього спостереження, записи телефонних розмов, акти приймання-передачі тощо; 2) документи, що надають право на отримання благодійної або гуманітарної допомоги; 3) лист-гарантія від одержувача гуманітарної допомоги; 3) видаткова накладна; 4) дозвіл від Міністерства соціальної політики України; 5) документи, що підтверджують гуманітарний характер вантажу; 6) комп'ютерна техніка, мобільні телефони, чорнові записи, фотографії, підроблені квитанції на грошові перекази; 7) грошові кошти, банківські картки, sim-картки, засоби маскування та ін. Якщо шахрайство здійснювалося шляхом перевезення товарів через митницю під виглядом гуманітарної допомоги, об'єктом вилучення можуть бути: транспортні засоби, товари побутового призначення, побутова техніка, медикаменти та інші об'єкти, що перевозилися через кордон України.

8. Висвітлено особливості огляду електронних носіїв інформації та паперових документів, які є найнадійнішими джерелами доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із шахрайствами у сфері благодійної та волонтерської діяльності або надання гуманітарної допомоги. Огляд електронних носіїв інформації доцільно проводити за участю спеціаліста у галузі комп'ютерних технологій та інших фахівців. Зокрема, під час огляду web-сайту благодійної організації (гуманітарного фонду) слід залучити: 1) *спеціаліста* у галузі комп'ютерних технологій, який: а) надає допомогу у збиранні цифрових доказів (текстові файли, зображення, відеозаписи, бази даних тощо); б) разом зі слідчим аналізує структуру web-сайту, його код та конфігурацію сервера; в) визначає час створення, редагування та видалення певних сторінок; г) виявляє сліди видаленої цифрової інформації; д) здійснює

порівняльний аналіз з іншими web-сайтами або архівами; 2) *фінансового аналітика*, який аналізує фінансові показники, проведені платежі та інші фінансові операції, пов'язані з web-сайтом; виявляє ознаки фінансових махінацій; 3) *маркетолог*, який аналізує рекламні матеріали та інші маркетингові активності, пов'язані з web-сайтом; виявляє невідповідності та вказує на можливі ознаки обману споживачів тощо.

Серед паперових документів у кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги переважно огляду підлягають: посвідчення волонтера – 32 %; договір про здійснення волонтерської діяльності – 26 %; документи, що посвідчують статус особи, яка потребує благодійної допомоги (довідка про взяття на облік внутрішньо-переміщеної особи – 21 %; посвідчення особи з інвалідністю – 15 %; довідка про те, що особа постраждала внаслідок надзвичайної ситуації – 8 %; акт про обстеження пошкодженого житла – 12 %; посвідчення учасника бойових дій – 37 %; документи організації, яка збирає й акумулює кошти – 23 %; документи, на підставі яких повинна видаватися матеріальна (фінансова) допомога – 32 % та ін. При огляді таких документів важливим завданням є виявлення ознак матеріальної підробки, а також з'ясування суперечностей як всередині одного документа, так і у розбіжностях між декількома документами, що стосуються однієї фінансової операції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна А. С. Огляд документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 18-20.
2. Андрушко П. П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні. *Адвокат*. 2013. № 5 (152). С. 10-14.
3. Антонюк І. С. Особливості допиту в кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері надання послуг із посередництва у працевлаштуванні. *Підприємство, господарство і право*. № 9. 2020. 219-223.
4. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 95-98.
5. Бабенко І. Права людини під час прийняття та реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та при внесенні відомостей до ЄРДР. *Підприємство, господарство і право*. 8/2020. С. 254-261.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 287 с.
7. Безгинський Ю. С. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. *Європейські перспективи* № 1, 2021. С. 120-126.
8. Березняк В. С. Запобігання шахрайству в Інтернеті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 190-196.
9. Березняк В. С. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері нерухомості. *Юридична наука*. № 11(113)/2020. С. 35-41.

10. Березняк В. С. Теоретичні, правові та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості: дис. ... док-ра юрид. наук. 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.
11. Березняк В. С., Павлова Н.В., Чаплинський К. О. Концептуальні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості: теорія та практика: монографія / Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 352 с.
12. Бідняк Г. С. Участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування шахрайств. *Криміналістичний вісник*. № 1 (25), 2016. С. 162-166.
13. Благодійна діяльність: способи здійснення: URL: <https://law-in-war.org/> (дата звернення 22.10.23 р.).
14. Бодунова О. М. Окремі напрями покращення взаємодії змі із правоохоронними органами у запобіганні злочинності в інформаційній сфері. *Юридична наука*. № 2(104)/2020. том 2. С. 11-16.
15. Борисенко М. В. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування: дис. док-ра філос. / 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 259с.
16. Борідько О.А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 20 с.
17. Буздуган Я. М. Роль благодійних організацій у вирішенні соціальних проблем суспільства. *Наук. записки ТДПУ. Серія: Економіка*. 2002. № 12.
18. Буздуган Я. М. Сутність поняття «благодійна діяльність»: правовий та філософський аспекти. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2(3). С. 50-55.

19. Важинський В. М. Обставини, які підлягають встановленню під час досудового розслідування кримінальних проваджень, які вчиняються в сфері діяльності інституційних інвесторів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 65-71.

20. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. №26. 2013. С. 177-186.

21. Вахрушев О.В. Особливості досудового розслідування службової недбалості на початковому та наступного етапах. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, 2020. С. 59-61.

22. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17. Кримінальне право. Харків, 2017. 786 с.

23. Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. (2020, Квітень 09). Постанова у справі № 727/6578/17 провадження № 51-4494 км 19. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88749345> (дата звернення 12.04.2024 р.).

24. Вискарка Т. В. Особливості здійснення профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. No 1(103)/2020. Том 2. С. 79-84.

25. Від махінацій з гуманітаркою до діпфейків: 6 найпоширеніших шахрайств під час війни URL: <https://mind.ua/> (дата звернення 03.01.23 р.).

26. Вітвіцький С.С., Волобуєва О.О., Єрошкін М.В., Котова В.В. Особливості доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 214 с.

27. Волков С. В. Гуманітарна допомога в Україні: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2023. С. 332-334.

28. Волобуєв А. Ф. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матер. V міжнар. наук.-практ. конфер., присвяченої

XX-річчю Національної академії правових наук України, 01 листоп. 2013 р., м. Одеса. Одеса: «Фенікс», 2013. С. 237–240.

29. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. на здоб. наук. ст. д.ю.н. за спец. 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2001. 446 с.

30. Гаєвський Б. А. Основи науки управління / Київ: МАУП, 1997. 112 с

31. Галаган В. І., Балацька О. О. Особливості проведення огляду та обшуку під час розслідування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 42-48.

32. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає показуванню у кримінальному провадженні: монографія. Київ, 2017. 198 с.

33. Гамулець М. І. Соціальна держава як умова появи та розвитку благодійності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 323-327.

34. Гришко В.І., Красько З.В. Делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 324-329.

35. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

36. Гудзь А. О. Класифікація форм і видів благодійної діяльності в Україні. *Проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. № 1. 2019. С. 61-64.

37. Гузенко Ю. Діяльність «Товариства взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва» у 1894-1914 рр. Наукові праці МФ НаУКМА. Миколаїв, 1999.
38. Гукова І. А. Криміналістична характеристика та особливості розслідування шахрайства у сфері надання послуг із працевлаштування: дис. ... док-ра філос. / 081 – Право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 253 с.
39. Гуріна Д. П. Завдання експертної профілактики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 233.
40. Давидюк В. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення. *Підприємство, господарство і право*. 12/2016. С. 178-182.
41. Давченко Т. Тактика допиту у кримінальних провадженнях доведення до банкрутства (ст. 219 КК України). *Підприємство, господарство і право*. 8/2020. С. 310-316.
42. Данчул О. С. Державна служба охорони при МВС України як суб'єкт профілактики адміністративних правопорушень. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. № 5. 2012. С. 184-189.
43. Демешко М. В. Адміністративно-правове регулювання меценатства і спонсорства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 247 с.
44. Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації» кримінального провадження. *Часопис Київського університету права*. 2020/1. С. 295-301.
45. Денисовський М. Д., Роденко Т. А. Тактичні особливості проведення допиту та їх характеристика. *Галицькі студії Юридичні науки*. 1, 2023. С. 17-21.
46. Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги: Постановою Кабінету Міністрів України

від 09.10.2020 № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2020-п#Text> (дата звернення 14.03.23 р.).

47. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text>. (дата звернення 14.03.23 р.).

48. Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб / О. М. Джужа, Ю. Ф. Іванов. Київ: Паливода А. В., 2008. 292 с.

49. Дмитрієнко М., Ясь О. Добродійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. *Розбудова держави*, 1994, № 6, С. 37-44

50. Дніпренко Н. К. Комунікативна політика в органах місцевого самоврядування та державного управління в Україні: реалії, нові підходи, вихідні тенденції. Зб. наук. пр. УАДУ: в 4 ч. / [за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева]. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. III. С. 217–223.

51. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. Київ: Ун-т «Україна», 2006. С. 118.

52. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. С. 199.

53. Допомога від міжнародних фондів: ООН, Червоного Хреста та інших: URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-otrimati-dopomogu-vid-mizhnarodnih-fondiv-oon-cher-voniy-hrest-ta-inshi-2410405.html> (дата звернення 15.09.23 р.).

54. Дорошенко Ю. К. Особливості тактики допиту підозрюваних під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Юридична наука*. № 7(109)/2020. С. 202-209.

55. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Гельветика, 2018. 448 с.

56. Завидняк В. І., Пушина Н. Л. Особливості початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності з використанням комп'ютерних технологій. *Порівняльно-аналітичне право*. № 2. 2020. С. 198-201.

57. Запобігання та протидія шахрайству, іншим зловживанням у сфері благодійної діяльності, волонтерської діяльності, надання послуг та пільг у цій сфері: URL: <https://lebedynrada.gov.ua/> (дата звернення 11.04.2024 р.).

58. Захарова Г. В. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.юрид. наук / 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2021. 20 с.

59. Захист інформації в комп'ютерних системах та мережах: навч. посіб. / С. Г. Семенов, А. О. Подорожняк, О. І. Баленко, С. Ю. Гавриленко. Харків: НТУ «ХП», 2014. 251 с.

60. Зеленецький О. С. Взаємодія органів внутрішніх справ та засобів масової інформації у сфері профілактики та розкриття злочинів. Форум права. 2005. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1ced49c-b5cd-40f2-88af-8d88729461fe/content> (дата звернення 08.05.2023 р.).

61. Калюга Т. О., Чаплинський К. О. Теоретичні та практичні основи розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 238 с.

62. Касаткін С. Гуманітарна допомоги і шахрайство: URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home.html> (дата звернення 03.01.23 р.).

63. Киричко В. М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 2012 КК): проблеми системного тлумачення та практичного

застосування і шляхи їх вирішення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023, № 1(19). С. 150-181.

64. Книженко С. Криміналістична профілактика злочинів проти правосуддя. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 1 (39). 2015. С. 74-78

65. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя. *Криміналістичний вісник*. № 2 (20), 2013. С. 57-61.

66. Коба В. Б. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024. 262 с.

67. Коба В.Б. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами при розслідуванні шахрайства у сфері е-комерції. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 291–295.

68. Кобець М. В. Дії слідчого під час виявлення на місці події мобільних терміналів (стільникових радіотелефонів). *Криміналістичний вісник*. № 1(39), 2023. С. 52-63.

69. Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. № 2(38), 2022. С. 48-59.

70. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 91-92.

71. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 631 с.

72. Ковтун О. А. Державна політика у сфері благодійництва в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 8, 2011. http://www.dy.nauka.com.ua/images/top_plashka.jpg (дата звернення 18.02.23 р.).

73. Коновалова В.О. Допит: тактика і психологія: Монографія. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 176 с
74. Коновалова В.О. Криміналістична тактика: теорії і тенденції: навч. посіб. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепитько. Харків : Гриф, 1997. 256 с.
75. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінологія та профілактика злочинів». URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/20/20/kpk/20.pdf>
76. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін.: монографія: за заг. ред. О. Г. Шило. Харків: НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
77. Копча Н.В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика: моно-графія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 244 с.
78. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 412 с.
79. Корнієнко В. В. Особливості початкового етапу розслідування фінансових шахрайств у банківській сфері. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції м. Харків, 4 грудня 2015 р.* Харків: ХНУВС, 2015. С. 248-251.
80. Костін М.І., Шаповал А.О., Давиденко П.О. Проблемні аспекти надання гуманітарної допомоги Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 11/2022. С. 122-125.
81. Кривенко Ю. В. Волонтерська та діяльність благодійна: спільне та відмінне. *Науковий журнал «Молодий вчений».* № 12.1 (40). 2016 . С. 594-597.

82. Криміналістика. Криміналістическа тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юридическх вузов и факультетов / под ред. проф. В. Ю. Шепітько. Харків: Одиссей, 2001. 528 с

83. Криміналістика: мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec18.html#> (дата звернення 14.03.21 р.).

84. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. проф. В.Ю, Шепітька. 4-е вид. перероб. Харків : Право, 2008. 464 с

85. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.08.2024).

86. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

87. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 173–183.

88. Кубаєнко А. Взаємодії поліції та суспільства у сфері реалізації правоохоронної функції. *Юридичний вісник*, 2020/2. С. 81-87.

89. Кунтій А.І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 227 с.

90. Кушпін В. П. Оперативно-розшукова профілактика та кримінологічна інформація (2015) 13 (2). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. С. 90–93

91. Легеза Ю. О. Відомчі засоби масової інформації у механізмі формування правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2005. 170 с.

92. Лефтеров Л. В. Загальносоціальні заходи запобігання шахрайству, що вчиняється шляхом застосування засобів електронних комунікацій. *Публічно-правовий дискурс у контексті глобалізації*. № 1 (15) 2019. С. 89-101.

93. Лисенко В. В., Задорожний О. С., Дзісяк О. П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування : монографія. Київ : Істина, 2008. 216 с.

94. Лисенко Н. А. Обстановка та умови учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Право та державне управління*. №4. 2022. С. 339-343.

95. Лисенко Н. А. Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024.

96. Лисенко Н.А. Оцінка вихідних даних на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 212–214.

97. Лисенко Н.А. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, спрямовані на вилучення матеріальних джерел доказів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 6. С. 132–137.

98. Лобойко Л.М. Початок досудового розслідування за новим КПК. *Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: збірник статей*. Київ: Істина, 2012. С. 33–43.

99. Ляднева А. В. Феномен благодійності як індикатор соціокультурного стану спільноти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. Наук: 09.00.03 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.

100. Макаренко О. М. Щодо з'ясування терміну «профілактика правопорушень» та суміжних з ним понять. *Право і безпека*. 2004. № 3. Ч. 1. С. 118–120.

101. Макодзьоб А. В. Співвідношення предмета злочину та засобів і знарядь вчинення злочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36. Т. 2.

102. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3(62). С. 88–97.

103. Малярова В.О., Дмитрієва Л.В. Види і форми взаємодії під впливом нового кримінального процесуального законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2017. С. 182-185.

104. Мацишин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 298 с.

105. Механізми надання державою гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. Київ. 2022.
<https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/Mehanizmy-nadannya-derzhavnoyu-gumanitarnoyi-dopomogy-v-umovah-voynenogo-stanu.pdf> (22.12.23 р.).

106. Моргачов І. В. Протидія шахрайству на регіональних фінансових ринках. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019, № 1. С. 75-78.

107. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 511 с.

108. Насібова О. В. Благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/62.pdf (дата звернення 12.04.23 р.).

109. Настільна книга слідчого : навчальний посібник / М.І. Панов та ін. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с. URL: <http://librarium.freehostia.com> (дата звернення 14.03.21 р.).

110. Настільна книга слідчого: науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів / Панов Н.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 720 с.

111. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова, С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с. URL: <http://surl.li/grvtv>. (дата звернення 18.01.20 р.).

112. Огляд комп'ютерних засобів на місці події: [метод. рек.] / ред. проф. В. С. Зеленецький. Харков: НІІ АПрНУ, 1999. 10 с.

113. Окремі правові аспекти отримання благодійної (гуманітарної) допомоги в період дії воєнного стану. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/pytannya-vidpovidi_po_blagodiyniy_pravovi_aspekty.pdf (дата звернення 25.01.24 р.).

114. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с

115. Павлова Н. В. Використання технічних засобів і технологій під час проведення допиту у режимі відеоконференції. *Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 27 квітні 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 161-163.

116. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: монографія: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 176 с.

117. Павлова Н. В. Тенденції розвитку шахрайства в житловій сфері. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2004. № 2. С. 194-202.

118. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 190-196.

119. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 190 с.

120. Павлова Н.В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д., 2007. 223 с

121. Павлова Н.В. Основні профілактичні заходи при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1 (101). С. 288-298.

122. Павлова Н.В. Співвідношення понять «обставини, що підлягають встановленню» та «обставини, що підлягають доказуванню» у провадженнях щодо шахрайства. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.)*. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 273-275.

123. Павлова Н.В., Рец В. В. Визначення місця та часу вчинення шахрайства на первинному ринку нерухомості. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 139-143.

124. Павлюк Н. В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. URL:<https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10431/1/Pavlyuk.pdf> (дата звернення 14.03.22 р.).

125. Палеха Ю. І., Водернацький Ю. В. Етика ділових стосунків / Київ. 1999 138 с
126. Перелік організацій та фондів, які допомагають українцям під час війни. URL: <https://auc.org.ua/galuz/socialnyy-zahyst> (дата звернення 22.04.23 р.).
127. Попередження про шахрайство: ООН попереджає громадян України та гуманітарні організації про шахрайські схеми з використанням назви Гуманітарного фонду для України URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення 12.03.23. р.).
128. Попович Є. М. Експертна профілактика як форма профілактики в роботі працівників судово-експертних установ. *Держава та регіони Серія: Право*, 2023 р., № 4 (82). С. 215-220.
129. Порядок взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та Національного банку щодо реалізації Закону України «Про гуманітарну допомогу»: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2013 № 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/241-2013-п#Text>(дата звернення 25.03.23 р.).
130. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 25.03.23 р.).
131. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення 25.03.23 р.).
132. Про гуманітарну допомогу: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T991192?an=909204>.(дата звернення 25.03.23 р.).
133. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС від 08.02.2019р. № 100 URL:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33194.html (дата звернення 25.08.2020).

134. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – №16. – С. 167.

135. Проблемні питання у сфері здійснення гуманітарної допомоги в Україні: аналітичний звіт.
URL:https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/TAC_HumAid_consolidated_fin-vidredagovano.pdf(дата звернення 13.08.2024 р.).

136. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярова, Т.П. Матюшкова. Харків: ХНУВС. 2018. 101 с

137. Птушкін Д.А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян: дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018. 240 с.

138. Пчеліна О.В., Невядовський В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*: URL: (дата звернення 09.08.23 р.).

139. Родченко В. Б., Серьогіна Д. О. Інституційні аспекти розвитку благодійності в Україні. *Ефективна економіка*. № 12, 2014. С 332-339.

140. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. О. Алексєєв, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: Центр навч. літ., 2014. 277 с.

141. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва: метод. рек. / А. П. Запотоцький, А. А. Вознюк, С. В. Кучменко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.

142. Руских В.О. Поняття, сутність та види благодійної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 184–187.

143. Руских В. О.Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харків, 2016. 20 с.

144. Ряшко О. В. Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування: юридично-психологічний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2009. С. 2-7.

145. Самойленко С.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування провокації підкупу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 353-357. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/66.pdf> (дата звернення 09.08.23 р.).

146. Сербин Р. Детермінація форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право. Національна академія внутрішніх справ*. Вип. 12/2016. Київ, 2016. С. 47-52

147. Сербин Р. А. Публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук ступ. канд. юрид. наук / 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 40 с.

148. Сербін М. М. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції*: матеріали укр.-польськ. наук. - практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С.189-190.

149. Сергеева Д. Б., Топорецька З. М. Оперативно-розшукова профілактика злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом. *Вісник кримінального судочинства*. № 1–2/2021. С. 118-129.

150. Сивак О. Б. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами на надання благодійної допомоги як елементом соціального капіталу підприємства: автореф. дис. ... на здобуття наук ступ канд. екон. наук / 08.00.09. Житомирський державний технологічний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2016. 20 с.

151. Сичова В. В., Полонець Т. С. Благодійна діяльність як основа соціальної роботи. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. № 9. 2020. С. 31-40.

152. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm (дата звернення 05.05.24 р.).

153. Сіроух І. В. Забезпечення прав підозрюваного під час допиту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 2018. Спеціальний випуск № 3*. С. 272-275.

154. Справа № 202/293/23: Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів від 19 січня 2023 року м. Дніпро: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення 05.05.24 р.).

155. Справа № 334/2774/23: вирок іменем України Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 27 квітня 2023 року (дата звернення 05.05.24 р.).

156. Справа № 442/1562/17: Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57206134> (дата звернення 12.02.23 р.).

157. Справа № 554/7806/22: вирок іменем України Октябрського районного суду м. Полтави від 08 листопада 2022 року (дата звернення 05.05.24 р.).

158. Справа № 569/11556/22: Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 03 серпня 2023 року: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення 11.08.2024 р.).

159. Справа № 640/2716/16-к: Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 28 грудня 2016 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68556571> (дата звернення 03.03.23 р.).

160. Старев О. В. Поняття та зміст гуманітарної допомоги в Україні. *Modernscientificjournal (Сучасний науковий журнал)*. 2023. №2 (2). С. 131-138.

161. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 261 с.

162. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник / Київ, 1997. 44 с.

163. Статіва І. І. Чи збережена в новому КПК України стадія порушення кримінальної справи? *Підприємство, господарство і право*. 2012. № 12. С. 86-89.

164. Субота С.І. Сучасні наукові уявлення щодо взаємодії громадянського суспільства і поліцейських структур. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 103–108.

165. Тимчишин А. М. Криміналістичні підходи до поняття та видів судової експертизи. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 2. С. 285–291.

166. Тимчишин А. М. Тактичні особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях про фальшивомонетництво. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. № 12. 2015. 148-153.

167. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.

168. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с

169. Томин С. В. Об'єкт та предмет профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення предмета криміналістики. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(12), 2016. С 123-127.

170. Томин С.В. Використання тактичних прийомів допиту з метою профілактики кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 64. 2019. С. 319-331.

171. Топорецька З.М. Особливості початку кримінального провадження та обставини, які підлягають встановленню при розслідування службової недбалості. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 115–122.

172. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 324 с.

173. Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекцій / ред. В. І. Галаган. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 320 с.

174. Ус О. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *VisegradJournalonHumanRights*. 4/2, 2016. С. 196-201.

175. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с

176. Федоренко І. Структура криміналістичної характеристики провокації підкупу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017 №1 т.2. С. 107-111.

177. Фіксація змісту веб-сторінки в мережі Інтернет як елемент здійснення права на захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет: URL: <https://protocol.ua>. (дата звернення 12.11.2018 р.).

178. Філіпенко Н.Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України: монографія. Харків, 2020. 392 с.

179. Фролов О. П. Спеціаліст як суб'єкт обшуку у формі спеціальної операції. *Держава та регіони: Право*, 2019 р., № 4 (66). С. 169-173.

180. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.
181. Харкевич Ю. І. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії: дис. док-ра філос. 081 – Право / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 222 с.
182. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – С.356
183. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д.: Ліра, 2010. 304 с.
184. Чаплинський К. О., Мінка П. Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: Навчальний посібник. Дніпропетровський гуманітарний університет. 2009. 225 с.
185. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинним угрупованнями: Монограф. Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с
186. Чаплинський К.О. Тактичні прийоми проведення обшуку. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2011. С. 208-214.
187. Чванкін С.А. Веб-сторінка як електронний доказ у цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2020. № 62. С. 172-177.
188. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». –Київ, 2019. 226 с.
189. Шевців В. М. Криміналістична характеристика предмету незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Право UA*. 2022. № 3. С. 167–173.

190. Шевців В.М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.

191. Шевчук В.М. Формування та реалізація криміналістичної методики розслідування корупційних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 450-455.

192. Шепітько В. Ю. Допит: наук.-практ. посібник. Харків : Вид-во «КримАрт», 1998. 35 с.

193. Шкелебей В. А. Окремі питання ознайомлення учасниками кримінального процесу з матеріалами досудового розслідування до його завершення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1–2 (10–11). С. 258–262.

194. Шкелебей В. А., Яцик Т. П. Надання безоплатної правової допомоги: кримінальні процесуальні засади. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 162–166. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/32.pdf. (дата звернення 14.03.24 р.).

195. Шкелебей В. А., Яцик Т. П. Попередня перевірка первинної інформації (дослідча перевірка): цілеспрямованість її виділення як стадії кримінального судочинства. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2021. Вип. 1 (5). 215-223.

196. Шпуганич І. І. Благодійні організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) / 12.00.03. Львівський національний університет імені Івана Франка. Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018. 214 с.

197. Юрченко А. М. Процесуальне забезпечення взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час кримінального провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

198. Як мають діяти волонтери для уникнення безпідставних звинувачень у зловживанні гуманітарною допомогою.

<https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/yak-diyaty-volonteram-dlya-uknennya-bezpidstavnyh-zvynuvachen.pdf> (дата звернення 15.02.24 р.).

199. Як українці приходять до культури благодійності: Дані дослідження «Благочинність та волонтерство 2017».: URL: <http://womo.ua/dnknatsiyi-yak-ukrayintsy-pryhodyat-do-kulturyblagodiynosti>

200. Яновицька Г. Б., Яговка М. І. Організаційно-правові форми благодійної діяльності. *Соц.-ек.проблемисучас. періоду України*, 2008, Вип. 6(74). С. 288-296.

201. Яремчук В. О. Роль спеціаліста у проведенні допиту. *Проблеми законності*. № 135. 2016. 204–211. DOI: 10.21564/2414-990x.135.83271.

202. Kuznichenko Yana, Mariia V. Dykha, Natalia Pavlova, Serhiy Frolov, Olha Hryhorash. Defining the probability of bank debtors' default using financial solvency assessment models. *Banks and Bank Systems*. 13 (2), 1-11. DOI: 10.21511/bbs.13(2).2018.01.

203. Volodymyr Orlov, Katerina Romenska, Iryna Shalyhina, Natalia Pavlova, Ruslana Kryvencova. Analysis of financial flow in the budget process of Ukraine under the conditions of structural imbalances of the financial system. *Banks and Bank Systems*. Volume 11. 2022. Issue 1. pp. 37-53. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.11\(1\).2022.04](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.11(1).2022.04).

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати
анкетування 345 респондентів
(слідчі та працівники оперативних підрозділів Національної поліції,
органів прокуратури, кіберполіції, експертних підрозділів МВС України)

	З а п и т а н н я	%
1.	Вкажіть Ваш вік:	
	До 25 років	24
	25-30 років	31
	31-40 років	39
	41 рік і старше	6
2.	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	10
	від 1 до 3 років	11
	від 3 до 5 років	36
	від 5 до 10 років	29
	більше 10 років	14
3.	Чи розслідували Ви або брали участь у розслідуванні шахрайств:	
	так	100
	ні	0
4.	Чи мали місце у Вашому підрозділі випадки розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	так	100

	ні	0
5.	Чи розслідували Ви особисто або брали участь у розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	так	41
	ні	59
6.	Чи вважаєте Ви, що розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує відповідної кваліфікації уповноваженої особи у цьому напрямку:	
	так	100
	ні	0
7.	Чи вважаєте Ви складання плану розслідування обов'язковим:	
	так	100
	ні	0
8.	Як Ви вважаєте, які процесуальні форми взаємодії при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	реалізацію доручень уповноваженої особи про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій	84
	надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР	83
	виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами	29
9.	Які Ви вважаєте найбільш ефективними серед організаційних форм при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та	

	благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи	69
	об'єднане проведення складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) чи деяких тактичних операцій	58
	колегіальне планування початкового етапу розслідування протиправного діяння	71
	взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії	96
	колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД, НСРД	51
	консультування	74
10.	На Вашу думку, при розслідуванні досліджуваного виду шахрайства є потреба у комплексному проведенні СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	96
	тільки на початковому етапі	2
	зазначені дії можна проводити розрізнено	4
11.	Як Ви вважаєте, чи доцільна чітка послідовність у проведенні СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	95
	ні	3
	не можу відповісти	2
12.	Чи вважаєте Ви, що питання, які стосуються шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги, є достатньо складними для сприйняття уповноваженими особами без належної	

	підготовки:	
	так	85
	ні	15
13.	Основні форми використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваних шахрайств:	
	консультативно-довідкова допомога	24
	участь спеціаліста у проведенні СРД, НСРД	51
	призначення експертиз	100
	інше	22
14.	На Вашу думку, які фактори позначаються на поширенні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	недосконалість законодавства у сфері волонтерської та благодійної діяльності	75
	недосконалість державного контролю за сферою волонтерської та благодійної діяльності	75
	відсутність ефективної взаємодії державних органів між собою	35
	віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) потерпілих	85
	високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування	27
	інше	31

Результати

вивчення матеріалів 146 кримінальних проваджень із проблематики дослідження (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська області, м. Київ)

№	Досліджувані питання	%
1	Місце вчинення протиправних дій	
	прифронтові території	22
	місця з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб	44
	місця державних установ	22
	інші	12
2	Способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги	
	створення фейкових благодійних організацій або гуманітарних фондів	22
	шахрайські дії із гуманітарними вантажами	15
	використання авторитету міжнародних благодійних організацій	32
	використання чужих документів чи підробка документів (довідок, договорів та ін.) для отримання волонтерської чи благодійної допомоги	21
	інше	12
3	Відомості про слідову картину протиправного діяння	
	матеріальні сліди:	88
	віртуальні сліди:	100
	ідеальні сліди:	44
4	Особа потерпілого	
	військові, їхні сім'ї, а також люди, які змушені покинути свої домівки через вторгнення рф на їхні території (внутрішньо	48

	переміщені особи)	
	потерпілі, які через надзвичайні ситуації техногенного чи природного характеру (пандемії, епідемії, повені, урагани тощо) опиняються у скрутному становищі, без медикаментів, коштів, житла та їжі	30
	малозабезпечені, безробітні, багатодітні, бездомні особи, які перебувають у складних життєвих обставинах;	31
	особи з інвалідністю та особи похилого віку, які часто мають обмежені можливості самостійно вирішувати свої проблеми і потребують допомоги;	21
	добросовісні волонтери та благодійники, які стали жертвами шахраїв через свою довірливість	12
5	Дані про особу шахрая	
	<i>6.1. Стать:</i>	
	чоловіча	66
	жіноча	34
	<i>6.2. Вік:</i>	
	від 16 до 20 років	11
	від 20 до 30 років	26
	від 30 до 40	37
	від 40 до 50	10
	особи віком 45 років і старші	16
	<i>6.3. Освіта:</i>	
	середня	70
	вища	15
	інша	15
	<i>6.4. Сімейний стан:</i>	
	у шлюбі	31

	ні	69
	<i>6.6. Наявність судимості:</i>	
	так	18
	ні	82
	<i>6.7. Протиправні діяння вчинено у стані сп'яніння:</i>	
	алкогольного	2
	наркотичного	2
	<i>Вчинено ОГ та ЗО:</i>	
	так	56
	ні	44
	<i>6.9. Особи відрізняються досить високим рівнем інтелекту:</i>	
	так	78
	ні	22
6	Початкові відомості, які були приводом для внесення даних в ЄРДР за фактом учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги, отриманні уповноваженими особами з наступних джерел:	
	заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які є потерпілими від шахрайських дій	66
	звернення працівників установ, підприємств та організацій	21
	матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	9
	заяви, листи та повідомлення від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення або стали його свідками	2
	матеріали проваджень, виділені з інших кримінальних проваджень	2
7	Які слідчі (розшукові) дії проводились:	

	огляд місця події	33
	допит потерпілого або представника потерпілої сторони	100
	огляд ЕОТ, документів	87
	освідування	6
	допит	100
	обшук	71
	призначення судових експертиз	100
	слідчий експеримент	3
	пред'явлення особи для впізнання	4
	одночасний допит раніше допитаних осіб	37
8	Які труднощі виходять з реалізації відомостей НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, або надання гуманітарної допомоги:	
	незлагоджена взаємодія підрозділів правоохоронних органів та працівників установ зв'язку	48
	проблематичність одержання ухвали слідчого судді апеляційного суду стосовно проведення певної НСРД	63
	відсутність бажання окремих уповноважених осіб покращувати процес кримінального провадження, а також потяг до пошуку більш легких шляхів для отримання доказової інформації	39
	брак потреби в огляді та вилученні документів	59

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості
про апробацію результатів дисертації**

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

2. Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

3. Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

4. Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

5. Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

7. Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

8. Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

**АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
полковник поліції

Олександр ЮНІН

04 _____ 2024 року

АКТ

**впровадження у наукову діяльність
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

Про впровадження у наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження Титора Д.П. «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

голова комісії: т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидата історичних наук, доцента Прошина Д.В.

члени комісії: заступника директора ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента, полковника поліції Обшалова С.В.

професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Пирого І.В.

професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Сфімова М.М.

відповідно до Пріоритетних напрямів наукових досліджень Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2023-2024 навчальний рік склала

цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Титора Дмитра Павловича на тему: «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Основні результати дослідження використовуються у НДідКР Дніпровського державного університету внутрішніх справ для подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності. Результати дисертації відображено у наукових публікаціях здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук (статтях і тезах доповідей на конференціях):

Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*

(м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, відповідність спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» та планам Науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт ДДУВС на 2023-2024 н.р., а також були враховані профільними кафедрами Дніпровського державного університету внутрішніх справ при проведенні науково-практичних заходів з актуальних питань застосування кримінального процесуального законодавства, проблем протидії протиправним діям проти власності та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, а також наукових досліджень на замовлення Головного Управління Національної поліції в Дніпропетровській області.

Голова комісії:

Денис ПРОШИН

Члени комісії:

Сергій ОБШАЛОВ

Ігор ПИРІГ

Микола ЄФІМОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024

АКТ

14. 05 2024

м. Київ

№ 48

Впровадження результатів дисертації Титора Дмитра Павловича «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі: начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, підполковника поліції **В.В. Корольчука**, т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури **А.П. Містюка**, т.в.о. завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, капітана поліції **Б.Ю. Бистрицького**, завідувача загальної бібліотеки **Л.Г. Гайдар**.

Комісія розглянула й узагальнила результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права **Титора Дмитра Павловича** на тему: «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Проаналізовано основні результати дослідження Д.П. Титора, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці **Д.П. Титора** містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ, зокрема через проведення подальших наукових досліджень з проблем криміналістики, підготовку наукових робіт, видання монографії за результатами наукової роботи.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Богдан БИСТРИЦЬКИЙ
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
 підполковник поліції
Станіслав ГУСАРЄВ
 10.05.2024

АКТ

10.05.2024

м. Київ

№ 17

Впровадження результатів дисертації Титора Дмитра Павловича «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі: т.в.о. начальника навчально-методичного відділу НАВС, лейтенанта поліції **В.О. Бойчук**, начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, підполковника поліції **В.В. Корольчука**, т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури **А.П. Містюка**, т.в.о. завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, капітана поліції **Б.Ю. Бистрицького**, завідувача загальної бібліотеки **Л.Г. Гайдар**.

Комісія розглянула й узагальнила результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Титора Дмитра Павловича на тему: «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова

експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Проаналізовано основні результати дослідження Д.П. Титора, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці **Д.П. Титора** містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Криміналістичне забезпечення досудового розслідування», «Інновації у криміналістиці» та ін., під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

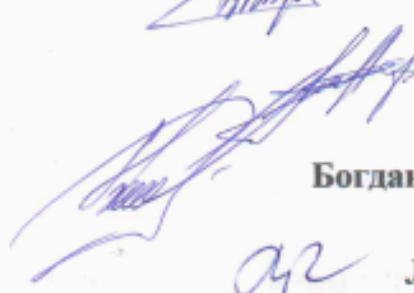
Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій МІСТЮК

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник УСР
в Дніпропетровській області
ДСР НП України
полковник поліції

Віктор ДІДЕНКО

«07» 06 2024 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність УСР в Дніпропетровській області ДСР НП України результатів дисертаційного дослідження Титора Дмитра Павловича «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала комісія у складі:

- голови: начальник 9-го відділу (моніторингу та координації) УСР в Дніпропетровській області ДСР НП України, підполковник поліції, кандидат юридичних наук А.В. Макашов
- члени комісії:
- начальник 8-го відділу (інформаційно-аналітичного забезпечення) УСР в Дніпропетровській області ДСР НП України, майор поліції Д.С. Приходько
- старший оперуповноважений 4-го відділу (протидії ОЗГ в органах державної влади) УСР в Дніпропетровській області ДСР НП України майор поліції П.А. Петраш
- старший оперуповноважений 5-го відділу (боротьби з ОЗГ з ознаками корупції) УРВ в Дніпропетровській області ДСР НП України майор поліції Д.М. Мирошніченко

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15 травня 2007 року № 154 склала

цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Титора Дмитра Павловича «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема:

1. Титор Д.П. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 133–137.

2. Титор Д.П. До питання початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 111–115.

3. Титор Д.П. Правове регулювання сфери волонтерської й благодійної діяльності та гуманітарної допомоги. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7. С. 282–286. (Республіка Польща).

4. Tytor Dmytro Features of interviewing during the investigation of fraud in the field of volunteer and charity activities or humanitarian aid. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 8. pp. 121–125.

5. Титор Д.П. Засоби криміналістичної профілактики, що застосовуються уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 143–147.

6. Титор Д.П. Наукові диспути щодо форм благодійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

7. Титор Д.П. Фактори, що сприяють криміналізації сфери волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

8. Титор Д.П. Проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 117–120.

Комісія вважає, що представлені матеріали дисертаційного дослідження, фахові наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і

методологічний рівень та практичну значимість, а також можуть бути впроваджені у діяльність управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР НП України.

Голова комісії:

Антон МАКАШОВ

Члени комісії:

Данило ПРИХОДЬКО

Павло ПЕТРАШ

Дмитро МИРОШНИЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та правового забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заступник прокурора України, полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

Артем Шевчишен 2024 року

АКТ № 141218/2024

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

начальника сектору аналітичної роботи Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Олександра Волкова

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Аліни Віткалової

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Титора Дмитра Павловича на тему: «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги»,

поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 081 (Право).

Комісією встановлено, що висновки, які містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги.

Матеріали викладені у висновках до дисертаційного дослідження можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Члени комісії:

Владислав БУРЛАКА

Олександр ВОЛКОВ

Аліна ВІТКАЛОВА